

Anne Haapanen

Suru, osanotto ja muiston kunnioittaminen

Suomalaisen kuoleman visuaalinen ilme

Metropolia Ammattikorkeakoulu

Medianomi

Viestintä

Opinnäytetyö

25.5.2016

Tekijä Otsikko Sivumäärä Aika	Anne Haapanen Suru, osanotto ja muiston kunnioittaminen – suomalaisen kuoleman visuaalinen ilme 79 sivua 25.5.2016
Tutkinto	Medianomi
Koulutusohjelma	Viestintä
Suuntautumisvaihtoehto	Graafinen suunnittelu
Ohjaaja	Lehtori Tuomas Aatola
<p>Tämän opinnäytetyön aiheena on se, millaisia visuaalisia muotoja kuolemaan liittyvät tavat Suomessa saavat. Työssä käsitellään kuolemaan liittyvää viestintää henkilökohtaisessa elämässä. Tarkoitus on selvittää, millaisin tavoin kuolemasta ilmoitetaan, millaisin viestein suruun otetaan osaa ja kuinka vainajaa muistellaan. Yleisemmän tarkastelun lisäksi keskitytään tarkemmin väreihin, kuvien käyttöön ja symboliikkaan sekä typografisiin ratkaisuihin.</p> <p>Aihetta on tutkittu sekä eri alojen kirjallisuuslähteiden avulla että erilaisia tarjolla olevia tuotteita ja palveluita tarkastelemalla. Kuolinilmoitusten ja osanottoadressien graafisesta ilmeestä on tehty tarkempi tutkimus analysoimalla lehti-ilmoitusten muotoja ja markkinoilla olevia adresseja.</p> <p>Kuolemaan liittyvät tavat ovat hitaita muuttumaan ja usein noudatetaan vanhoja perinteitä. Tämä näyttää pitävän paikkansa myös kuolemantapaukseen liittyvän viestinnän kohdalla. Monissa viestintätavoissa ilmeni toistuvia elementtejä ja vakiintuneita visuaalisia muotoja, kuten tiettyjä värejä ja kuva-aiheita ja symboleita.</p> <p>Viestinnässä on joitakin melko kaavamaisia piirteitä ja visuaalinen ilme on yleensä hillitty ja juhlava. Taustalla on sekä psykologisia, sosiaalisia että käytännön rajoituksiin liittyviä tekijöitä. Uusiakin tapoja on kuitenkin muotoutumassa. Hieman aiempaa avoimempi suhtautuminen kuolemaan, yksilöllisten valintojen esille tuleminen ja uudet virtuaalisuoremisen muodot muokkaavat kuolemaan liittyviä tapoja ja siihen liittyvää viestintää.</p> <p>Kuolema on herkkä aihe joka koskettaa kaikkia. Surun kohdatessa viestintätapoja punnitaan yleensä tarkasti ja visuaalisiin muotoihin voi latautua paljon merkityksiä. Aihetta monilta näkökannoilta tutkiva työ voi auttaa sekä ymmärtämään kuolemaan, suremiseen ja osanottoon liittyvää viestintää että kehittämään näitä viestintämuotoja eteenpäin.</p>	
Avainsanat	suru, osanotto, kuolema, hautajaiset, adressi, visuaalinen ilme, värit, symbolit

Author Title	Anne Haapanen Grief, Condolences and Honouring the Memory
Number of Pages Date	79 pages 25 May 2016
Degree	Bachelor of Arts
Degree Programme	Media
Specialisation option	Graphic Design
Instructor	Tuomas Aatola, Senior Lecturer
<p>The subject of this thesis is the visual appearance of customs and rituals associated with death in Finland. The study discusses the type of communication that takes place in personal life after a case of death. The aim is to examine the customs used to announce death, express sympathy and commemorate the deceased. In addition to a more general-level examination, there is a more detailed focus on colours, the use of images and symbols and the forms of typography.</p> <p>The subject has been examined through literature and by analyzing different products and services. The graphic style of obituaries and sympathy cards is studied in more detail by analyzing the forms of obituaries in different newspapers and sympathy cards available on the market.</p> <p>The customs relating to death are usually rather traditional and change takes place slowly. This seems to hold true in the case of communication relating to death, as well. Many forms of communication showed recurring elements and established visual forms, such as certain colours, imagery and symbols.</p> <p>There are some rather conventional features in the types of communication and the visual style is generally quite discreet and formal. This can be explained by many psychological and social factors as well as practical constraints. However, some new customs are also taking shape. A slightly more open approach to death, the emergence of more personal choices and the new forms of virtual mourning shape the customs and ways of communication relating to death.</p> <p>Death is a delicate subject which affects everybody. The ways of communicating are usually considered carefully when dealing with grief, and the visual forms can be charged with a multitude of meanings. This study, by examining many aspects of the subject, may help understanding and developing further the types of communication relating to death, grief and condolences.</p>	
Keywords	grief, death, funeral, condolence card, visual style, symbols

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	3
2	TAUSTAA	5
2.1	KUOLEMA SOSIAALISENA JA YHTEISKUNNALLISENA ILMIÖNÄ	5
2.1.1	Kuolema ja kuolemanrituaalit	5
2.1.2	Suru	5
2.1.3	Kuolema Suomessa ja muuttuvat asenteet	6
2.1.4	Uskonnon rooli	9
2.2	KUOLEMAAN JA HAUTAJAISIIN LIITTYVÄT JÄRJESTELYT	11
2.2.1	Hautajaiskäytännöt	11
2.2.2	Hautajaisjärjestelyt	12
2.2.3	Hautaustoimistot	13
3	KATSAUS TAPOIHIN JA VISUAALISIIN MUOTOIHIN	14
3.1	KUOLEMAN JÄLKEEN	14
3.1.1	Vainajan käsittely ja surutalo	14
3.1.2	Kuolemasta ilmoittaminen	15
	<i>Kuolinilmoitukset</i>	15
	<i>Hautajaiskutsut</i>	16
3.1.3	Osanotto	17
3.2	HAUTAJAISET	18
3.2.1	Hautajaisten ajankohta ja koko	18
3.2.2	Hautaustavat	19
	<i>Arkku</i>	19
	<i>Uurna</i>	20
3.2.3	Vaatetus	20
3.2.4	Surusaatto (vainajan kuljettaminen)	21
3.2.5	Ohjelmalehtinen	23
3.2.6	Koristelut ja tilaisuuden fyysiset puitteet	23
3.2.7	Kukat	24
3.2.8	Muistolahjat	26
3.2.9	Kiitoskortit ja lehti-ilmoitus	27
3.3	MUISTELU	27
3.3.1	Valokuvat	27
3.3.2	Muistelisivustot ja muistelu verkossa	29
	<i>Suhtautuminen virtuaalisuuremiseen</i>	29
	<i>Digitaalisen teknologian käyttö ja sen hyödyt</i>	30
	<i>Virtuaalisuuremisen muotoja</i>	30
	<i>Katsaus suomalaisiin muistosivustoihin</i>	31
3.3.3	Muu surun käsittelyyn liittyvä materiaali	33
3.3.4	Hautamuistomerkki	34
	<i>Hautamuistomerkkien historiaa</i>	34
	<i>Muistomerkkin ulkoasu ja valinta</i>	36
	<i>Merkinnät</i>	36
	<i>Katsaus tarjolla oleviin teksti- ja kuvamalleihin</i>	37

4	YKSITYISKOHTAISEMPAA TARKASTELUA	39
4.1	KUOLINILMOITUKSET	39
4.1.1	Muoto	39
4.1.2	Tarkastellut ilmoitukset	39
4.1.3	Tekstit	40
4.1.4	Symbolit ja kuvat	41
4.1.4	Kuolinilmoitukset muualla	45
4.2	OSANOTTOADRESSIT JA -KORTIT	45
4.2.1	Osanottoadresseista ja -korteista	45
4.2.2	Tarkastellut adressit ja kortit	47
4.2.3	Rakenne, materiaali ja koko	50
4.2.4	Suunnittelija, kuvaaja tai taiteilija	50
4.2.5	Kuvallisuus ja kuvan toteutus	52
4.2.6	Kuvapinnan rakenne	52
4.2.7	Kuva-aiheet	54
4.2.8	Kannen tekstit	58
4.2.9	Kannen värit	62
4.2.10	Vertailua ulkomaisiin osanottokortteihin	66
5	TULOSTEN ANALYSOINTIA JA POHDINTAA	68
5.1	KUOLEMAAN LIITTYVÄT VIESTINTÄTAVAT	68
5.2	KUOLEMAAN LIITTYVÄN VIESTINNÄN VISUAALINEN ILME	69
5.2.1	Visuaalinen ilme viestintämuodoittain	69
5.2.2	Värit	70
5.2.3	Kuva-aiheet ja symbolit	71
5.2.4	Typografiset muodot	72
5.3	VIESTINTÄTAPOJEN JA VISUAALISTEN MUOTOJEN KEHITYS JA TAUSTATEKIJÄT	73
6	YHTEENVETO	75
	LÄHTEET	76

1 JOHDANTO

Tarkastelen opinnäytetyössäni sitä, millaisia viestintätapoja ja visuaalisia muotoja kuolemaan tänä päivänä Suomessa liittyy. Miten kuolemasta ilmoitetaan, millaisin viestein suruun otetaan osaa, kuinka vainajaa muistellaan? Millaisia värejä, kuva-aiheita, taittoratkaisuja ja typografiaa käytetään? Miten muodot ovat kehittyneet ja miksi ne ovat sellaisia kuin ovat?

Kuolema on vakava aihe, joka koskettaa kaikkia. Silti näyttää siltä, että kuolemalla ei henkilökohtaiseen elämään liittyvänä tapahtumana ole kovin näkyvää roolia kulttuurissamme. Se on piilossa, peitelty ja ja häivytetty. Kuoleman aiheuttamalla surullakin on tietyt, hyväksytyt muotonsa. Kuolema on valkoinen arku kirkon lattialla, ilmoitus lehdessä ja kahvitilaisuus hautaamisen jälkeen. Oikeassa elämässä kuolema näyttää kalpealta ja valjulta, vaikka taiteessa ja populaarikulttuurissa sillä voidaan suorastaan mässäillä: fiktiossa kuolemaa voidaan kuvittaa rajusti ja verevästi, eikä synkkiä sävyjä tarvitse vältellä.

Miksi näin on? Ja onko kuva ylipäättään oikea? Kuolemaan liittyvä viestiminen aiheena alkoi kiinnostaa valitessani osanottoadressia läheisen ihmisen kuoleman jälkeen. Huomasin, että adressivalikoima oli laaja, mutta sisällöltään ja tyyliltään tarjonta näytti noudattelevan hyvin yhdenmukaista linjaa: vaaleita sävyjä, hempeitä värejä, luontoaiheita ja juhavia kukka-asetelmia. Mustaa, perinteistä surun väriä ei juuri lainkaan näkynyt. Aloin pohtia, miksi ilme on niin vaalea, varovainen ja hillitty.

Kiinnostuin aiheesta sitten laajemminkin ja tein pienen sukelluksen kuolemaan liittyvän psykologian, tapakulttuurin ja viestinnän maailmaan. Tutkielmassani käsittelen siis muitakin kuin suoraan visuaaliseen ilmeeseen tai graafiseen suunnitteluun liittyviä seikkoja. Vaikka kiinnostukseni keskiössä ovat värit, kuvamaailma ja symboliikka sekä tekstien muotoilut, pyrin myös ymmärtämään, mihin muodot perustuvat, millaista tarvetta ne kenties palvelevat ja millaisessa ympäristössä ne esiintyvät. Toivon, että katsausta voi käyttää esimerkiksi aihepiiriin liittyvän graafisen suunnittelun taustatukena ja tiedonlähteenä.

Kuolemaan liittyvää viestintää ja visuaalisuutta rajoittavat monenlaiset tekijät. Viestinnässä ovat tärkeitä tietyt tavoitteet: pyritään ilmaisemaan esimerkiksi kunnioitusta, lohdutusta, myötälämistä tai toivoa. Tilanne on usein herkkä ja emotionaalisesti latautunut. Kaikissa toimissa pyritään noudattamaan tahdikkuutta ja huomaavaisuutta. Erilaisten perinteiden noudattamista pidetään tärkeänä, ja perinteet ohjaavatkin voimakkaasti kuolemaan liittyviä tapoja..

Toisaalta kuolemaan liittyviä tapoja rajoittavat monelta suunnalta erilaiset käytännön näkökohdat. Arkuilla, uurnilla ja hautakivillä on omat säädöksensä. Lehdissä on usein määritelty tietyt muodot kuolinilmoitukselle. Osanottoadresseja ostetaan usein valmiina, jolloin on valittava tarjolla olevasta valikoimasta.

Perinteiden voimakkaasta läsnäolosta huolimatta myös uudistumista tapahtuu. Yksi muutoksen lähde on yhteiskunnan vähittäinen maallistuminen. Uskonnollinen symboliikka ja kirkollisen toimituksen muodot ovat olleet keskeisessä roolissa kuoleman ja hautajaisten yhteydessä. Näin on edelleen, mutta tämä yhteys on alkanut hieman murentua. Uskonnottomien lisäksi myös muihin kuin evankelis-luterilaiseen tai ortodoksiseen kirkkokuntaan kuuluvien ihmisten osuus on kasvanut.

Toiseksi sähköisten viestintävälineiden nousu arkipäivän pääasialliseksi mediaksi on muuttanut tapojamme viestiä niin ilo- kuin suru-uutisia. Esimerkiksi erilaisia muistosivustoja on ilmestynyt nettiin, ja toisaalta kuolemantapaukseen on tavalla tai toisella otettava kantaa myös sosiaalisessa mediassa.

Kuolemaan liittyvän viestinnän muodot ovat siis monen tekijän summa. Vaikka visuaaliset elementit ovat toissijaisia aitoihin kohtaamisiin ja läheisten tukeen nähden, on niiden merkitys silti sosiaalisessakin mielessä huomattava. Tulkitsemme esimerkiksi toisten tarkoituspäriä ja tunteita paitsi sanojen ja eleiden, myös visuaalisen kielen kautta. Lataamme arvostuksia sille, mikä on juhlaavaa ja kaunista. Kuoleman yhteydessä näihin seikkoihin kiinnitetään on kiinnitetty melko vähän huomiota moniin muihin elämänkaaren käännekohtiin verrattuna. Nykypäivän hääjärjestelyjen

tapaista yksityiskohtien huolellista suunnittelua ei elämän päättymisen yhteydessä ole juuri tapana tehdä. Tähän on varmasti luontevat syynsä. Harvat haluavat asiaa omalta kohdaltaan ajatella, ja muiden ihmisten kuolemantapauksissa visuaalisten seikkojen pohtiminen saattaa tuntua pinnalliselta. Vaikka kuolinilmoituksen symboleita, kukkalaitteiden värejä ja esimerkiksi osanottoadressien kuvasisältöjä yleensä harkitaan, harvoin puhutaan esimerkiksi hautajaisten visuaalisesta kokonaisilmeestä. Silti visuaalisuus on tässä surullisessa kriisitilanteessakin aina olemassa, joko harkittuna tai sattumanvaraisena.

Taustoitin aihetta laajemmilla yhteiskunnallisilla ja käytännön näkökohdilla, joita käsittelen luvussa 2. Luvussa 3 käyn läpi erilaisia kuolemaan, hautajaisiin ja vainajan muisteluun liittyviä tapoja. Selvitän tapojen taustoja ja kokonaisuutta, mutta tarkastelun painopiste on visuaalisissa muodoissa. Luvussa 4 perehdyn hieman tarkemmin kahteen tärkeään viestintämuotoon: kuolinilmoitukseen sekä osanottoadresseihin ja -kortteihin. Luvussa 5 pohdin ilmi tulleita visuaalisia muotoja, niiden taustoja ja merkityksiä. Teen lopuksi lyhyen yhteenvedon luvussa 6.

Perehdyn aiheeseen kirjallisuuden avulla sekä tarkastelemalla tarjolla olevien tuotteiden ja palvelujen muotoja. Jälkimmäisiä selvitän perehtymällä eri valmistajien, myyjäliikkeiden ja palveluntarjoajien valikoimiin ja ohjeistuksiin. Näiltä osin tarkastelu siis kohdistuu olemassa olevaan tarjontaan eikä kerro siitä, mikä on erityisen suosittua. Oletan toki, että tarjonta on muotoutunut vastaamaan kysyntää, mutta on tietysti mahdollista, että valikoimat eivät aina täysin vastaa esimerkiksi muuttunutta makua tai erilaisia kehittyviä käytäntöjä.

Tarkastelen pääosin suomalaista valtakulttuuria, mutta viittaan muutamissa keskeisissä kohdissa myös esimerkiksi eri uskontokuntiin tai suurimpiin vähemmistöryhmiin. Haen paikka paikoin vertailukohtia myös ulkomaisista vastaavista käytännöistä, mutta laajempi vertailu eri kulttuurien välillä jää tämän työn ulkopuolelle.

2 TAUSTAA

2.1 Kuolema sosiaalisena ja yhteiskunnallisena ilmiönä

2.1.1 Kuolema ja kuolemanriitit

Kuolema on elämän väistämätön päätepiste, jolla on useille elämän osa-alueille ulottuvia vaikutuksia. Se koskettaa vainajan lähiomaisia, ystäviä ja muuta sosiaalista yhteisöä henkisesti ja sillä on monenlaisia oikeusvaikutuksia ja taloudellisia seurauksia.

Kuolema voidaan nähdä prosessina, johon kuuluvat kuoleman hetken lisäksi kuolemaan valmistautuminen, ruumiin hävittäminen sekä sureminen ja muistelemine. Kuolemaa voidaan pitää yhteisön häiriötilana, jonka aiheuttamiin muutoksiin sillä on tarve sopeutua. Yhteisesti jaettuja tapoja kohdata kuolema kutsutaan kuolemanriiteiksi. Ne sääntelevät esimerkiksi ruumiin hyväksyttävää käsittelyä, hautausta sekä tapoja ilmaista surua. Toistuvat riitit ovat yhteiskunnan tapa kontrolloida kuolemaa. Ne tuovat turvallisuutta ja heijastavat yhteisiä arvoja. (Hakola, Kivistö & Mäkinen 2014.) Riitit auttavat kuolemaan liittyvien tunteiden kanavoimisessa ja toimivat kulttuurin ohjeina. Esimerkiksi hautajaisjärjestelyt voivat osaltaan auttaa surun käsittelyssä, ja itse hautajaisrituaali auttaa sopeutumaan uuteen tilanteeseen. Vainajan oikeaoppinen siirtymä elävien maailmasta kuolleiden maailmaan, ns. hyvä kuolema, helpottaa jäljelle jääneiden selviytymistä. Rituaaleissa keskeistä on *oikein tekeminen*. Riiteillä on myös tärkeä rooli yhteenkuuluvuuden tunteen ylläpitämisessä. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, Kettunen 2010, Pajari 2014.)

Ihmisen on yleensä vaikea suhtautua kuolemaan ja omaan kuolevaisuuteensa. Meillä on taipumus pitää etäisyyttä kuolemaan liittyviin kysymyksiin ja varjella itseämme surulta (Hakola ym. 2014, Aaltonen 2005). Tämä luontainen pyrkimys välttää kuoleman käsittelyä ilmenee muun muassa tapana käyttää kiertoilmauksia kuolemasta puhuttaessa. Suomen kielessä tällaisia ilmauksia ovat esimerkiksi *nukkua pois, nukkua ikuiseen uneen, mennä haudan lepoon* tai *siirtyä ajasta ikuisuuteen*. Voidaan myös puhua yksinkertaisesti *poismenosta* tai sodassa tapahtuneen kuoleman kohdalla *kaatumisesta*.

Kuolemaan liittyvien ilmiöiden taustalla vaikuttavat aina myös laajemmat yhteiskunnalliset olot. Kuolema rauhan ajan länsimaisessa hyvinvointiyhteiskunnassa on kokonaisuutena toisenlainen kuin kuolema esimerkiksi sodan aikana tai oloissa, joissa muista syistä on tavallisempaa kuolla ennen vanhuusiän saavuttamista. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004.)

2.1.2 Suru

Kuolemanriitit ovat saaneet erilaisia muotoja eri kulttuureissa, ja ne vaihtelevat samankin kulttuurin sisällä ajan myötä. Jokaisessa kulttuurissa ihmiset kuitenkin näyttävät surevan läheisten menetystä. Suru on luontainen reaktio elämässä vastaan tuleviin menetyksiin ja luopumisiin. Suru on kuoleman aiheuttamista tunteista voimakkain, ja siihen liittyy kaikille yhteisiä piirteitä. Psykologisesti tarkasteltuna luopuminen on surussa keskeisellä sijalla. Suru on kuitenkin käsitteenä moniulotteinen ja sisällöltään vaihteleva. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, Hänninen & Pajunen 2006.) Siihen liittyy kulttuurissamme paljon uskomuksia, yleistyyksiä ja stereotyyppioita. Meillä on vahvoja käsityksiä siitä, miten surua tulee surra ja millaisia seurauksia tietyillä surun muodoilla tai surun läpikäymättömyydellä on (Hänninen & Pajunen 2006). Esimerkiksi usein käytetty surutyön termi pitää sisällään ajatuksen siitä, että suru olisi ajallisesti rajautuvaa, vaiheittaista ja aktiivisesti työstettävissä (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004).

Kokemuksena suru pitää sisällään laajan skaalan erilaisia tunnereaktioita ja fyysisiä kokemuksia, jotka vaihtelevat eri ihmisillä ja eri tilanteissa. Suruun vaikuttaa muun muassa suhde vainajaan, omat aiemmat elämäkokemukset ja surijan ikä. Myös kuolemantapauksen erityispiirteet vaikuttavat: pitkään tiedossa olleeseen kuolemaan ja yhtäkkiseen, esimerkiksi onnettomuuden aiheuttamaan kuo-

lemaan samoin kuin nuoren tai vanhan ihmisen kuolemaan voidaan reagoida psyykkisesti hieman toisistaan poikkeavilla tavoilla. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, Hänninen & Pajunen 2006.)

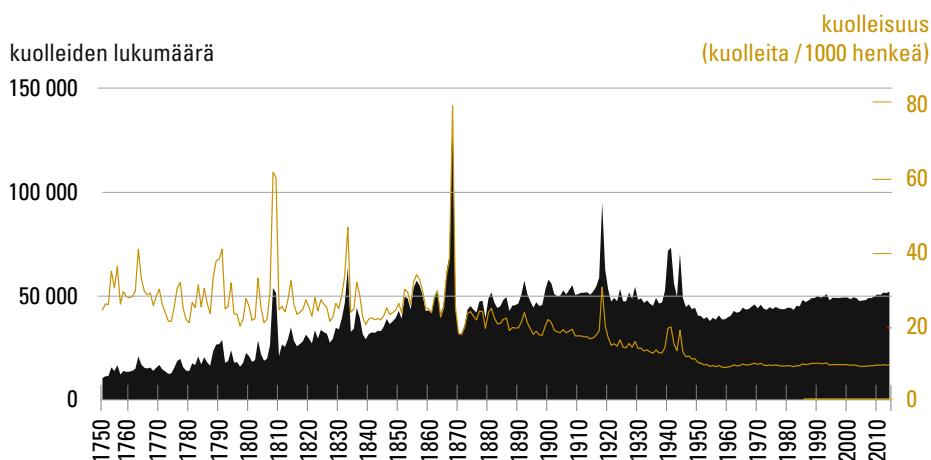
On myös huomattavia eroja siinä, miten kuolemaan ja sen aiheuttamaan suruun suhtaudutaan ja kuinka sitä on sopivaa ilmaista. Esimerkiksi viktoriaanisena aikana kuolemasta puhuttiin avoimesti, noudatettiin monimutkaisia ja näyttäviäkin surutapoja ja meidän näkökulmastamme suorastaan mässäiltiin kuolema-aiheella (Aurejärvi-Karjalainen 1999). Suhtautuminen vaihtelee paitsi kulttuureittain, myös saman kulttuurin sisällä. Esimerkiksi sukupuoli ja ikä voivat vaikuttaa sopivana pidettyyn suremisen tapaan. Myös tunnustamatonta surua on olemassa: tilanteita, joissa koko surun olemassaolo pidetään yhteisöltä piilossa. Tällaisia voivat olla esimerkiksi avioeron jälkeinen puolison kuolema tai avioliiton ulkopuolisessa suhteessa tapahtuva kuolema. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004.)

Kun suru on yhteisön tiedossa, suhtautuvat läheiset surevan tukemiseen ja lohduttamiseen yleensä vakavasti. Surevan ihmisen kohtaaminen on herkkä tilanne, jossa tunteet ovat pinnalla. Lohduttaja ja suruun osaa ottava saattaa kokea neuvottomuutta. Sanoja valitaan varoen. Asiaa käsittelevissä lähteissä kuitenkin usein korostetaan sitä, että läsnäolo ja kuunteleminen on tärkeintä. Ihmisellä on tarve yhteisöllisyyteen kuoleman aiheuttaman surun keskellä. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, Hänninen & Pajunen 2006, Haverinen 2014.) Toisaalta surun psykologiaan liittyen mainitaan myös, että kuluneiden fraasien, kaunistelemisen ja kiertoilmaisujen käyttö ei ole surevan kannalta ihanteellista, kuten ei myöskään liian vaikeiden ja monimutkaisten ilmaisujen käyttö. Omien ajatusten ja tunteiden luonteva ja yksinkertainen ilmaisu on henkilökohtaisempaa ja surevan mieltä lämmittävämpää. (Hänninen & Pajunen 2006.)

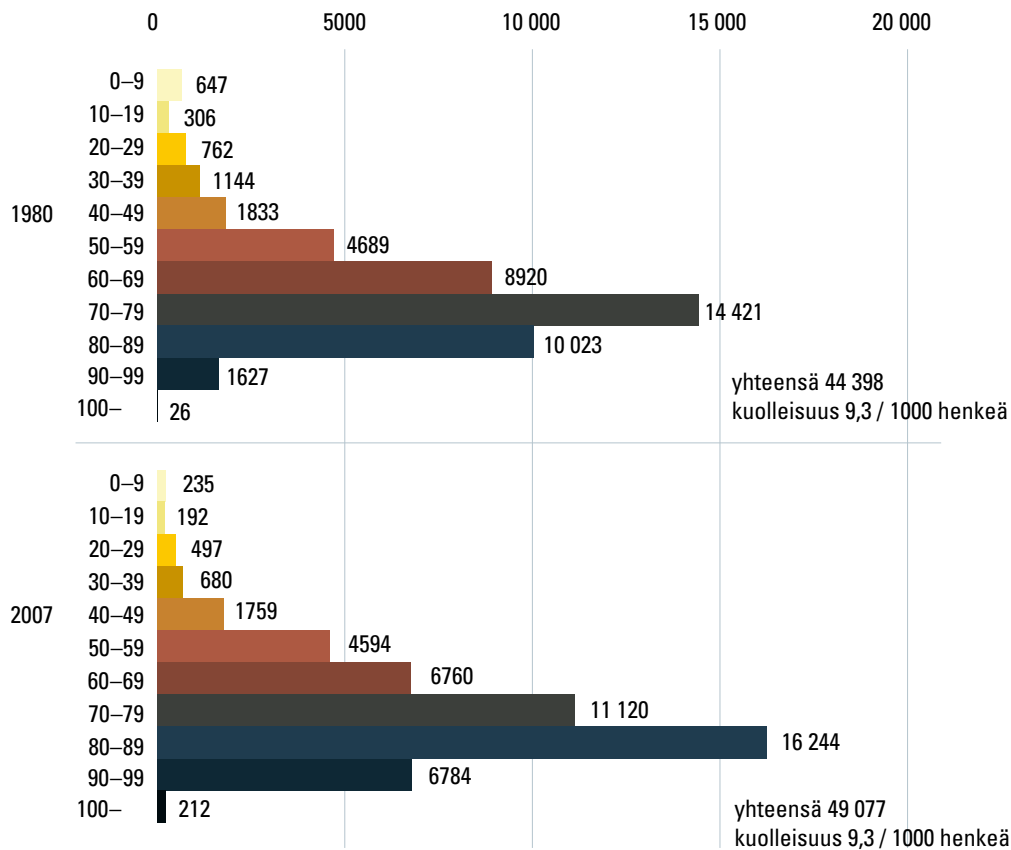
2.1.3 Kuolema Suomessa ja muuttuvat asenteet

Suomessa kuolee nykyään noin 50 000 henkeä vuosittain. Kuolleisuus (vuoden aikana kuolleiden lukumäärä tuhatta henkeä kohti) on pysynyt suhteellisen vakaana viime vuosikymmeninä. Aiempina vuosisatoina kuolleisuus on ollut suurempi ja kuolemien määrän vaihtelu voimakkaampaa (kuva 1). Suomessa kuollaan yleensä melko iäkkäänä. Lapsikuolleisuus on maassamme ollut jo melko pitkään vähäistä (kuva 2).

Esiteollisessa kulttuurissa kuolema on ollut monin tavoin elämässä läsnä. Kuolema on tapahtunut arkiympäristössä, ja siihen liittyvät toimet on hoidettu perheen ja yhteisön kesken. Myös sure-

Kuva 1. Kuolleiden lukumäärä ja kuolleisuus tuhatta henkeä kohti Suomessa vuosina 1750–2014. Tiedot: Tilastokeskus 2016.

Kuva 2. Kuolleiden määrä ikäryhmittäin vuosina 1980 ja 2007. Tiedot: Tilastokeskus 2008.

minen on ollut yhteisöllinen tapahtuma. Koko lähiyhteisö on osallistunut suruun ja siihen liittyviin seremonioihin. (Hakola ym. 2014, Lönnqvist 2000.) Lisääntynyt hyvinvointi, parantunut ravinto ja terveys sekä vakaammat yhteiskunnalliset olot ovat johtaneet siihen, että varhainen kuolema on nykyään yhä harvinaisempi vieras. Kehitys on ollut samankaltainen kaikissa länsimaissa. Tyypillisesti teollistuneissa nyky-yhteiskunnissa kuollaan vanhana sairauksiin. Lääketieteen kehitys on toisaalta johtanut siihen, että itse kuoleman prosessi on pidempi kuin ennen. Suomalainen kuolema on laitostunut ja ammatillistunut voimakkaasti 1970-luvulta lähtien. Yhteiskunnan teollistuminen ja ammatillinen eriytyminen johti kuoleman eristämiseen laitoksiin. Kuolema tapahtuu yleisimmin sairaalassa, ja ammattilaiset hoitavat monet käytännön asiat. Kuolema tapahtuu poissa silmistä. (Hakola ym. 2014.)

Nykyään hautaustoimistoilla on usein keskeinen rooli vainajan käsittelyssä ja hautajaisjärjestelyissä. Nykyisenlaiset täyden palvelun hautaustoimistot alkoivat kehittyä 1800-luvun lopulla arkkuverstaista, sillä ruumisarkkujen valmistaminen oli ensimmäisiä ammattilaisten tehtäväksi siirtyneitä vainajan käsittelyyn liittyvistä järjestelyistä. (Hakola ym. 2004.) Itse hautaustoimistonimitys on osin tietoisien kehityksen tulos: viime vuosisadan puolivälin tienoilla alettiin pyrkiä eroon ruumisarkkuun viittaavista nimistä ja suosia hautaus-alkuisia sanoja liikkeiden ja palveluiden nimissä. Myös itse arkut siirrettiin ajan mittaan pois näkyviltä näyteikkunoista ja liikkeiden näkyvimmillä paikoilla esimerkiksi jonkin näkösuojan taakse tai erilliseen huoneeseen. (Kiiskinen 1992, Kettunen 2010.)

Nämä monitahoiset muutokset ovat johtaneet nykyiseen kuolemankulttuuriin, jossa elämän suuri murroskohta on ikään kuin häivytetty taustalle. Ihmiset ovat vieraantuneita kuolemasta. (Hakola ym. 2014.) Normaalin kuoleman on elämässämme korvannut epätodellinen ja kaukana oleva kuolema, jonka kohtaamme tiedotusvälineiden kautta (Hänninen & Pajunen 2006). Se voi liittyä esimerkiksi katastrofiuutisiin, murha- tai kauhuviihteeseen tai taiteeseen, joissa kuoleman käsittely voi toisinaan olla suorasukaistakin.

Suomessa surun sosiokulttuurisiin piirteisiin on toisaalta jo pidempään liittynyt hiljaisuudessa kärsiminen ja itsekontrolli. Taustalla vaikuttavia tekijöitä ovat viime vuosisatoina olleet muun muassa luterilaisen uskonnon suruperinne ja väestön laaja homogeenisyys. Esimerkiksi 1900-luvulla julkaistut käytösoppaat ovat viestineet, että liiallinen tunteiden osoittaminen ei ole hautaisissa sopivaa. Muun muassa naisten kovaääninen itkeminen on mainittu epätoivottavana ja jopa epäsuomalaisena vielä toisen maailmansodan aikaan. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004.) Toisaalta sopiva määrä menetystä ja epätoivoa osoittavaa itkua on ollut hyväksyttävämpää kuin täydellinen eleettömyys, joka on katsottu merkiksi tunnekyllmydestä (Vingerhoets 2013, Haverisen 2014 mukaan).

Toisaalta samanlaista käytöskritiikkiä on esitetty jo antiikin kulttuureissa, joten ainutlaatuisena suomalaisena ilmiönä tällaista asennetta ei voi pitää. Kaiken kaikkiaan samantapaista hiljaisuudessa kärsimisen ja itsekontrollin ihannetta esiintyy muuallakin, esimerkiksi protestanttisessa pohjoisamerikkalaisessa kulttuurissa. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004.) Lisäksi on muistettava, että samankaltainen tavallisen kuoleman siirtyminen näkymättömiin on tapahtunut muissakin moderneissa yhteiskunnissa. Yksin suomalaisesta ilmiöstä ei siis ole kyse.

Nykyään kuolema ja sureminen ovat siis voimakkaasti yksityisiä ja henkilökohtaisia asioita, joista on vaikea puhua julkisesti. Monet surevat omaiset ovat kokeneet etäännyntymistä muusta yhteiskunnasta, koska ihmisten on vaikea kohdata heitä. Julkisen surun muuttumista ei-toivotuksi asiaksi kuvaa myös henkilökohtaisten surua ilmaiseksi merkkien poistuminen käytöstä. Niin kutsuttuna suruaikana käytettävällä mustalla puvulla, suruharsolla tai surunapilla ei ole enää ollut tapana osoittaa lähipiirissä tapahtunutta kuolemaa. (Hänninen & Pajunen 2006, Hakola ym. 2014.)

Toisaalta viime vuosina on ollut merkkejä siitä, että kuoleman häivyttämisen ja suoranaisten kieltämisen kulttuuri on väistymässä. Avoimempi suhtautuminen kuolemaan ilmenee muun muassa vilkkaampana julkisena keskusteluna sekä pyrkimyksenä ymmärtää kuolemaa ja siihen liittyviä ilmiöitä yksilötasolla. Tavallinen kuolema on 2000-luvulla saanut aiempaa enemmän tilaa mediassa. Sosiaalisessa mediassa ja erilaisilla internetsivustoilla käsitellään kuolemaa ja suremista sekä tarjotaan mahdollisuus jakaa tunteita. (Hakola ym. 2014.) Oma ilmiönsä ovat myös yhteiset surun ilmaukset vakavien onnettomuuksien yhteydessä tai julkisuuden henkilöiden kuoltua. Tällaisten voidaan katsoa jatkuneen jo ainakin 1990-luvulta, jolloin esimerkiksi Estonia-laivan uppoaminen oli julkisenkin surun kohteena. Kynttilät, kukat ja erilaiset muistoesineet onnettomuuspaikoilla ovat nykyään tuttu näky. (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004.)

Voidaan toisaalta myös ajatella, että tukahduttaminen ja välttäminen ei aina ole vain negatiivinen asia. Se saattaa olla tarkoituksenmukaista ja lisätä surevan turvallisuuden tunnetta monissa tilanteissa. (Hänninen & Pajunen 2006.) On siis esitetty kritiikkiä sitä käsitystä kohtaan, että nykyisenlainen ns. vieraantunut kuolemankulttuuri olisi yksiselitteisesti vinoutunut ja haitallinen ilmiö. Tapakulttuurit muuttuvat myös siksi, että ihmiset haluavat muuttaa niitä. Entisaikojen kulttuuri, johon liittyi kuoleman ja ruumiin fyysinen kohtaaminen ja käsittely, kuormitti ihmistä ja aiheutti erilaisia pelkoja. Kun kuoleman käytännöt on siirretty ammattilaisten hoidettaviksi, on ollut mahdollista edetä käsittelemään kuoleman aiheuttamia tunteita. Kuolemankulttuurimme keskittyykin nykyään pitkälti suruun psyykkisenä ilmiönä. Yksilön selviytyminen surusta on nyt keskeisin kuolemaan liittyvä kysymys. (Hakonen ym. 2014.)

Eräänä esimerkkinä kuolemasuhteen muuttumisesta voidaan pitää suhtautumista vainajan katsomiseen. Siinä missä vainajan näkeminen omassa elinpiirissä kuolemantapauksen jälkeen oli aiemmin osa normaalia elämää, viime vuosikymmenten vieraantuneemman kuolemasuhteen ai-

kana vainajaa ei normaalisti nähty eikä näkemistä pidetty erityisen toivottavanakaan. Nykyään vainajan katsomista sen sijaan pidetään kuoleman konkreettisuutta lisäävänä asiana, johon omaisia jopa rohkaistaan. Vainajan katsomisen ei enää pelätä jättävän omaiseen traumaattisia kauhukuvia, vaan uskotaan hyvien muistojen säilyvän vainajan rauhallisen kohtaamisen jälkeen entisenlaisina. (Hakola ym. 2004, Hänninen & Pajunen 2006.)

Käytännön elämässä monet yllä mainitut tekijät, kuten sosiaaliset paineet, tapojen muuttuminen ja kuoleman vieraus johtavat usein myös epätietoisuuteen sopivista käytöstavoista, reagoinnista ja erilaisista järjestelyistäkin. Aineistoja etsiessäni törmäsin lukuisiin keskusteluketjuihin ja uutisten kommenttiosioihin, joissa esimerkiksi kysellään sopivia menettelytapoja hautajaisvieraille tai pohditaan, mitä omaisen menettäneelle pitäisi sanoa (esim. vauva.fi n.d., Yle 15.2.2013). Aihe herättää myös paljon tunteita ja mielipiteitä. Monet aiheeseen liittyvät uutiset tai keskustelut näyttävät nostattavan joukon paheksuvia kommentteja: milloin moititaan liian prameaa arkkua tai kukkien tuhlailevaa käyttöä, hautajaisjärjestelyjen hintoja, hautajaisien vierasmääriä, vieraiden käytöstä ja toisaalta taas ympäristön asettamia liiallisia vaatimuksia. Eräs toistuva kommenttityyppi on kaikenlaisten hautajaisjärjestelyjen suorastaan uhmakas kieltäminen omalta kohdalta: ei haluta arkkua, ei kukkia, ei hautakiveä, ei kestityksiä eikä juuri vieraitakaan. (esim. kommentit artikkelissa Markkanen 2015.) Vaikka on tunnettua, että monenlaiset aiheet herättävät verkkokeskustelijoissa kiihkoa ja negatiivisia kommentteja, on ollut mielenkiintoista havaita, kuinka paljon tiukkoja käsityksiä ja toisaalta tietämättömyyttäkin aiheen ympärillä on.

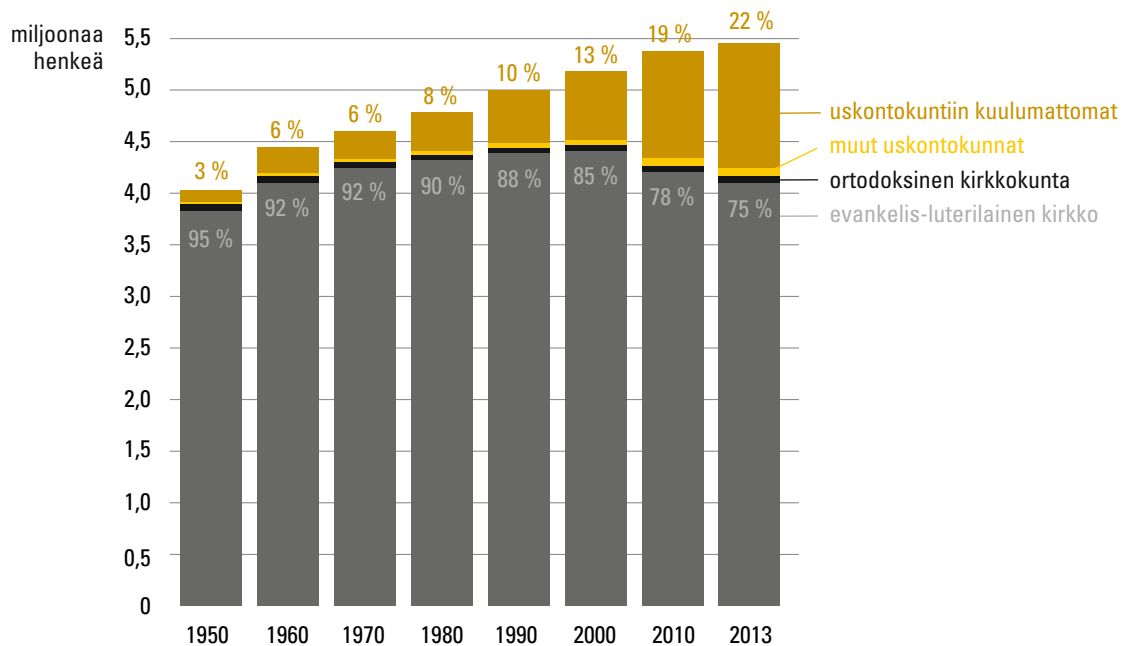
2.1.4 Uskonnon rooli

Usein kuolemaan liittyvää surua ja ahdistusta on pyritty lievittämään uskomuksilla kuolemanjälkeisestä elämästä (Aurejärvi-Karjalainen 1999). Uskomuksilla ja uskonnoilla on siis usein merkittävä rooli kuoleman – kuten muidenkin siirtymäriittien – käsittelyssä. Toisaalta erityisesti maallistuvassa länsimaisessa yhteiskunnassa on hyvä huomata, että monia tapoja voidaan noudattaa, vaikka niiden perustana oleva maailmankuva olisikin muuttumassa. Kohdatessaan kuoleman ihmiset eivät aina toimi modernien mallien mukaan, vaan eri aikakausien käsitykset sekoittuvat. Omat uskomukset, uskonnolliset käsitteet ja perheperinteet vaikuttavat. Kuolemanriitit muuttuvat hitaasti. (Hakola ym. 2014.)

Koska uskonto on perinteisesti ollut keskeisessä roolissa kuoleman ja surun käsittelyssä, käyn lyhyesti läpi uskonnon roolia suomalaisessa yhteiskunnassa ja kuolemankulttuurissa.

Muinaisten esi-isiemme hautajaismenoista ei tiedetä kovin paljon. Vainajainpalvonta on kuitenkin ollut suomalaisessa muinaisuskonnossa keskeistä, ja vainajiin liittyvillä tavoilla on ollut merkitystä koko sosiaalisen elämän ja yhteiskunnan kannalta. Kristinuskon saavuttua kuolemaan liittyviä menoja ovat säännelleet ennen kaikkea kirkon oppi ja säännöstö. Muutos oli kuitenkin vaihteellinen, ja itse kristinuskon sisälläkin on vaihtelua. Maassamme ovat vaikuttaneet sekä katolinen, luterilainen että ortodoksinen uskonto. Lisäksi on huomattava, että kristinuskon vakiinnuttuakin tapoihin on usein sekoittunut vanhoja kansanuskomuksia, kuten erilaisten enteiden tulkitsemista tai vainajan kotiinpaluun ja muun kuoleman jälkeisen toiminnan estäviä tapoja. (Aurejärvi-Karjalainen 1999, Kiiskinen 1992, Talve 1979, Vilkuna 1992.)

Voidaan kuitenkin sanoa, että Suomessa on vallinnut kirkollinen yhtenäiskulttuuri noin 250 vuoden ajan. Vaikka ajatus kuolemattomuuden tavoittelemisesta, tuonpuoleisesta, omaisten kohtaamisesta *siellä jossain* ja vainajan muistaminen esiintyvät monissa kulttuureissa ja ovat varhaisempaa perua kuin kristinuskoko, ovat nämä tavat meillä sen kautta välittyneitä. Vaikka perinteet ovat kerrostuneita, on kristillinen näkemys kuolemasta ollut keskeisessä osassa suomalaisen kuolemasuhteen ja kuolemanrituaalien muotoutumisessa. Kristinuskon sanoma kuolemanjälkeisestä elämästä ja jättäytymisestä Jumalan käsiin on ollut tärkeä elementti kuoleman käsittelyssä. Toivoa rakkaiden jälleennäkemisestä tuonpuoleisessa on käytetty lohduttavana ajatuksena. Toisaalta kirkon käsityksen mukaan hautaus on nimenomaan eläviä varten, ei kuolleita, kuten varhaisemmissa

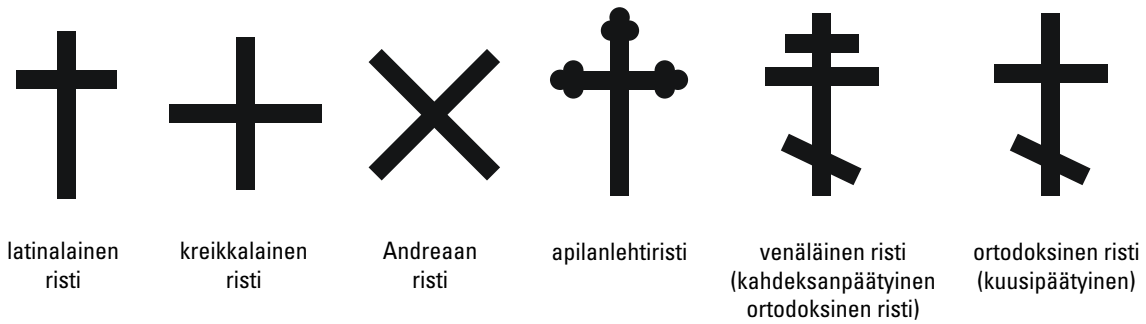
Kuva 3. Eri uskontokuntiin kuuluvien ja uskonnottomien osuus väestöstä vuosina 1950–2013. Tiedot: Tilastokeskus 2014.

uskonnoissa on katsottu. (Aurejärvi-Karjalainen 1999, Lönnqvist 2000, Haverinen 2014, Evankelis-luterilaisen kirkon verkkopalvelu n.d.)

Viime vuosikymmeninä perinteinen luterilainen yhtenäiskulttuuri on alkanut murentua sekä kansainvälistymisen että maallistumisen myötä. Uskonnonvapauslaki astui voimaan vuonna 1923. Käytännössä muiden kuin kristinuskon osuus on kuitenkin Suomessa vielä pieni. Uskonnottomien osuus sen sijaan on jo yli viidennes väestöstä (kuva 3). Kristilliset rituaalit ja etenkin kristillinen hautaansiunaaminen ovat kuitenkin edelleen suosittuja, ja kirkkoon kuulumattomistakin kolme neljäsosaa haudataan edelleen kirkollisin menoin (Hakola ym. 2014, Markkanen 2015). Osittain ilmiö johtuu kuolemanrituaalien taipumuksesta muuttua hitaasti, osittain kenties myös tiedon puutteesta. Vaihtoehtoisten seremonioiden ja toimintatapojen leviäminen vaatii tietoa eri mahdollisuuksista ja toisaalta uskallusta poiketa perinteistä. (Aurejärvi-Karjalainen 1999.) Yksilöllisyyden korostuminen on kuitenkin nähtävissä suomalaisessa kuolemankulttuurissa. Yhä useampi muun muassa tekee nykyään hautaustestamentin, jossa määrätään hautajaisten kulusta ja muista kuolemaan liittyvistä yksityiskohdista (Markkanen 2015).

Kristinuskon merkityksen vuoksi myös siihen liittyvät symbolit ovat olleet keskeisiä kuolemankulttuurissamme. Erityisesti risti on merkki, joka on monin tavoin yhdistynyt kuolemaan liittyviin tapoihin. Kirkollisena symbolina se on toki käytössä monien muidenkin elämänkaareen ja vuodenaikaisjuhliin liittyvien rituaalien yhteydessä. Ristikoru rippilahjana tai ristikuvio vihkiraamatun kannessa ovat tuttua suomalaista kuvastoa. Ristin näkyvä esiintyminen hautausmailla ja kuolinilmoituksissa on tuonut sille kuitenkin myös erityisen kuolemaan ja suruun yhdistettävän sivumerkityksen. Merkitys on syntynyt siitä huolimatta, että risti ei alun alkaen kristinuskon symboliikan mukaan ole kuoleman, vaan ylösnousemuksen ja ikuisen elämän merkki. Ylösnousemukseen viittaa nimenomaan tyhjä risti, eikä ristillä riippuvaa Jeesusta esittävä krusifiksi olekaan kuolema-aiheisissa yhteyksissä kovin yleinen. (Lempiäinen 2002.)

Erilaisia ristimuotoja tavataan eri uskontokuntien ja historiallisten tyylien yhteydessä. Tulevien lukujen selvennykseksi esitän seuraavalla sivulla kuvassa 4 eräitä Suomessa käytettyjä ristin variaatioita.

Kuva 4. Suomessa käytettyjä ristimalleja. Lähteenä käytetty Kiiskinen 1992, Lempiäinen 2002.

Vakiintuneisiin luterilaisuuden ja kreikkalaiskatolisuuden ulkopuolisiin uskontokuntiin maassamme kuuluvat juutalaisuus ja islamilaisuus. Toisaalta esimerkiksi romaniyhteisöllä tai saamelaisilla on omia, valtakulttuurista poikkeavia tapojaan. En käsittele näiden uskontokuntien ja yhteisöjen tapoja työssäni kattavasti, mutta mainitsen joitakin tapoja ja viittaan kiinnostavimpiin eroavaisuuksiin. Näiden osalta tarkempi käsittely jää kuitenkin tämän työn ulkopuolelle.

2.2 Kuolemaan ja hautajaisiin liittyvät järjestelyt

Osa kuolemaan liittyvistä tavoista periytyy kaukaa historiasta ja oman kulttuuripiirimme ulkopuolelta. Hautaaminen tai tuhkaaminen, uskonnon tai muiden yliluonnollisten elementtien merkitys ja esimerkiksi kukkien käyttö ovat tällaisia vanhoja piirteitä. Myös esimerkiksi mustan värin yhdistäminen kuolemaan juontuu kaukaa. Jo muinaisessa Egyptissä musta on yhdistetty kuolemaan, ja antiikin Kreikassa hautajaisiin liittyvissä esineissä ja koristeissa käytettiin mustaa. (Aurejärvi-Karjalainen 1999, Pastoureau 2008.) Myös valkoista on käytetty jo kristikunnan alkuaikoina hautajaisrituaaleissa, joita pidettiin tuolloin maallisen kilvoittelun loppumisen vuoksi voitonjuhlanä (Lempiäinen 2002, 122).

Suomessa monet kuolemaan liittyvät kulttuuripiirteet ja perinteet ovat jaettavissa läntiseen ja itäiseen perinteeseen (Pajari 2014). Vain osa eroista perustuu itäisen ortodoksiuskonnon ja läntisen luterilaisen uskonnon eroihin. Vaikutusta on ollut esimerkiksi erilaisilla kyläjärjestelmillä ja muilla yhteiskunnallisilla oloilla. Eroja on myös maaseudun ja kaupunkien välillä. Myös säätyjen ja yhteiskuntaluokkien välisiä – nykyään yksinkertaisesti varakkuuseroja – on olemassa siitakin huolimatta, että kuolemasta usein puhutaan erityisen tasa-arvoisena asiana. Kuolema biologisena ilmiönä saattaa sitä ollakin, mutta kuolemaan liittyvät erilaiset järjestelyt ja sosiaaliset vaikutukset vaihtelevat taloudellisen ja yhteiskunnallisen aseman mukaan.

Seuraavissa luvuissa kuvaan kuolemaan, hautajaisiin ja vainajan muisteluun liittyviä tapoja niin, että nykyiset tai viime aikojen perinteet ovat pääroolissa. Aikakauden määrittely on paikoin hyvin suurpiirteistä, sillä tarkoitus on luoda kokonaiskuva ja taustoittaa nykyisiä muotoja, ei kuvata järjestelmällisesti eri aikakausien käytäntöjä.

2.2.1 Hautajaiskäytännöt

Hautajaisiin liittyä paljon kaavamaisia ja laajalle levinneitä käytäntöjä, vaikka Suomessa on vain vähän virallisia määräyksiä hautajaisten järjestämisestä (Hakola ym. 2004, 74). Hautajaisilla tarkoitetaan yleensä kokonaisuutta, johon kuuluu hautajaisseremonia ja muistotilaisuus. Kristillisten hautajaisten kohdalla hautajaisseremoniasta käytetään yleensä nimitystä siunaustilaisuus. Muihin kuin

kristinuskon piiriin kuuluvien hautajaisten muodot voivat poiketa tästä järjestyksestä, eikä selkeää jakoa hautajaisseremonian ja muistotilaisuuden välillä välttämättä ole. (Aurejärvi-Karjalainen 1999.)

Hautajaisiin on esihistoriallisesta ajasta saakka kuulunut yhteinen ateriointi, sillä jo rautakaudella on todennäköisesti vietetty haudalla peijaispitoja (Aurejärvi-Karjalainen 1999, 146). Talonpoikaisoloissa kaikenlaiset perhejuhlat ovat olleet koko kylän tilaisuuksia. Häät ja hautajaiset ovat aika ajoin saattaneet saada myös vertauskuvallista yhteiskunnallista merkitystä. Näin oli esimerkiksi sotien välisenä aikana, jolloin julkisten mielenosoitusten ja muiden tilaisuuksien järjestäminen oli rajoitettua. (Kervanto Nevanlinna & Kolbe 2003, 236.)

Useista muista kirkollisista toimituksista poiketen hautauksen kaava on ajan mittaan muuttunut vain vähän. Kansan hautajaistavoissa sen sijaan on tapahtunut muutoksia, eivätkä monet traditiot välttämättä ole muutamaa vuosikymmentä vanhempia. Perinnäistavoista hautaukseen liittyvät ovat kuitenkin hitaimpia muuttumaan. Monet tavoista ovat saattaneet säilyä läpi usean uskonnonvaihdoksen. (Aurejärvi-Karjalainen 1999.) Perinteet ovat siis monikerroksisia. Osa pohjautuu ikivanhoihin uskomuksiin, osa kristinuskon perinteisiin ja osa on uutta, toisinaan hyvinkin tuoretta kulttuuria (Hakola ym. 2004).

Kuvaamani tavat koskevat tyyppillistä hautajaisriittiä. Käytössä kuitenkin ollut erilaisia menoja sen mukaan, millainen vainaja on ollut ja miten kuolema on tapahtunut. Hautaaminen on 1500-luvulta 1800-luvulle asti voitu toimittaa joko kunniallisesti, hiljaisesti, halventavasti tai häpeällisesti. Hiljaiset hautajaiset tarkoittivat tässä yhteydessä ei-kunniallisia hautajaisia, joissa ei esimerkiksi soitettu kelloja eikä kuultu papin hautaussanoja. Nykyään käsite hiljaiset hautajaiset on vakiintunut tarkoittamaan viime vuosikymmeninä yleistyneitä pienimuotoisia hautajaisia, joissa vain lähiomaiset ovat läsnä. Vastakohtana ovat suuret hautajaiset. (Aurejärvi-Karjalainen 1999, 146.)

2.2.2 Hautajaisjärjestelyt

Hautajaisten järjestelyissä on muihin juhliin verrattuna muutamia erityispiirteitä. Aikaa on yleensä verrattain vähän, sillä kuoleman hetki on harvoin tiedossa. Omaiset järjestävät juhlan ja muut käytännön asiat yleensä jossain määrin surun rasittamina. Usein ainakin osa järjestelyistä annetaan ammattilaisten hoidettavaksi, jolloin mukana on esimerkiksi papin, hautaustoimiston, kukkakaupan ja pitopalvelun panos. (Aurejärvi-Karjalainen 1999.) Hautaustoimistolla on tässä yhteistyössä usein tärkeä asiantuntijarooli, ja ne toimivat linkkinä omaisten ja muiden toimijoiden välillä (Kaleva 11.7.2009). Hautaustoimistojen keskeisen roolin vuoksi käsittelemme niiden luonnetta ja ulkoista olemusta lyhyesti omana kappaleenaan.

Järjestelyt pyritään yleensä hoitamaan mahdollisimman tarkkaan vainajan tahtoa kunnioittaen (Aurejärvi-Karjalainen 1999). Vaikka yhä useampi tekee nykyään hautaustestamentin, jossa kertoo toiveensa hautajaisten kulusta, ei tapa kata kuin osan kuolemantapauksista ja toisaalta vain osan järjestelyihin liittyvistä valinnoista. Useimmin toiveet kerrotaan hautaustavan, hautapaikan, muistotilaisuuden pitopaikan ja kutsuvieraiden suhteen. Usein määritetään myös arkku sekä se, halutaanko arkkuun omat vaatteet. (Markkanen 2015, Ronkainen 2012a ja Ekman 2016a.) Kun vainajan tahto ei varsinkaan yksityiskohtien kohdalla aina ole tiedossa, on luonnollista, että sitä pyritään pääättelemään tai valitsemaan ratkaisuja, jotka tuntuvat turvallisilta. Monesti omaiset kokevat perinteiset kaavat soveliaiksi vainajan muistamisen muodoiksi. Tutut rituaalit voivat myös tuoda lohtua, turvaa ja hallinnan tunnetta kuoleman kohdatessa. (Hakola ym. 2004.)

Kuluista tinkiminen on perinteisesti tuntunut omaisista sopimattomalta (Aurejärvi-Karjalainen 1999). On kuitenkin viitteitä siitä, että rajoitetusta budjetista uskalletaan entistä avoimemmin puhua, ja esimerkiksi kukkiin käytettyjä rahoja voidaan pitää turhana tuhlaamisena (Hannula & Keski-Korpela 2016). Nykyään esiintyy myös ajattelua, jonka mukaan ihmiset ja yhdessä koetut asiat ovat tärkeämpiä kuin muodollisuudet. Yksilöllisyyttä korostavan kulttuurin valtakaudella onkin luontevaa, että myös erilaisia persoonallisia ratkaisuja haetaan. Myös esimerkiksi ekologisuus on tullut valintoihin mukaan uutena näkökulmana. Kaiken kaikkiaan suomalaiset hautajaiset ovat kuitenkin moniin Euroopan maihin verrattuna yhä melko perinteisiä. (Hakola ym. 2004.)

2.2.3 Hautaustoimistot

Hautaustoimistot ovat käyneet läpi muutaman merkittävän muutoksen. Liikkeiden kehityksen ruumisarkkuverstaista erilaisia hautauspalveluja tarjoaviksi yrityksiksi, ja liikkeiden nimeämistävän muutoksen mainitsin jo aiemmin. Samantapaista kehitystä on heijastellut hautaustoimistojen ulkoinen ilme. Vielä 1900-luvun alkupuolella musta hallitsi usein hautaustoimistojen väriä ja näkyviä elementtejä olivat esimerkiksi mustat sururaamat, ristit ja arkut. Viime vuosisadan puolivälistä lähtien alettiin korostaa liikkeiden ammattimaisuutta ja palveluluonnetta sekä kiinnitettiin uudella tavalla huomiota liikkeiden ulkoasuun. Toimitilojen viihtyvyttä ja rauhallista tunnelmaa lisättiin paitsi eräillä rakenteellisilla uudistuksilla, myös vaihtamalla väriä tummanpuhuvasta vaaleammaksi. Valkoista alettiin suosia mustan sijaan, ja tämä suuntaus korostui edelleen 1970-luvun jälkeen. (Kettunen 2010.)

Muutos ilmeessä ja ajattelutavassa on ollut nähtävissä myös toimistojen mainonnassa. Vielä 1900-luvun alussa hautausalan mainokset olivat suorasukaisia ja kaunistelemattomia. Tyyli näkyi paitsi sanavalinnoissa, myös esimerkiksi siinä, että musta arku on ollut tyyppillistä mainoskuvitusta. 1900-luvun alkupuolella ristisymbolit ilmestyvät mainoskuvituksiin arkkujen rinnalle. Eräiksi suosituksi mainosten kuva-aiheeksi nousivat myös hautausautot. (Kettunen 2010.)

Hautaustoimistojen keskeistä palvelua onkin ollut arkkujen valmistuksen ja myynnin ohella vainajan kuljetus. Ruumisvaunut ja myöhemmin autot ovat olleet näkyvä osa liikkeiden palvelua ja koko hautausprosessia. Myös kuljetusvälineissä näkyy muutos. Aiemmin ruumisvaunujen ja -autojen kyljissä ja katolla oli usein ristit, ja autot olivat poikkeuksetta mustia. Ristikuvioiden käyttöä alettiin viime vuosisadan puolivälissä pitää tarpeettomana. Hautaustoimistot alkoivat yhtenäistää käytäntöä, jonka mukaan hautausauton vasempaan lokasuojaan kiinnitetty pienoiskokoinen Suomen lippu puolitangossa merkitsee, että vainaja on autossa mukana. 1970-luvun loppuun mennessä hautausauton väriksi oli hyväksytty myös valkoinen ja hopeanharmaa. (Kiiskinen 1992.)

Hautaamisen arvokkaan ja perinteen mukaisen hoitamisen koetaan osoittavan kunnioitusta vainajaa kohtaan (Aaltonen 2005). Myös itse hautaustoimistojen viesteissä näkyy tänä päivänä tämä tavoite. Esimerkiksi useiden toimistojen verkkosivuilla toistuvat sanat arvokkuus, kunnioitus ja hienotunteisuus. Myös asiantuntemusta ja yksilöllistä palvelua korostetaan.

Suomen Hautaustoimistojen Liitto edellyttää jäseniltään hienotunteista asiakaspalvelua sekä moitteetonta ulkoista asua, joka koskee hautaustoimiston sisustusta, henkilökunnan pukeutumista ja käyttäytymistä, hautausautoa sekä painotuotteita. Mainonnan edellytetään olevan hillittyä. (Aaltonen 2005.)

3 KATSAUS TAPOIHIN JA VISUAALISIIN MUOTOIHIN

3.1 Kuoleman jälkeen

3.1.1 Vainajan käsittely ja surutalo

Kuolemaa edeltävä vaihe on myös osa kuoleman prosessia. Surutyön on perinteisesti voitu katsoa alkavan jo silloin, kun on saatu varmuus tulevasta kuolemasta. Kuolemaa on myös ennustettu erilaisten merkkien perusteella. (Lönnqvist 2000.) Sekä kuolevan ihmisen että vainajan lähellä on pyritty liikkumaan hiljaa ja käyttäytymään arvokkaasti. Vainajasta ei ole saanut puhua pahaa. Tämä on perustunut alun perin uskomukseen, että vainaja kuulee kaiken ympärillään. (Häggman 2007.)

Ensimmäiset rituaalit kuoleman jälkeen ovat silmien ja suun sulkeminen. Nämä tavat periytyvät kaukaa. Joistakin löydöistä on tavattu Skandinaviassa ja Saksassa tunnettu tapa asettaa kolikot kuolleen silmäluomille. Vanhan selityksen mukaan silmät suljettiin, jottei kuollut katsoisi itselleen seuraajaa ja suu, jottei sielu palaisi ruumiiseen. Nykyään toteutetaan taikauskoisten syiden sijaan lähinnä esteettisyyden ja arvokkuuden vaatimusta. Toimet voi suorittaa hoitohenkilökunta tai omainen. Paikalle kutsutaan lääkäri ja kuolinpaikasta riippuen poliisi, joka laittaa tarvittaessa alulle kuolinsyyn tutkimusprosessin. Kuolinhetki kirjataan ylös. (Aurejärvi-Karjalainen, Talve 1979, Valonen 2014.)

Seuraava toimenpide on ruumiin peseminen. Aiemmin pesun suoritti joko talon väki tai erityinen ruumiinpesijä, usein tiettyjä taikauskoisia varotoimia noudattaen (Talve 1979, 231). Nykyään tämän tekee ammattihenkilöstö, mutta haluttaessa myös omaisten osallistuminen on mahdollista.

Esihistorialliselta ajalta asti tunnetaan tapa pukea vainaja täyteen vaateparteen. Toisinaan on tavattu kietoa ruumis valkoiisiin käärinliinoihin. Vainaja puettiin 1800-luvun puoliväliin asti pääasiallisesti omiin vaatteisiinsa, usein juhlapukuun. Nuori tyttö tai naimaton nainen saatettiin pukea morsiameksi kruunuineen, lapsi pieneksi enkeliksi tai Kristus-lapseksi. Sitten on tullut tavaksi pukea vainaja erityiseen valkoiseen kuolinpaitaan ja -sukkiin. Nykyään on mahdollista käyttää joko ruumispaitaa tai valita vainajalle sopiva asu hänen omista vaatteistaan. Pukemisen voivat tehdä omaiset tai esimerkiksi hautausseuran henkilökunta. Samassa yhteydessä voi laskea arkkuun vainajalle tärkeitä tai omaisten rakkautta ilmaisevia esineitä. (Lönnqvist 2000, Talve 1979, Aurejärvi-Karjalainen 1999, Vuorela 1977.) Esineiden asettaminen vainajan mukaan on vanhaa perua. Jo neandertalinihmisen tiedetään asettaneen hautaan esimerkiksi työkaluja ja kukkia. Sitten hautaesineitä ovat voineet olla esimerkiksi sormukset, virsikirja tai pieni risti. Kirkko on vastustanut hautaesineperinnettä, mutta se on kuitenkin jossain määrin säilynyt. (Lönnqvist 2000, Aurejärvi-Karjalainen 1999.)

Vainajan hiukset voidaan kammata ja hänelle voidaan tehdä haluttaessa meikki. Suomessa ei ollut tapana meikata vainajaa amerikkalaiseen tyyliin elävän näköiseksi. Tarvetta meikkaamiselle vähentää osaltaan se, että arkku pidetään meillä harvoin hautajaisissa auki. Juhlatavoista kertovassa kirjassa vuodelta 1999 sanotaan näin: *Joskus kosmetiikan hillitty kosketus saattaa olla paikallaan, jos vainaja on eläessään aina esiintynyt vahvasti ehostettuna ja näyttäisi siksi aivan vieraalta meikittömänä. Silloinkin tulee muistaa, ettei kuolleen tarvitse näyttää elävältä, eikä väärentylinen meikki aja asiaansa.* (Aurejärvi-Karjalainen 1999.)

Aiemmin ruumista säilytettiin kotipiirissä tai kaupunkiloissa esimerkiksi kerrostalon yhteisessä säilytystilassa siihen asti, kunnes se siirrettiin hautausmaahan aikana kirkkoon ja hautaan (Vuorela 1977, Pehkonen 2008). Vainajan äärellä on ollut tapana valvoa yötä päivää hautajaisiin asti. Ruumiinvalvojaisten pituus ja luonne on vaihdellut. Kirkko on vastustanut tapaa opillisista tai käytännöllisistä syistä – esimerkiksi viinankulutus on näissä kokoontumisissa ollut ajoittain huomattavaa. Tapa kiellettiin vuonna 1686, jonka jälkeen se hiipui ja rajoittui lopulta viimeiseen yönön ennen hautausta. Paikoin perinne säilyi 1800-luvun loppuun, pisimpään Kaakkois-Suomessa. (Aurejärvi-Karjalainen 1999, Talve 1979.)

Nykyään vainajaa ei tavallisesti pidetä kotona eikä sairaalan tiloissa, vaan hautaustoimisto tilataan kuljettamaan ruumis pois. Ruumista on perinteisesti kuljetettu jalat edellä. Tämäkin on kuulunut varautumiskeinoihin vainajan kotiinpaluun estämiseksi. Tapa on ensisijaisesti vainajille varattu tänäkin päivänä, vaikka entistä merkityssisältöä sillä ei välttämättä enää ole. (Aurejärvi-Karjalainen 1999.)

Sekä ortodoksikristittyjen, juutalaisten että muslimien tapoihin kuuluu myös vainajan peseminen ja pukeminen. Ortodoksiseen rituaaliin kuuluu monien muiden yksityiskohtien lisäksi tietynlainen paperinen otsanauha, *voiton seppäle*, ja vainajan päälle avoimeen arkkuun asetettava ohut liina eli *pyhä peite*, joka on kirjailtu rukouksin ja ikonikuvin. Vainajan käteen asetetaan pieni ikoni tai risti. (Kiiskinen 1992, ortodoksi.net. n.d.) Nämä rituaalit ovat osa itse hautajaistilaisuutta, joka tapahtuu mahdollisimman pian kuoleman jälkeen.

Surutaloa on koristeltu eri tavoin. Erityinen suruhuone on saatettu verhota mustaan tai valkeaan kankaaseen tai koristella esimerkiksi kultahauhoin ja kynttilöin. Huoneessa olevat peilit ja muut kirkkaat esineet on voitu peittää. Säätyläiskodeissa kuolinhuonetta tai toisinaan koko surutaloa on verhoiltu ainakin 1600-luvulta lähtien. Tapa sai paikoin niin tuhlailevia muotoja, että sitä pyrittiin virallisin kielloin hillitsemään. (Häggman 2007, Lönnqvist 2000, Talve 1977.)

Erityisesti läntisten maakuntien tapa on ollut koristaa surutalon portin- tai ovenpielet kuusilla, ja myös tuvan lattialle ja ulosmenotielle on voitu sirotella kuusen- tai katajanoksia. Pihaan on saatettu kesällä rakentaa kuusimaja. (Talve 1979.) Havukoristelun taustalla on mahdollisesti ollut taikauskoa: pistelevien havujen on voitu ajatella estävän vainajan paluu kotitaloonsa. On kuitenkin huomattava, että havukoristeet olivat suosittuja muissakin juhlatilaisuuksissa, erityisesti talviaikaan. (Aurejärvi-Karjalainen 1999, 147.) Paikoin havuja ja kuusia käytettiin surutalon pihassa vielä 1960-luvun alkupuolella, ja hautaustoimistojen palveluihin kuului myös näiden koristeiden toimittaminen. 1980-lukuun mennessä tapa oli harvinaistunut. Maaseudulla tapa säilyi käytössä pisimpään. (Kettunen 2010.)

Näkyviä merkkejä kuoleman hetkestä ei ympäristössämme tänä päivänä suruliputusta lukuun ottamatta juuri ole. Suruliputus kuolintalossa, kotitalossa tai työpaikalla aloitetaan heti, kun on saatu tieto kuolemantapauksesta (Valonen 2014, 138).

3.1.2 Kuolemasta ilmoittaminen

Kuolinilmoitukset

Kuolemantapauksesta tiedottaminen on vaihdellut viestintätapojen kehityksen myötä. Kuolinilmoituksia alkoi ilmestyä suomalaisiin sanomalehtiin 1880-luvun lopulla, mutta jo sitä ennen kuolinuutisia oli julkaistu toimituksen palstoilla. Kuolinilmoitusten käyttö on ollut yleistä 1920-luvulta lähtien. Samoihin aikoihin yleistyi myös kirjeitse lähetetty hautajaiskutsu. Tätä ennen suruviestit välitettiin suullisesti. Käyttöön on vakiintunut sekä suullinen että kirjallinen viestintä: *läheisimmät hautajaisvieraat on tapana kutsua puhelimitse, kaukaisemmat kirjeitse ja loput, joita asia koskettaa, lehti-ilmoituksella*. (Aurejärvi-Karjalainen 1999, 162; Kiiskinen 1992, 126.)

Lehti-ilmoituksen kohdalla käytäntönä on voinut olla erillinen ilmoitus kuolemantapauksesta kertomiseksi ja myöhemmin toinen, varsinainen kuolinilmoitus. Erityisesti paikallislehdissä saatetaan julkaista varsinaisen, maksullisen ilmoituksen lisäksi tietoja kuolleista tai haudatuista omilla palstoillaan. Käsittelen seuraavassa maksullista, varattua ilmoitustilaa kuolinilmoitussivuilla.

Ilmoitusten yksi tarkoitus on perinteisesti ollut kutsun esittäminen hautajaisiin. Mikäli hautajaiset pidetään vain lähimpien omaisten kesken, jätetään paikka ja ajankohta mainitsematta tai julkaistaan ilmoitus hautajaisten jälkeen. (esim. Huomioitsija 1945, Valonen 2014.) Yksityistyneen hautajaiskulttuurin on sanottu näkyvän myös kuolinilmoituksissa. Yleisön kutsuminen hautajaisiin ei ole yhtä keskeisessä roolissa kuin aiemmin, ja nykyään valtaosassa kuolinilmoituksista todetaan siunauksen jo toimitetun hiljaisuudessa tai läheisten läsnäollessa (Hänninen & Pajunen 2006).

Kuolinilmoituksen laativat yleensä omaiset, joskus myös vainajan työnantaja. Toisinaan ilmoitus laaditaan valmiiksi itselle. Osa hautaustoimistoista voi laatia ilmoituksen osana palvelujaan. Ilmoitukset laaditaan yleensä huolella, ja tehtävä saatetaan kokea rankaksi. Kuolinilmoituksen voi ajatella olevan osa surutyötä. Erityisesti silloin, kun kuolinilmoitus ei toimi kutsuna hautajaisiin, sen on ikään kuin itsessään sururiitti. Usein ilmoitus otetaan talteen ja säilytetään muistona. (Kirkko ja kaupunki 3.10.2006, Seppänen 2015, Harsu 1997.)

Kuolinilmoitusten viestiin on perinteisesti liittynyt tietty kulttuurimme piirre, jota eräässä lähteessä kuvataan sanoilla *vaieten kertominen on arvokkainta*. Tällä viitataan mm. hautaus- ja surukulttuurissa käytettyyn piilotettuun viestintään ja hillittyyn tapaan ilmaista omia tunteita tai kertoa kuolemaan liittyvistä tapahtumista. On tehty tutkimuksia siitä, miten tekstisisällöissä näkyy esimerkiksi kuoleman äkillisyys, vainajan nuori ikä tai itsemurhatapaus. Nämä tosiseikat ovat usein ilmoituksissa läsnä, mutta harvoin suorasanaisesti. Usein käytetään erilaisia viittauksia, vertauskuvia ja muita runollisempia ilmaisuja. (Kiiskinen 1992.)

Ilmoituksilla on merkitystä paitsi omaisille, myös lehtien lukijoille. Kuolinilmoitusosastot ovat olleet lehtien suosituimpia sisältöjä. Ilmoituksia luetaan mielenkiinnolla, joka voi ulottua omaa lähipiiriä koskevia tapahtumia laajemmalle: syntymä- ja kuolinaikoja, elämänkohtaloita, perhesuhteita ja koskettavia muistosanoja saatetaan tutkia uteliaisuudesta erilaisiin elämäntapoihin. Toisaalta on myös sanottu, että juuri sisältöjen tietty salaperäisyys kiinnostaa, ja muistosäkeistä yritetään tulkita yllä kuvattuja seikkoja sekä esimerkiksi kuolemantapauksen taustalla olevia tapahtumia. Joka tapauksessa kuolinilmoitusten lukeminen voi olla tapa kohdata turvallisesti elämän rajallisuuden ajatuksia. (Huuhko 2015.) Vanhoja ilmoituksia voidaan käyttää myös sukututkimuksen ja muun historiallisen tutkimuksen apuna.

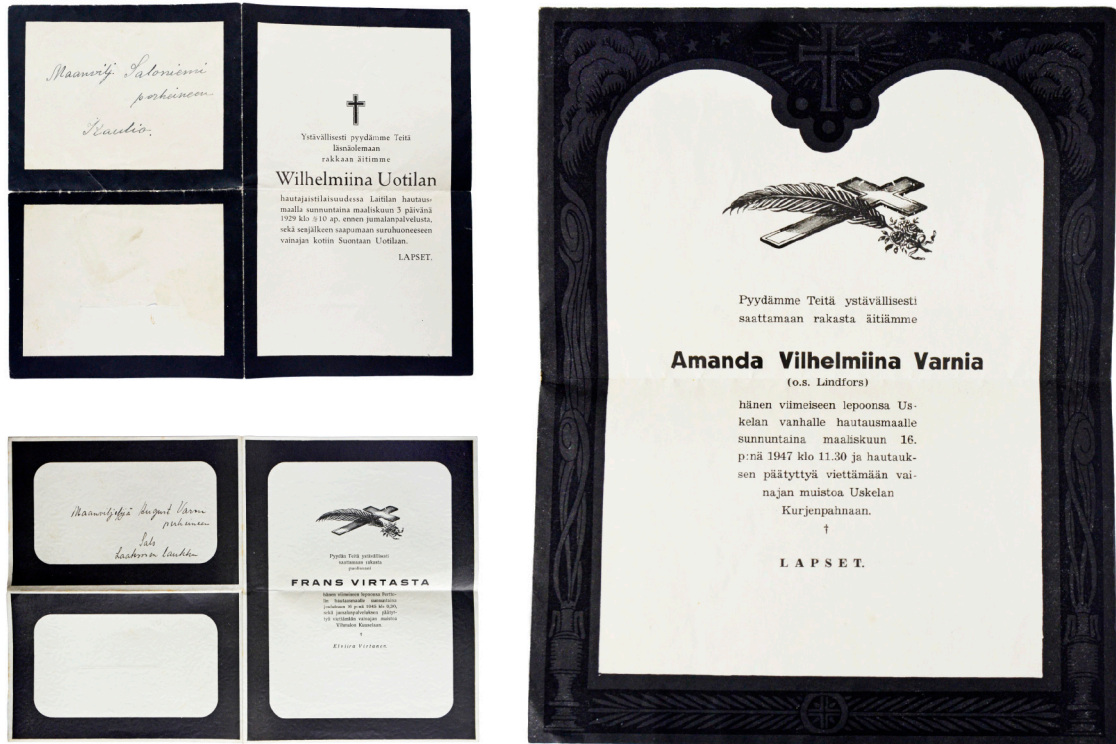
On merkkejä siitä, että kuolinilmoitusten julkaiseminen on vähentynyt lehtien pienenevien levikkien myötä (Kirkko ja kaupunki 3.10.2006). Tilalle on pyrkinyt joitakin verkossa toimivia kuolinilmoituspalveluita, mutta kovin vakiintunutta ja laajalti suosittua palvelua ei liene vielä ilmestynyt. Esimerkiksi vuonna 2010 avatussa kuolinilmoitukset.fi-palvelussa on toukokuussa 2016 noin 70 eri ilmoitusta. Ilmoitus näytetään palvelussa kahden kuukauden ajan. Ilmoitusten määrä vastaa alle prosenttia tuona aikana keskimäärin Suomessa kuolleista henkilöistä. Palvelu on ilmainen, joten taloudellista kynnystä ilmoituksen julkaisuun ei pitäisi olla. Tulevaisuudessa digitaalisten ilmoitusten, muistosivupalveluiden ja sosiaalisen median eri sovellusten uskotaan kuitenkin ohittavan suosiossa perinteiset lehti-ilmoitukset (Ristkari 2015).

Käsittelen kuolinilmoitusten muotoja ja sisältöjä tarkemmin luvussa 4.1.

Hautajaiskutsut

Ystäville, sukulaisille ja tuttaville läheisen ihmisen kuoleman jälkeen henkilökohtaisesti lähetettävä viesti on saanut aikojen mittaan erilaisia muotoja. Saman tapaiseen tarkoitukseen käytettävistä viestistä on käytetty hautajaiskutsun lisäksi muun muassa nimityksiä kuolinilmoituskortti tai surukirje. Kirjeessä on aiemmin ollut usein mustat surureunat, ja se on saatettu myös sinetöidä mustalla lakalla. Eräässä lähteessä mainitaan, että Länsi-Suomessa kutsukirjeeksi oli vakiintunut isokokoinen, mustareunainen valkoinen kortti, jonka keskellä luki vainajan nimi ja hautajaisten päivämäärä (Kettunen 2010). Käytössä on ollut myös tarkoitukseen varta vasten kauniisti muotoiltuja kirjepapereita ja -kuoria (kuva 5). Musta surureuna on ollut ajoittain käytössä myös laajemmin. Esimerkiksi 1800-luvun lopulla Venäjän keisarin kuoltua koko keisarikunnassa käytettiin suruvuoden ajan mustareunaista asiakirjapaperia ja allekirjoitukset vahvistettiin mustalla lakkasinetillä (Pehkonen 2008). Viktoriaanisen ajan surukulttuurissa ja hienostuneessa kirjeenvaihtoetiketissä kirjeenvaihtoetiketeissä on annettu merkitys myös mustan reunan paksuudelle. Paksumpi reuna on saattanut merkityä läheisemmän ihmisen kuolemaa (lapsi, puoliso) tai surun ajallista ulottuvuutta: syvimmän surun aikana on käytetty paksumpaa reunaa, ja ajan myötä reunaa on kavennettu (esimerkki amerikkalaisesta etikettioppaasta: Holt 1901, 55).

Kirjallisten hautajaiskutsujen yleisyydestä aiempina vuosikymmeninä on erilaisia tietoja. Vuoden 1945 käytösoppaassa mainitaan mustareunaisen surukirjeen lähettämisen riippuvan *vainajan*

Kuva 5. Hautajaiskutsuja. Kutsujen lähetysvuodet: ylävasemmalla 1929, alla 1945, oikealla 1947. Todellinen koko on kaikissa sama. Yhtenäin paperi on taitettu niin, että itse kusu jää sisäisivulle ja ulkopuolelle jää tila osoitetiedoille.

iästä, yhteiskunnallisesta asemasta sekä suvun ja seurapiirin suuruudesta ja tällaisen kuolinilmoituksen mainitaan olevan jo häviämässä käytöstä (Huomioitsija 1945). Vuoden 1947 tapaoppaassa puolestaan sanotaan, että varsinaisiin hautajaisiin ei lähetetä kutsuja (Selin & Viherjuuri 1947). Myös vuosituhannen vaihteen juhlatavoista kertovassa kirjassa mainitaan, että vain häihin on tapana esittää kutsu kirjallisena (Aurejärvi-Karjalainen 1999). Kaiketi voi siis ajatella, että erikseen vieraille lähetettäviä kutsukortteja ei ole pidetty erityisen keskeisenä osana hautajaisvalmisteluja, mutta yhtenä mahdollisena viestitystapana kirjallinen kutsu on ollut pitkään olemassa. Hautaus-toimistoilla on usein palveluvalikoimassaan kutsujen laatiminen ja valmistaminen. (Selin & Viherjuuri 1947, Aurejärvi-Karjalainen 1999.)

3.1.3 Osanotto

Kuolleen lähimpien omaisten suruun otetaan osaa monin tavoin. Vaikka sanoilla on hieman eri kaiku, käytetään sanoja osanotto ja surunvalittelu samassa merkityksessä. Käytän jatkossa yhte-näisyyden vuoksi pääosin sanaa osanotto.

Jo vuosikymmeniä on ollut tapana, että vain lähimmät omaiset ja ystävät tekevät osanottokäynnin heti kuolemantapauksen jälkeen. Käynnistä mainitaan tapaoppaassa vuodelta 1945: *Tällainen käynti on erikoisen arkaluontoinen asia ja vaatii tulijalta tahdikkuutta ja itsehillintää*. Osanottokäynnillä on ollut kohteliasta pukeutua mustaan. Etäisempien sukulaisten, ystävien ja tuttavien on ensisijaisesti tullut ilmaista osanottonsa lähettämällä sopiva surunvalittelu. Tämä on voinut käsittää kukkatervehdyksen sekä kuoreen suljetun kortin tai kirjeen, jossa *koruttomin ja sydämellisin sanoin* esitetään kaipaus ja osanotto. (Huomioitsija 1945.)

Aiempien aikojen etikettiin on kuulunut myös käyntikorttien käyttöön liittyvät menettelytavat: lyhyen vierailun sijaan on osanottaja voinut jättää surutaloon käyntikortin, jonka oikea yläkulma

on taitettu ja vasempaan alakulmaan on merkitty *p. c.* (pour condolence) (Pehkonen 2008).

Osanottoon voi nykyäänkin kuulua kukkatervehdys. Sellainen voidaan joko viedä itse vierailulla tai lähettää omaiselle. Vaikka kukkalähetys itsessään on yleensä positiivinen kokemus, voi vaikutus osanoton yhteydessä olla joskus toisenlainen. Surun rasittaman omaisen silmissä suuri määrä kukkakimppuja voi pahimmillaan muuttua rasitteeksi tai suru voi joksikin aikaa lyödä leimansa kukkalaitteisiin ylipäättään (Haverinen 2014).

Osanotto voidaan kukkatervehdyksen sijaan esittää kortilla tai erityisellä adressilla. Eräässä opissa mainitaan, että käsin kirjoitettu osanottokirje on lämmin ja painettua korttia henkilökohtaisempi tapa muistaa surevia omaisia (Valonen 2000). Osanottoadressit ovat olleet perinteisesti sidoksissa kukkatervehdykseen. Jo viime vuosisadan alkupuolelta on tietoja ns. kukkasrahastoista, joihin lahjoitettiin kukkiin varatut rahat. Erilaisiin hyväntekeväisyysjärjestöihin liittyvien rahastojen adressi on sitten toimitettu surutaloon tai omaisille. Nykyäänkin osa adresseista on erilaisten yhdistysten ja hyväntekeväisyysjärjestöjen valmistamia tai sellaisten kanssa yhteistyössä tehtyjä.

Osanottoadressit liittyvät nykyään usein kiinteästi hautajaisten muistotilaisuuteen, sillä omaisille lähetetyt adressit on tapana lukea tilaisuudessa ääneen. Adressit luetaan joko kokonaan muistotilaisuuteen tai mikäli adresseja on paljon, vain lähettäjien nimet luetaan. (Aaltonen 2005, Valonen 2014.) Adressien käyttö on edelleen hyvin yleistä, mutta niiden käytön vähenemisestä on merkkejä (Markkanen 2015).

Käsittelen tarkemmin adressien ja -korttien muotoja, värejä ja kuva-aiheita luvussa 4.2.

3.2 HAUTAJAISET

3.2.1 Hautajaisten ajankohta ja koko

Hautajaisajankohta on vaihdellut entisaikoina muun muassa välimatkojen ja vuodenajan mukaan. Yleensä ruumis on pyritty hautaamaan nopeasti. Ortodoksien keskuudessa Karjalassa säilyi pieneen tapaan haudata vainaja kolmantena päivänä kuoleman jälkeen (Talve 1979). Juutalaisten ja islaminuskoisten keskuudessa hautaaminen puolestaan suoritetaan mahdollisimman pian kuoleman jälkeen (Pehkonen 2008, Suomen islamilainen hautausyhdistys ry n.d.). Nykyään hautajaiset järjestetään keskimäärin kahden–kolmen viikon päästä kuolemasta, mutta vaihtelua on paljon (Hänninen & Pajunen 2006).

Talonpoikaiskulttuurin aikaan tyypillistä oli, että hautajaisiin kutsuttiin niin naapurit kuin sukulaisetkin. Hautajaisten koko, kesto ja järjestelyjen komeus myös symboloivat vainajan asemaa yhteisössä: suuri vierasmäärä, pitkään kestävät pidot, ruumissaaton pituus ja hautakivi heijastelivat vainajan statusta. Hautajaispäivän aamuna oli tapana tarjota taloon saapuneille vieraille ateria. Vaikka vieraat saapuivat yleensä surutaloon ruokatuliaisien kanssa, olivat suurten hautajaisten kustannukset usein huomattavat. (Aurejärvi-Karjalainen 1999, Häggman 2007, Talve 1979.)

Suurten juhlapitöiden kaltaisten hautajaisten osuus on jo vuosikymmeniä vähentynyt. Kaupunkiloissa on harvoin kutsuttu suurta vierasjoukkoa aterialle surutaloon. Hautajaisten koko on kuitenkin viime aikoina yhä pienentynyt. Nykyään on yleistä viettää hautajaisia vain lähimpien sukulaisten kesken, ja saman kehityksen myötä myös hautajaisten ulkoiset puitteet ovat muuttuneet vaatimattomammiksi. Muutoksen taustalla on muun muassa perhe-elämän yksityistyminen. (Huomioitsija 1945, Markkanen 2015.) Hautajaisten merkitys on nykyään enemmän omaisten surun käsittelyssä ja vainajan yksilöllisyyden esille tuomisessa kuin saavutusten tai aseman näyttämässä (Hakola ym. 2014). Pienenevien hautajaisten trendi on toisaalta Ruotsissa edennyt tilanteeseen, jossa osa vainajista haudataan nopeasti ilman mitään seremonioita. Tukholmassa jo lähes kymmenen prosenttia vainajista haudataan näin. (Nurminen 2015.)

Juutalaisten ja muslimien perinteeseen kuuluu hautajaisten viettäminen ja järjestäminen yhteisön kesken. Romaniyhteisön keskuudessa puolestaan hautajaiset ovat olleet huomattava tapahtuma, johon kokoonnutaan suurella joukolla. (Kiiskinen 1992.)

3.2.2 Hautaustavat

Hautatyypit ovat vaihdelleet aikojen saatossa. Kivikauden maahautaaminen ja pronssikauden kiviröykkiöhaudat ovat varhaisimpia muotoja. Polttohaudaus ja ruumishaudaus ovat esiintyneet rinnakkain jo varhain. Polttohaudaus oli vallalla noin tuhat vuoden ajan. Ruumishaudauksesta tuli myöhemmin valtamuoto, mitä edisti kristinuskon kielteiseksi vakiintunut asenne polttohaudaukseen. Ensimmäinen krematorio saatiin Suomeen vuonna 1926. Kirkko vastusti kuitenkin tapaa 1950-luvun loppuun asti. Nykyään seurakunnat omistavat yhtä lailla lähes kaikki krematoriot kuin hautausmaatkin. Vielä sotien jälkeen tuhkaus oli harvinaista. Nykyään tuhkataan jo yli 40 prosenttia vainajista ja määrä kasvaa edelleen. (Aurejärvi-Karjalainen 1999, Hakola ym. 2014.) Arkkuhautauksen ja tuhkahaudauksen suosiossa on eroja paikkakuntien välillä, ja usein kaupungeissa tuhkausten osuus on suurempi. Esimerkiksi Espoossa tuhkataan jo 80 prosenttia vainajista (Pukkila 2015). Ortodoksinen kirkko hyväksyi tuhkaamisen vuonna 1997. Islam sen sijaan yleensä hyväksyy vain ruumishaudauksen. (Aurejärvi-Karjalainen 1999, 144.)

Arkun hautaanlasku on tavallisesti osa hautausseremoniaa, ellei vainajaa tuhkata. Mikäli vainaja tuhkataan, vaikuttaa se hautajaisrituaalin kokonaisuuteen: uurnanlasku tai tuhkan sirottelu tapahtuu vasta jonkin ajan kuluttua hautausseremoniasta, eikä sitä välttämättä mielletä osaksi hautajaisia. Osallistujina on usein vain lähisuku. (Hakola ym. 2004.) Polttohaudauksen yleistymisen myötä yhä useammin hautajaisten kulku siis vaihtelee sen mukaan, millainen järjestely valitaan hautausseremonian, ruumiin tuhkaamisen, tuhkaurnan hautaamistilaisuuden ja muistotilaisuuden välillä.

Nykyinen Suomen laki määrää hautaamaan vainajat, mutta laissa ei vaadita käyttämään hautauksessa arkkua tai uurnaa. Ilman arkkua hautaaminen vaatii kuitenkin maanomistajan luvan. Käytännössä ruumiin siirtely olisi kuitenkin ilman arkkua hankalaa, ja sellaista useimmiten käytetään. Sekä uurnan että arkun voi ostaa valmiina, teettää tai tehdä itse. (Aurejärvi-Karjalainen 1999, 154.)

Arkku

Arkkuja on käytetty jo esihistoriallisen ajan lopulla (Talve 1979, 231). Useiden suomensukuisten ja skandinaavisten kansojen keskuudesta tunnetaan tapa käyttää soutualueksen muotoista ruumisarkkua, jota on nimitettykin ruuheksi. Taustalla lienee ollut ajatus varustaa vainaja matkalle veden yli Tuonelaan. (Kiiskinen 1992, 16.) Katolisella ajalla arkut olivat harvinaisia ja kuuluivat vain arvohenkilöille. Useimmiten ruumiit kiedottiin käärinliinoin. 1600-luvulta eteenpäin arkut olivat yleisiä myös vähävaraisten keskuudessa. Valmiina ostetut arkut ovat yleistyneet viime vuosisadalla. (Aurejärvi-Karjalainen 1999, Talve 1979, Vuorela 1977, Häggman 2007.) Itä-Suomessa suosittiin pisimpään käsittelemättömästä puusta tehtyä arkkua, joka koottiin ilman nauvoja (Kiiskinen 1992, 16). Ruumisarkkujen valmistaminen oli ensimmäisiä ammattilaisten tehtäväksi annettuja hautajaisjärjestelyjä, ja arkku on näihin päiviin asti säilynyt – kuljetuksen ohella – keskeisimpänä tuotteena hautaustoimistojen palveluvalikossa (Hakola ym. 2004, 97).

Arkku oli pitkään maalaamaton, 1800-luvulla usein mustaksi maalattu. Säätyläisen arkku on voinut olla sininen tai vaaleankellertävä, lapsen arkku valkoinen tai vaaleansininen. Valkoisen on ajateltu lapsen arkun värinä edustavan puhtautta ja viattomuutta. Lapsen arkun kannella on voinut olla kultalehdistä valmistettu kruunu tai seppelä. Aiemmin yleinen musta arkku on jäänyt harvinaisuudeksi. Valkoisten arkkujen käyttö lisääntyi jo 1920-luvulla. 1960-luvulla käytettiin sekä mustia, harmaita että valkoisia arkkuja, mutta 1970-luvulla valkoinen oli jo yleisin väri. (Talve 1979, Vuorela 1977, Kiiskinen 1992, Kettunen 2010.) Myös ortodoksihautajaisissa arkku on yleensä valkoinen, sillä väri symboloi ortodoksisessa ruumiinsiunauksessa ylösnousemusta (ortodoksi.net n.d.).

Ruumisarkkuna voi toimia mikä tahansa sopivan kokoinen, kestävä, tukeva ja tiivis laatikko. Materiaalin on oltava ympäristöystävällinen, hajoava ja poltettava (Aurejärvi-Karjalainen 1999, 154; Aaltonen 2005). Arkku on usein hintavimpia hautajaisiin liittyviä hankintoja, mutta vaihtoehtoja on tarjolla eri hintaluokissa. On myös kehitelty ratkaisuja, jotka mahdollistavat edullisempien ark-

kujen arvokkaan käytön, kuten arkun vaihtokuori tai kirkon yhteinen arkkualba. Arkun voi peittää myös esimerkiksi perintöryijyllä tai muulla arkkuvaatteella. (Aurejärvi-Karjalainen 1999.)

Suomessa arkut ovat yleensä puuta, mutta ne verhotaan usein koristeellisesti laskostetulla eli drapeeratulla kankaalla. Koristeena on usein käytetty tupsuja arkun kulmissa. Kangasverhoilu on suomalainen erikoisuus. Samantapaista käytetään lisäksi Venäjällä, mutta se tehdään värikkäämmillä kankailla ja ilman poimutuksia. Vaikka verhoilemattomien puuarkkujen osuus on meillä kasvanut, kangasverhoiltu arkku on yhä suosituin. Verhoilukangas on useimmiten valkoinen tai harmaa, verhoilematon puuarkku usein puunvärinen, toisinaan maalattu. Kangasmateriaalina suositaan luonnonkuituja. (Aaltonen 2005, Aurejärvi-Karjalainen 1999, Kiiskinen 1992, Helsingin Sanomat 21.10.2012.)

Arkun sulkemiseen käytetään yleensä ristikoristeisia ruuveja, uskonnottomien vainajien arkussa lehväkoristeisia. Myös arkun pinnassa voi olla koristeita. Puupinnassa voi olla esimerkiksi kai-verrettua nauhamaista ornamenttikoristelua, verhoilluissa arkuissa myös erilaisia painokuvia tai kirjailtuja kuvioita, kuten kukka-, lintu- tai luontoaiheita. Ruumisarkkujen valikoimassa ja valinnassa on tapahtunut hienoisia muutoksia persoonallisempaan suuntaan. Perinteisen ostoarkun lisäksi on erilaisia ekomalleja ja mahdollisuus tehdä arkku itse esimerkiksi kansalaisopiston kursilla. Lisäksi joillakin arkkuliikkeillä on tarjolla erikoisempia, modernimpaa muotoilua ja värimaailmaa edustavia arkkuja. Punainen timantin muotokieltä toistava arkku, värikkäillä kaupunkikuvilla verhotut arkut ja yksinkertainen veneen muotoinen arkku ovat esimerkkejä tällaisista (esim. SHT-tukku, Honkasen ruumisarkkuliike). Erikoisempia valintoja tehdään kuitenkin useimmin omien hautajaisten varalle tai nuorempien ihmisten hautajaisiin. Vanhempien ikäluokkien arkkujen kohdalla perinteisemmät mallit ovat vankemmassa suosiossa (Helsingin Sanomat 21.10.2012). Vaikka tarjolla onkin moderneja ja yksilöllisiä tuotteita, perinne ohjaa esinekulttuuria vahvasti. Persoonallisimpien ratkaisujen käyttö on melko harvinaista. (Kettunen 2010.)

Uurna

Erilaisia puu- ja keramiikkauurnia tiedetään käytetyn pronssikaudelta lähtien. Uurnalle on omat vaatimuksensa materiaalin, vähimmäismittojen ja tilavuuden suhteen. Uurnan materiaalivalintaan vaikuttaa se, mihin tuhka sijoitetaan: maahan, vesistöön vai esimerkiksi urnaholviin eli kolumbaarioon. Tuhkan voi myös säilyttää kotona, mutta käytäntö on Suomessa harvinaisen. Uurna ei ole välttämätön, sillä tuhkan voi säilyttää myös ilman varsinaista uurnaa. Jotkin krematoriot luovuttavat haluttaessa tuhkan esimerkiksi kangas- tai paperipussissa tai pahvirasiassa. On olemassa myös lainauurnia sekä sarjauurnia, joihin tuhka voidaan jakaa eri paikkoihin sijoitettavaksi. (Aaltonen 2005, Aurejärvi-Karjalainen 1999.)

Puu, keramiikka ja alumiini ovat tavallisimmat materiaalit, mutta valikoima on runsas. Väri- ja värivalikoima on melko kattava: vaaleiden ja erilaisten luonnonväristen uurnien lisäksi tarjolla on myös tummia ja värikylläisiä uurnia. Uurnassa voi olla erilaisia maalattuja, kaiverrettuja tai eri materiaaleista tehtyjä koristeaiheita tai muistosoja. Joillakin valmistajilla on arkkuja ja uurnia, joiden ulkoasu on suunniteltu yhtenäiseksi. (Aurejärvi-Karjalainen 1999, SHT-tukku, Honkasen ruumisarkkuliike.)

3.2.3 Vaatetus

Tapa ilmaista lähiomaisen menetyksen aiheuttamaa surua erityisellä surupuvulla periytyy kaukaa historiasta. Musta on ollut surupuvun värinä Euroopassa jo Rooman ajoista asti, ja ensimmäisiä merkkejä tämän tyyppisestä käytännöstä on toiselta vuosisadalta ennen ajanlaskun alkua. Jo varhain mustaa asua on käytetty paitsi hautajaisissa, myös vaihtelevia ajanjaksoja hautajaisten jälkeen. Varhaisista suruasusta puhutaan mustina, mutta käytännössä suruvaatteet olivat pitkään enemmän tummia (tumman harmaita tai ruskeita) kuin aivan mustia, sillä 1300-luvulle asti käytössä ei ollut keinoja värjätä kangasta syvän mustaksi. 1500-luvulta eteenpäin värjästekniikat kehittyivät ja mustat kankaan yleistyivät. (Pastoureau 2008: 35, 90.)

Surupuvun käyttö on Suomessa viime vuosikymmeninä rajoittunut ja hiipunut, mutta vielä vuosisadan puolivälissä se oli *pieteetti- ja tahdikkuussyistä* suotavaa (Huomioitsija 1945, 183). Vaikka suruajan asu ei ole enää käytössä, surupukua vastaavan asun käyttö hautajaisissa on yhä tärkeä tapa osoittaa surua ja kunnioitusta vainajaa, läheisiä ja koko tilaisuutta kohtaan (Aaltonen 2005).

Vuoden 1945 käytösoppaan mukaan naisen suruasuun on kuulunut musta pitkähihainen puku mustien sukkiensa, kenkien sekä hansikkaiden kanssa. Asun on tullut olla yksinkertainen, koristeita ei surukreppiä (tiettyä ryppyistä mustaa kangasta) lukuunottamatta sopinut käyttää. Leski käytti vähintään kolme kuukautta mustaa suruharsoa hattuun kiinnitettynä. Lasten surupuku oli valkoinen tai mustavalkoinen. Miehellä puolestaan on kuukauden suruajan (puolison, lasten tai vanhempien kuoleman jälkeen) musta puku mustien sukkiensa, jalkineiden, hatun, hansikkaiden ja päällystävän kanssa. Paita ja kaulus olivat valkoiset. Puvun vasemmassa hihassa käytettiin surunauhaa. Suruasuun kohdalla mainitaan myös, että *vaaleiden ja räikeänväristen pukujen käyttämisellä osoitettaisiin välinpitämättömyyttä surevien tunteita kohtaan*. (Huomioitsija 1945: 40, 183.)

Uudemmissa käytösoppaissa ollaan samoilla linjoilla. *Hyvä käytös* vuodelta 2014 kertoo, että pitkähihainen, pääntieltään umpinainen, himmeäpintainen musta leninki tai housupuku on naisille sopiva hautajaisasu. Virallisten hautajaisten kohdalla mainitaan myös hattu ja suruharso. Koruiksi sopivat sellaiset, joiden *väri tai suuri koko eivät herätä hilpeyttä*. Myös miesten asu noudattelee aiempia tapoja. Taskuliina ja kaulaliina voivat olla valkoiset, muuten asusteet ja puku ovat mustat tai tummat. Mainitaan myös surunapin kantaminen hautajaisten jälkeen niin kauan kuin suru halutaan näyttää muille. Surunappi on *hieman tavallista nappia suurempi, mustalla kankaalla päällystetty rintaneula*. Mies kantaa nappia takin vasemmassa kauluskäänteessä. Lasten asujen sopivina väreinä mainitaan tummansininen, valkoinen ja musta; hyviin tapoihin katsotaan kuuluvan, että lapset ja nuoret pukeutuvat hautajaisiin hillitysti. Myös kansallispuvun sanotaan sopivan hautajaisasuksi. (Valonen 2014, Aaltonen 2005.)

Käytännössä musta asu ei nykyään ole kovin tiukasti noudatettu standardi. Usein vain lähimaiset käyttävät kokomustaa asua, muiden asut voivat olla tummia tai muuten hillittyjä. Lasten hautajaisasuna voi olla tavalliset vaatteet. Toisaalta on havaintoja myös vastakkaisesta kehityskulusta. Kokomusta asu, surunappi ja jopa suruhunnun käyttäminen ovat paikoin palanneet hautajaistapojen joukkoon. (Markkanen 2015.)

Mustan surupuvun asemassa on tapahtunut toinenkin muutos sen lisäksi, että sen käyttö on rajoittunut hautajaisiin: mustat vaatteet ovat viime vuosikymmeninä tulleet osaksi tavallista arkipukeutumista. Musta asu on vielä 1900-luvun alkupuolella ollut erityisasemassa joko juhla-asuna tai juuri surua ilmaisemassa. Nykyään se ei välttämättä ilmaise mitään erityistä, vaan sen voidaan katsoa olevan yksi väri muiden joukossa. (Pastoureau 2008, 192.)

3.2.4 Surusaatto (vainajan kuljettaminen)

Surutalosta on lähdetty suru- eli ruumissaatossa kohti hautausmaata. Saattovaiheeseen on liittynyt paljon erilaisia taikauskaisia tapoja. Arkkua ulos kannettaessa on esimerkiksi saatettu lyödä arkkun paikalle naula tai heittää sen perään suolaa. Myös erilaiset koristelut ovat sisältäneet muiden merkitysten lisäksi taikauskaisia elementtejä. (Talve 1979, 231.)

1920-luvulle asti on ruumissaatossa veisattu virsiä. Itä-Suomessa hautajaisiin ovat kuuluneet eron tuskaa ilmaisevat itkuvirret, joiden itkeminen oli naisten tehtävä. (Häggman 2007, 214.) Vainajaa on kuljetettu kantamalla, mikäli se on ollut välimatkojen puolesta mahdollista. Kantajiksi on pyritty valitsemaan lähisukulaisia ja iältään tai muulta statukseltaan vainajaa vastaavia: lapsen ja nuoren kantajiksi nuoria, vanhuksen kantajiksi vanhempia sukulaisia, naisen kantajiksi naisia. Kantamista on pidetty kunnianosoituksena vainajaa kohtaan. Kantajilla on saattanut olla päällään valkoinen kantopaita ja käsineet. (Talve 1979, Aurejärvi-Karjalainen 1999.) Mikäli on kuljettu hevoskyydillä, on ajoneuvoa vetämään valittu tavallisesti musta hevonen. Vetohevoson valjaisiin on ollut tapana sitoa valkoinen, myöhemmin mustavalkoinen tai musta liina. Tapa tunnetaan laajalti Siperiasta ja Kiinaa myöten. Eräillä paikkakunnilla hevosen selässä on käytetty valkoista tai mus-

tavalkoista lakanaa. Laatokan Karjalassa ja Kannaksella on käytetty hautajaissaatossa kulkusia. Tapa on esiintynyt myös Itä-Euroopassa. (Talve 1979.) Aatelismiehen saatossa on kuljetettu hänen vaakunaansa, joka on hautajaisten jälkeen jäänyt kirkon seinälle (Vuorela 1977).

Ruumissaatto on kulkenut järjestyksessä kohti kirkkomaata. Kirkonkelloja on alettu soittaa saaton lähestyessä. (Talve 1979.) Itäisestä Suomesta luterilaisen väestön keskuudesta tunnetaan vanha tapa tehdä ruumissaaton levähdyspaikalle merkki vainajan muistoksi. Käytetyt muodot ovat kehittyneet ajan mittaan havupuun karsimisesta (ns. karsikkopuu) puun runkoon veistetyksi merkinnäksi ja sittemmin runkoon naulatuksi merkinnät sisältäväksi laudaksi. Yleensä merkittiin vainajan nimi, syntymä- ja kuolinaika sekä risti. Merkinnän (tai useampia) sisältävää puuta kutsuttiin ristipuuksi. Ristinä on käytetty sekä nykyään yleisintä latinalaista ristiä että vinoristiä eli Andreaan ristiä. Eräs versio samasta rituaalista on ollut hakata puuhun jotakin rautaista, esimerkiksi hevosenkenkä tai nauvoja, mahdollisesti ristin muotoon. Eräillä paikkakunnilla tapa kehittyi edelleen muotoon, jossa pihapiirin rakennuksen seinään asetettiin merkinnät sisältävä lauta tai tehtiin merkinnät tontilla sijaitsevaan kiveen. Tavan tarkoitus on aluksi ollut vainajan paluun estäminen, mutta tavan vakiinnuttua sitä voitu noudattaa vain perinteen vuoksi. (Vilkuna 1992.)

Karsikko- ja ristipuuperinne hiipui käytöstä 1800-luvun lopussa mutta elpyi paikoin sisällissodan aikaan vuonna 1918. Hävinneen osapuolen haudoilla tai teloituspaikoilla ei aina hyväksytty näkyviä muistomerkkejä eikä muita surun ilmaisuja, joten omaiset halusivat merkitä paikat kai-vertamalla tai maalaamalla vuosiluku ja risti kuuseen, mäntyyn tai luonnonkiveen. (Kervanto Nevanlinna & Kolbe 2003.)

Ennen viime sotia siirryttiin hevosvetoisista kuljetuksista ruumis- eli hautausautojen käyttöön. Koska autoja menetettiin sota-aikana, palattiin monin paikoin hevosvetoisiin kuljetuksiin. Maaseudulla hevossaattueina kulkevia ruumissaattoja nähtiin vielä 1950-luvulla. (Kiiskinen 1992, 54.) Tapa kuljettaa vainaja hautajaissaatossa alkoi vähentyä voimakkaasti 1950-luvulta eteenpäin (Kettunen 2010). Romaniyhdistyksen jäsenten hautajaisissa on säilynyt pisimpään tapa kulkea mittavassa saatossa surutalosta haudalle (Kiiskinen 1992).

Kuva 6. Surusaatto Hietaniemen kappelin edustalla vuonna 1949. Kuvaaja Väinö Kannisto. Helsingin kaupunginmuseo.

Jo pitkään vainajan kuljetus siihen tarkoitettulla kalustolla on ollut tärkeä osa hautaustoimistojen palvelua. Tämä palvelu tilataan useimmiten hautaustoimistolta, vaikka muita järjestelyjä tehtäisiin omin voimin (Aurejärvi-Karjalainen 1999, 154). Ruumisauton kulkua on perinteisesti kunnoitettua pysähtymällä, mutta nykyään tapa on harvinainen (Kaleva 11.7.2009, Savela 2015).

Vaikka arkku voi toisinaan olla valmiiksi paikalla esimerkiksi kirkossa tai kappelissa, sen kantaminen kuuluu yleensä edelleen hautausseremoniaan. Vainaja voidaan kantaa esimerkiksi ruumisauton, hautausseremonian pitopaikan tai haudan välillä. Arkkua kantaa usein kuusi henkilöä (kuva 6), mutta määrä vaihtelee. Tuhkauurnan pystyy kantamaan yksikin omainen. Mitään erityistä kantajien asua ei nykyään käytetä, mutta pidetään juhlavana, että arkun kantajilla olisi pääpiirteiltään yhtenäiset asut (Valonen 2000, 55).

3.2.5 Ohjelmalehtinen

Toisinaan hautajaisiin tehdään ohjelmalehtinen. Kuten kutsutkin, sen voi tehdä itse tai tilata esimerkiksi hautaustoimistosta. Käsiohjelmaan liitetään yleensä vainajan nimi- ja aikatiedot, hautajaistilaisuuden ohjelma sekä mahdollisesti virsien tai muiden laulujen sanoja sekä papin tai muiden esiintyjien nimet. Ohjelma voi koskea pelkkää hautausseremoniaa tai myös muistotilaisuutta. Käsiohjelma selkiyttää tilaisuuden kulkua ja voi vapauttaa ilmapiiriä. Sen ansiosta seremonian juhlavuutta ei tarvitse rikkoa selityksin ja ohjeistuksin. Ohjelma jää myös muistoksi tilaisuuteen osallistuneille, ja se voidaan postittaa niille, jotka eivät pääse paikalle. Ohjelman ulkoasun sovittaminen tilaisuuden henkeen kutsujen tapaan pidetään suotavana. (Aaltonen 2005, Aurejärvi-Karjalainen 1999.) Eräässä hautajaisoppaassa mainitaan, että *siunaustilaisuuden ohjelmalle ominaista on hyvä materiaali, siisti ja asiallinen teksti ja ulkoasu* (Valonen 2000, 102).

3.2.6 Koristelut ja tilaisuuden fyysiset puitteet

Hautajaispäivänä liputetaan vainajan kotona ja siunaus- ja muistotilaisuuspaikalla. Suruliputuksessa käytetään kansallislippua, joka nostetaan puolitankoon. (Valonen 2014, 138.) Mikäli hautajaisseremoniassa (siunaustilaisuudessa) on mukana järjestöjen tai yhdistysten lippuja, kiinnitetään niihin musta, kankainen suruharso (Valonen 2000, 49).

Jos hautajaisseremonia järjestetään kirkossa, kuuluvat siihen omat koristelunsa ja muotonsa. Liturgisena värinä hautajaisissa käytettiin ennen mustaa, mutta nykyään se on pääsääntöisesti käytössä vain pitkänäperjantaina. Hautajaisissa käytetty liturginen väri on yleensä valkoinen tai kirkkovuoden ajan mukainen väri. (Hintsanen n.d.) Tietyt tavat koskevat myös esimerkiksi henkilöiden asettumista tilaan: siunaustilaisuudessa lähiomaiset istuvat salin edessä ja pääovelta alttarille katsottaessa oikealla. Arkku kannetaan ja asetetaan tilaan niin, että vainajan pää on alttarille päin. (Valonen 2014.)

Vaikka en muuten käsittele hautaustoimituksen menoja, eräs historiallinen tapa on mainnan arvoinen. 1500-luvulta 1800-luvun lopulle pidettiin yleensä aatelisille erityinen ruumissaarna, jossa uskonnollisen sisällön lisäksi esitettiin vainajan elämänvaiheet ja ylistettiin häntä, toisinaan hyvän maun rajoille asti. Saarna ilmestyi usein myös painettuna. Tapaa alettiin 1600-luvulla noudattaa myös varakkaissa porvaris- ja talonpoikaissiireissä, ja sen loistoaikaa oli barokki. (Vuorela 1977, Talve 1979.) Ruumissaarnejon elämäkertatiedot ovat olleet ensimmäisiä henkilöhistoriallisen kirjallisuuden edustajia aikana, jolloin Suomessa painetut kirjat olivat pääosin hartaus- ja lakikirjallisuutta (Virtuaalinen vanha kirjasuomi 2011).

Hautajaisaterian eli hautajaispitojen pitopaikka on vaihdellut surutalosta erilaisiin seurojen tai työväentalojen tiloihin, seurakuntasaleihin, ravintoloihin ja kahviloihin. (Hakola ym. 2004.) Erityisesti kaupungeissa muodostui täysimittaisen pitojen vaihtoehdoksi vaatimattomampi kahvitilaisuus, ja toisen maailmansodan jälkeen tämä oli jo yleinen käytäntö. Nykyään muistotilaisuuden pitopaikaksi saatetaan valita entistä useammin jokin vainajalle merkityksellinen paikka. Muistotilaisuudesta pyritään muutenkin tekemään ainakin joiltain osin ns. vainajan näköinen. (Hannula &

Keski-Korpela 2016.) Tilaisuuden tarkoitus on kuitenkin pysynyt samana. Kun hautausseremonian keskeinen teema on luopuminen ja hyvästijättö, on muistotilaisuuden ytimessä vainajan elämän muisteleminen, sen kunnioittaminen ja jälkeen jääneiden yhdessäolo. (Talve 1979, Aurejärvi-Karjalainen 1999.)

Muistotilaisuuden tyypillisiä koristeita ovat valkoinen pöytäliina, kukat ja kynttilät. Tilaisuudessa on tapana pitää vainajan valokuvaa esillä ja polttaa kynttilää kuvan vieressä tai kuvan molemmin puolin. Kuvalla ikään kuin tuodaan vainaja vielä jälkeenjääneiden joukkoon ja luodaan siten yhteenkuuluvuutta (Lempiäinen 2002). Kynttilöiden poltosta mainitaan, että tapa on kansanomaisen ja vailla kristillisteologista perustaa. Liekki symboloi esimerkiksi inhimillistä lämpöä ja rakkautta, palavaa kaipautta sekä hentona ja helposti sammuvana elämän katoavaisuutta. Uskonnollisissa yhteyksissä kynttilöille kuitenkin ladataan erilaisia kristillisiä merkityksiä. Pöydällä on usein myös kukkakimppu ja omaisille lähetetyt adressit. Hautajaistarjoilut eivät viime vuosikymmeninä ole juuri poikenneet muiden kahvitilaisuuksien tarjoiluista. *Hienovaraisia viittauksia tilaisuuden luonteeseen* on tarjoiluihin voinut sisältyä. 1800-luvulla sen sijaan on saatettu koristella juhla kuolema-teeman mukaisesti tarjoiluja myöten: kakut on voitu kuorruttaa mustiksi ja koristella esimerkiksi suklaisilla hautakivillä tai marsipaaniluurangoilla. (Aurejärvi-Karjalainen 1999, Aaltonen 2005, Valonen 2000.)

3.2.7 Kukat

Kukat ovat kuuluneet erilaisiin juhliin jo esihistorialliselta ajalta. Suomalaisissa hautajaisissa kukat ovat saaneet merkittävän roolin. Muuten melko niukasti koristelluissa tilaisuuksissa kukkien värien ja muotojen avulla voidaan halutessa korostaa tilaisuuden luonnetta. Kukkien runsas käyttö hautajaisissa on meillä silti melko nuori ilmiö. On esitetty, että se liittyyi hautajaisten estetisointiin ja etäännyttämiseen. (Aurejärvi-Karjalainen 1999.)

Kukilla on useita tärkeitä rooleja hautajaisissa. Ne toimivat hautaus- ja muistotilaisuuden sekä arkun koristeina. Hautajaisvieraiden tuomat kukkalaitteet eli ns. surulaitteet tai jäähyväiskukat ovat usein keskeinen osa seremoniaa. (Aurejärvi-Karjalainen 1999.) Kukkalaitteen kortista tai nauhoista luetaan ääneen muistolause ja osanottajien nimet.

Kukkien käyttö ja muodot ovat vaihdelleet aikojen mittaan. Kukat voivat olla seppeleenä, kukkavihkona tai kukkakimppuna. Seppeleet yleistyivät hautajaiskukkina 1800-luvulla, ensin ylemmissä yhteiskuntaluokissa. Antiikista periytyvä seppeleen malli oli aluksi esikuvansa mukaan laakeria, mutta pian alettiin käyttää kotoisempia materiaaleja. Kaikenlaisten kukkien käytön sanotaan runsastuneen vuoden 1918 uhrien hautajaisissa. 1960-luvulta lähtien puolestaan seppeleiden suosio on voimakkaasti vähentynyt ja kukkavihkojen kasvanut. (Aurejärvi-Karjalainen 1999.) Seppeleitä ovat viime vuosina käyttäneet lähinnä yhdistykset ja muut virallisuontoiset tahot (Markkanen 2015).

Kaikenlaisten kukkien katsotaan nykyään sopivan jäähyväiskukiksi: kaikki värit ja lajikkeet, myös luonnonkukat, käyvät (Valonen 2014). Nykyään ei siis ole varsinaisia hautajaiskukkia eikä kukkalaitteissa noudateta erityisiä muutosääntöjä. Pisanan mallinen surulaite on yleinen. Saatavilla on jonkin verran myös erilaisia seppelemalleja sekä erimuotoisia sidontapohjia, kuten sydämiä ja ristejä. (Aaltonen 2005, Aurejärvi-Karjalainen 1999.) Useiden kukkakauppojen verkkosivuilla on tarjolla valikoima vakiomalleja ja maininta, että tilauksesta valmistettavissa surulaitteissa voidaan käyttää mitä tahansa saatavilla olevia kukkia. Väreistä yleisimpiä ovat valkoinen, sinivalkoinen ja punainen, mutta kaikkia värejä käytetään.

Vaikka hautajaisissa on sopivaa käyttää mitä tahansa kukkia, saattavat jotkin lajit tai värit olla leimautuneet hautajaiskukiksi, jolloin niiden valintaa muihin tilanteisiin voidaan vältellä. Esimerkiksi valkoinen kalla tai lilja voidaan kokea surukukiksi. (Lempiäinen 2002). Jo vuoden 1945 käytöskirjassa mainitaan, että sairaalle ihmiselle ei tule viedä valkoisia kukkia (Huomioitsija 1945, 85). Asenteet ovat kuitenkin joustavia, ja kenties nuoremmat sukupolvet eivät suhtaudu tällaisiin jakoihin kovin vakavasti. Esimerkiksi juuri kalla on ollut suosittu hääkimppujen kukka, vaikka valintaa onkin toisinaan voinut edeltää pieni epäröinti tai vanhempien vakuuttelu valinnan harmittomuudesta (esimerkiksi keskustelu verkkosivustolla naimisiin.info n.d.).

Kuva 7. Omaisia haudan äärellä Helsingin läntisellä hautausmaalla (Hietaniemen hautausmaalla) vuonna 1945. Kukkalaiteiden nauhoihin on tekstattu muistosanat ja osanottajien nimet. Kuvaaja Väinö Kannisto. Helsingin Kaupungin-museo.

Omaiset saattavat toisinaan toivoa arkulle tuotavan tietynlaisia kukkia, tai he voivat pyytää, etteivät vieraat tuo kukkia ollenkaan. On myös mahdollista jakaa kullekin vieraalle tilaisuudessa kukka, jonka he asettavat arkulle tai haudalle. Pyynnöt voivat perustua siihen, että omaiset haluavat säilyttää tietyn visuaalisen vaikutelman, jonka kirjava kukkalaitteiden kokoelma voisi rikkoa. Myös kukkiin kuluva raha ja kukkalaitteista syntyvä runsas määrä maatumatonta muovijätettä voivat vaikuttaa valintoihin. (Valonen 2015, Aurejärvi-Karjalainen 1999.) Myös tuhkaamisen yleistyminen on vaikuttanut kukkien käyttöön. Hautajaisseremonian (siunaustilaisuuden) jälkeen kukilla ei ole paikkaa juhlan kulussa eikä niiden säilyttäminen aina ole mahdollista, joten ne saatetaan hävittää. Tämä kannustaa osaltaan vähentämään kukkalaitteiden määrää. (Markkanen 2015.)

Kukkien väri- ja lajivalinnan innoittajana voidaan käyttää esimerkiksi vainajan mieltymyksiä, ominaisuuksia tai hänen harrastuksiaan, tai ne voi yhdistää vaikkapa vuodenaikaan. (Aaltonen 2005, Aurejärvi-Karjalainen 1999.) Toisaalta surukukat saavat olla myös *persoonalliset ja laskijansa näköiset* (Blummari kukkasitomo 2013). Hautajaiskukkien tyylistä mainitaan vuosituhannen vaihteen juhla kirjassa näin: *Kukka-asetelmissa pelkistetty, vainajan luonteen mukaisesti joko eleeton tai dramaattinen tyyli on yleensä puhuttelevin. Kirjavuutta ja ylenpalttista koristeellisuutta tulee varoa. Etelämpänä rehottava hautajais-kitsch ei ainakaan vielä ole saanut Suomesta jalansijaa, vaan täällä suositaan luonnonmateriaaleja ja -muotoja. Syksyn ja talven luonnollista kuolemansymboliikkaa voi käyttää hyväksi, milloin hautajaiset osuvat näihin vuodenaikoihin.* (Aurejärvi-Karjalainen 1999, 164.)

Kukkiin liittyvä symboliikka on runsasta ja periytyy kaukaa. Perinteisiä symbolimerkityksiä on eri lähteissä tarjolla paljon, mutta niillä ei välttämättä ole kovin elävää merkitystä nykyläiskulttuurissamme. Hautajaisvieraat saattavat pohtia kukkalaitetta suunnitellessaan kukkien symbolimerkityksiä virheellisten valintojen varalta, vaikka omaiset ja muut vieraat voivat olla aivan yhtä tietämättömiä kukkien symboliikasta. Selkeimpiä vertauskuvallisia merkityksiä edustaa se, että leikkokukkien on kristillisessä perinteessä katsottu symboloivan kaiken katoavaisuutta ja ympy-

ränmuotoisen seppeleen katoamatonta, iankaikkista elämää (Koivula 2011). Väreistä punainen yhdistetään yleensä rakkauteen ja selkeän sinivalkoiset kukkalaiitteet kantavat meillä usein jonkinlaista isänmaallista viestiä (Lempiäinen 2002).

Kukkien valinnan lisäksi niitä laskettaessa luettavan muistolauseen muotoilu tuottaa usein hautajaisvieraille päänvaivaa. Monilla kukkakaupoilla ja hautaustoimistoilla on tarjolla valikoima valmiita värssyjä. Muistosanat tekstataan yleensä surukukkiin liitettävään korttiin tai nauhaan. Näyttävät nauhat ovat perinteisesti muodostaneet silmiinpistävän elementin haudalle laskettujen kukkien keskellä (kuva 7), ja kukkakauppojen palveluvalikoimaan onkin kuulunut taito tekstata arvokkaan näköiset tekstit muistonauhoihin. Nykyään valmiiden korttien käyttö saattaa olla yleistynyt, mutta nauhoihin tekstaus on lisämaksusta yleensä myös mahdollista. Nauhojen väri voidaan myös valita tilanteeseen sopivaksi ja käyttää vaikkapa kotikaupungin tai jonkin yhdistyksen värejä (Valonen 2000). Nauha voi olla esimerkiksi sinivalkoinen tai Karjalan värien mukaan musta ja punainen.

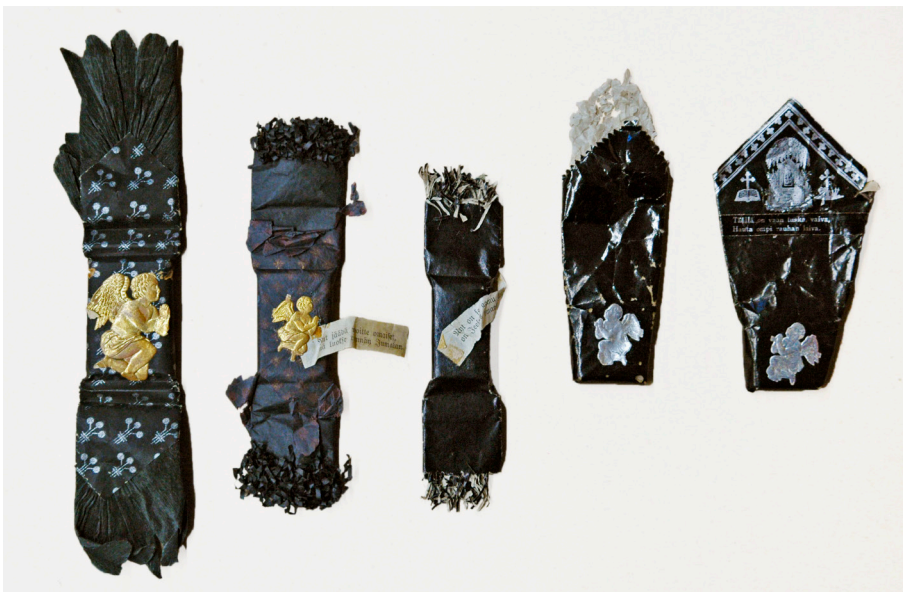
Juutalaisiin tai muslimihautajaisiin kukkien tai seppeleiden käyttö ei ole perinteisesti kuulunut (Pehkonen 2008, Suomen islamilainen hautausyhdistys ry n.d.). Romaniväestön keskuudessa puolestaan on ollut tapana käyttää runsaampia kukkalaiitteita ja seppeleitä kuin perinteisissä luterilaisissa hautajaisissa (Kiiskinen 1992).

3.2.8 Muistolahjat

1800- ja 1900-luvuilla on ollut tapana jakaa vieraille kotiin viemisiksi pieni muisto juhlasta. Tapa on ollut käytössä niin häissä, ristiäisissä kuin hautajaisissa. Hääjuhlien yhteydessä tapa on käytössä edelleen, muista juhlista se on nykyään lähes kadonnut. (Naantalin museo 2012.)

Hautajaisten muistolahjan oli tarkoitus kertoa sekä vainajasta että hautajaistilaisuudesta. Lähiomaisille on voitu lahjoittaa ylellisempi muisto kuin kaukaisemmille vieraille. Hautajaisissa on jaettu esimerkiksi hautajaiskaramelli, hautajaiskonvehti tai hautajaisrinkeli. Konvehtien kääre on muistuttanut tapahtumasta, hautajaisrinkeli puolestaan on esimerkiksi Hämeessä pujotettu kotimatalla käsivarteen merkiksi hautajaisvierailusta. (Aurejärvi-Karjalainen 1999, Aaltonen 2005.)

Paperiin käärittyjen konvehtien tilaaminen konditoriosta yleistyi porvariston parissa 1800-luvun puolivälissä. Konvehdit oli yleensä kääritty mustaan tai hopeanväriseen paperiin, ja koristeena on käytetty myös esimerkiksi violettia ja valkoista (kuva 8). Materiaalit ovat olleet hienostuneita: kiiltopaperia, kohokuvioitua hopeapaperia, surukreppiä, pitsiä tai tylliä. Usein eri materiaaleja on

Kuva 8. Hautajaiskonvehdeja. Ajoittamaton. Nurmijärven museo.

käytetty kerroksittain ja konvehdin päät on leikattu hapsuiksi. Konvehtien koristeena on voinut olla myös esimerkiksi painettuja miete- tai raamatunlauseita tai uskonnollisia aiheisiä kuvia, kuten risti tai enkeli. Toisinaan koristeena on saattanut olla vainajan kuva. Sisällä olevaa makeista ei ollut niinkään tarkoitettu syötäväksi kuin koristeellisen lahjan tueksi. Hautajaiskaramelleja jaettiin 1930-luvulle saakka, jonka jälkeen tapa jäi vähitellen pois käytöstä. (Aaltonen 2005, Aurejärvi-Karjalainen, Pehkonen 2008, Naantalin museo 2012.)

3.2.9 Kiitoskortit ja lehti-ilmoitus

Perinteisiin tapoihin on kuulunut kirjallinen kiittäminen osanotosta hautajaisten jälkeen. Kuten kuolinilmoituksen ja hautajaiskutsunkin, kiittämisen on voinut tehdä joko lähettämällä henkilökohtaiset kiitoskortit tai mikäli surunvalitusten lukumäärä on ollut huomattava, julkaista kiitos sanomalehdessä. Vuosien 1945 ja 1947 käytösoppaissa mainitaan, että mustareunaiset painetut tai käsin kirjoitetut kiitoskortit ovat kohteliain tapa kiittää osanotosta. Vielä vuoden 1999 juhlaoppaassa mainitaan, että *lopuksi postitetaan tietenkin vielä kiitoskortit kohtuullisen ajan kuluttua juhlasta*. (Huomioitsija 1945, Selin & Viherjuuri 1947, Aurejärvi-Karjalainen 1999.) Surujuhlan kohdalla kiitoskortin lähettäminen lienee käytännössä nykyään suhteellisen harvinaista. Markkinoilla on niukasti valmiita kiitoskortteja. Lehti-ilmoituksina julkaistavat kiitokset noudattelevat pitkälti samoja periaatteita ja samaa ilmettä kuin kuolinilmoitukset. Yleensä kiitosilmoitus on lyhyemmän tekstin vuoksi kuolinilmoitusta pienempi. Kuva-aiheina voi yleensä käyttää ainakin osin samoja kuvia ja symboleita kuin kuolinilmoituksissakin. Joissakin lehdissä on tarjolla omat symbolinsa kiitosilmoituksiin.

3.3 Muistelu

3.3.1 Valokuvat

Hautajaisia ja vainajaa on ikuistettu jo kauan ennen valokuvauksen keksimistä. Vainajan kasvoista saatettiin tehdä kuolinnaamio eli ikuistaa ne kipsivalokseen, ja merkittävistä hautajaisista on maalattu tauluja. Valokuvauksen yleistyminen mahdollisti elämän taitekohtien ikuistamisen uudella tavalla. Valokuvaus on siis jo pitkään ollut osa hautajaisia, mutta suhtautuminen siihen on aikojen mittaan muuttunut. (Aurejärvi-Karjalainen 1999.)

Viime vuosisadan vaihteessa erityisesti vainajan kuvaaminen oli tärkeää. Hänet kuvattiin arkusaan makaamassa, toisinaan yksin, toisinaan omaisten tai koko hautajaisseurueen ympäröimänä (kuva 9). (Aurejärvi-Karjalainen 1999.) Hautajaisseurue on voitu kuvata myös suljetun arkun äärellä, mutta usein arkku on ollut auki. Eurooppalaisia ja yhdysvaltalaisia kuvauserinteitä käsittelevässä kirjassa kerrotaan, että kuollutta kuvattiin usein ikään kuin unessa olevana. Rauhallista unessa olemisen vaikutelmaa lisäsivät esimerkiksi arkun häivyttäminen kuvasta, suljetut silmät, rauhallisen ilmeen ja lepävään asennon korostaminen, kenties lisäksi yöasun tai sen näköisen kuolinasun käyttö sekä tyyny ja peitteet. Valkoiset lakanat ja arkun pehmusteet luovat tahrattoman ja puhtaan vaikutelman, joka vie ajatukset pois hajoavasta ruumiista. Myöhemmässä vaiheessa ainakin Yhdysvalloissa arkuista tuli statussymboleita ja niiden näyttämistä kuvassa ei enää vältelty. Yleisesti ottaen vainajien kuvissa käytettiin kuitenkin vähemmän rekvisiittaa ja statusesineitä kuin elävien muotokuvissa. Kukat olivat pääasiallinen koriste. Kuvilla oli tärkeä funktio muistelemisen välineinä, ja ne olivat osa perhealbumia. (Linkman 2011.)

Myös toisenlaisia kuvia kuolleista esiintyi. Suurmiesten juhlat kuvat virka-asussaan ja kunniamerkeissään tai rikollisten kuvat yksinäisinä, karussa puuarkussaan edustivat toisenlaista, vähemmän intiimiä näkökulmaa kuolemaan. Myös esimerkiksi suurmiesten hautajaistilaisuuksista otettiin kuvia, joita myytiin ja saatettiin ostaa myös osaksi perhealbumia. (Linkman 2011.)

Kaiken kaikkiaan itse hautajaistilaisuudesta otettuihin kuviin on jo pidempään suhtauduttu kriittisemmin kuin kuviin vainajasta. Jo varhain esitettiin ajatuksia, että vieraiden olisi saatava

Kuva 9. Vainaja kotitalonsa edustalla vuonna 1928. Kuvaaja tuntematon. Keravan museo / Sinikka Larimon kokoelma.

surra rauhassa. Vasta 1900-luvun puolivälin tienoilla yleistyi ajatus siitä, että kuvat itse vainajasta ovat enemmän järkyttäviä ja pahaenteisiä kuin rauhoittavia ja lohduttavia. Käännös liittyi yleiseen muutokseen kuoleman käytännöissä ja kuolemaan suhtautumisessa. Muutos suhtautumisessa vainajan kuviin tapahtui aiemmin esimerkiksi Yhdysvaltain kaupunkilaisessa keskiluokassa kuin työväenluokassa, tietyissä siirtolaisryhmissä tai vaikkapa Venäjällä tai osissa Itä-Eurooppaa. Kehityskulku on edennyt samalla myös sen suhteen, kuka kuvia ottaa. Varhaiset kuvat otti ammattikuvaaja. 1950-luvulta eteenpäin yleistyi harrastelijakameroiden käyttö ja kuvat alkoivat olla enenevässä määrin perheenjäsenten ottamia. (Linkman 2011.)

Myös Suomessa hautajaisten kuvaaminen on kuulunut hautauskulttuuriin. Sekä hautajaisremonista että arkun maahanlaskemisesta ja kukitetusta haudasta otetut kuvat ovat meille tuttua kuvastoa. (Haverinen 2014.) Hautajaiskuvilla on monia erilaisia funktioita: paitsi tilaisuuden ikuistaminen omaa muistelua varten, myös sen tallentaminen niille omaisille ja tutuille, jotka eivät päässeet itse paikalle. Kuva-albumin katselu luo yhteisöllisyyttä, ja niitä katsellaan mielellään siitä huolimatta, että ne herättävät surullisia tunteita. (Haverinen 2014, Linkman 2011.)

Toisaalta kuvat vainajasta elämänsä aikana ovat tärkeitä muistoja omaisille. Kuvien katselu on keino auttaa surun käsittelyssä, sillä ne tuovat mieleen tilanteita vainajan kanssa eletystä elämästä ja usein myös helpottavat tunteista puhumista. Kuvia voidaan käyttää tällaisessa muistelutarkoituksessa jo itse hautajaisissa, sillä muistotilaisuudessa voi olla vieraiden katseltavana kuva-albumi vainajan elämästä. (Linkman 2011, Hänninen & Pajunen 2006, Aurejärvi-Karjalainen 1999.) Vainajan kuvan äärellä muistelu voi myös toimia eräänlaisena haudan äärellä käynnin korvikkeena tapauksissa, joissa varsinaista hautaa ei ole tai se on kaukana. Eräs tilanne, jossa kuvilla katsotaan nykyään olevan tärkeä terapeuttilinen merkitys, on vauvan kuolema. Kuvien ottamisen uskotaan auttavan vanhempien toipumisessa ja vauvan muiston käsittelyssä. Ainakin Yhdysvalloissa kuvaus on tällaisissa tapauksissa toisinaan osa sairaalan hoitorutiinia. Luonnollisesti tällöinkin pyritään ottamaan rauhallisia ja mahdollisimman kauniita kuvia. (Linkman 2011.)

Viime vuosisadan alkupuolella on Suomessa ollut käytössä tapa merkitä vainajan kohdalle kuvaan risti. Usein kyseessä on ryhmäkuva, sillä valtaosa erityisesti maaseudulla otetuista henkilökuvista oli esimerkiksi koulu- tai rippikuvia. Merkinnällä on saatettu tavoitella suojelua kuolleiden maailmaan siirtyneen vaikutukselta, sitä on voitu käyttää eräänlaisena siunauksena tai hyvästijätönä tai yksinkertaisesti hienovaraisena tapana merkitä kuolema muistiin. (Oittinen 2015.)

3.3.2 Muistelisivustot ja muistelu verkossa

Hautausmaiden rinnalle on 1990-luvulta lähtien alkanut ilmestyä toinen paikka muistaa vainajia ja työstää surua: erilaiset virtuaaliset muistelupaikat verkossa (Aurejärvi-Karjalainen 1999). Tutkija Anna Haverinen on selvittänyt virtuaalisen suremisen erilaisia muotoja vuonna 2014 valmistuneessa väitöskirjassaan, ja hyödynnän tässä luvussa paljon hänen tutkimuksensa tietoja.

On olemassa sivustoja, jotka on erityisesti suunniteltu muistopaikoiksi. Yhdysvalloissa on jo pitkään ollut useita vakiintuneita ja suosittuja muistelisivustoja. Toisaalta on myös sosiaalisen median tai vaikkapa erilaisten peliyhteisöjen ratkaisuja tilanteisiin, joissa käyttäjä kuolee. Esimerkiksi Facebookin käyttäjän sivun voi kuoleman jälkeen joko poistaa tai muuttaa muistelusivuksi. Näitä kuoleman jälkeisiä käytäntöjä Facebookissa on käsitelty laajemmin opinnäytetyössä vuonna 2013 (Rautavaara 2013). Lisäksi muun muassa erilaisia muistoryhmiä, blogeja, videoita, keskustelisivustoja tai itse perustettuja verkkosivuja käytetään muisteluun ja surun työstämiseen. (Haverinen 2014.)

Eri tyyppisillä sivustoilla on monenlaisia toimintoja. Osa noudattelee samaa toimintaa kuin käynti hautausmaalla: muistosivustoille esimerkiksi sytytetään virtuaalikynttilöitä pyhäpäivinä, jolloin perinteisesti on käyty omaisten haudoilla sytyttämässä kynttilä. Virtuaalikynttilät ovat olleet yksi suosituimmista virtuaalisuremisen muodoista. Mahdollisuuksia lisätä kommentteja, muistokirjoituksia, valokuvia, videoita tai esimerkiksi musiikkilinkkejä on käytössä useissa erityyppisissä virtuaalisuremisen paikoissa. (Haverinen 2014.)

Suomessa on nykyään muutamia erityisesti muistelua varten perustettuja sivustoja, mutta yhtä tiettyä suuren suosion saavuttanutta muistelupaikkaa ei ole vielä syntynyt. Suomalaisia sivustoja ovat esimerkiksi sytytäkynttilä.fi, mistory.fi, willrememberyou.com ja muistopaikka.fi. YouTubeen muistovideot (memorial videos) ovat olleet nuorten keskuudessa suosituin muistotapa verkossa, sillä videoiden tekeminen on ollut kohtalaisen helppoa (Haverinen 2014).

Suhtautuminen virtuaalisuremiseen

Virtuaaliseen muisteluun on suhtauduttu aluksi epäillen. Sitä on pidetty arveluttavana, tahdittomana tai jopa rienaavana (Kasurinen 2015, Helsingin Sanomat 21.10.2012). On ajateltu, että reagointi sähköisellä välineellä on liian helppoa ja epäaitoa ja saatettu pitää muistelun julkisuutta epäso-pivana. Myös tietojen tai tiedostojen väärinkäyttöä on pelätty. Varsinkin vanhemmat ihmiset ovat pitäneet virtuaalimuistomerkkejä pinnallisina, häpeällisinä tai outoina tapoina muistaa. Toisaalta erään sivuston suurimmaksi käyttäjäryhmäksi mainitaan vanhemmat naiset. Asenteisiin vaikuttaa Suomessa vallinnut ajattelu verkossa tapahtuvasta kommunikaatiosta liian maallisenä ja epäaitona surun kaltaisissa henkilökohtaisissa tilanteissa. (Haverinen 2014, Kasurinen 2015.)

Suomessa virtuaalisuremista on paheksuttu jyrkemmin kuin muualla. Suhtautuminen on ollut melko kaksijakoista, sillä käyttäjien määrä on paheksuvista näkemyksistä huolimatta jatkuvasti kasvanut. Tietetyt kansalliset kriisit, kuten Jokelan (2007) ja Kauhajoen (2008) koulusurmat ovat lisäänneet virtuaalisten suremipaikkojen suosiota, erityisesti nuorison keskuudessa. Kasvaneen suosion taustalla on tottuminen virtuaalisuremisen käytäntöihin ja digitaaliteknologian tarjoamat hyödyt surun käsittelyssä. Digitaaliteknologia tarjoaa uusia tapoja yhdessäoloon, osanottoon ja surun käsittelyyn. (Haverinen 2014.)

Koska virtuaalinen sureminen ja muistelu on uusi toimintatapa, ei aina hahmoteta erilaisten verkossa tai ylipäättään sähköisillä välineillä tehtävien toimien olevan osa sururituuaalia. Perinteisesti sururituuaalin osaksi mielletään esimerkiksi kynttilöiden sytyttäminen, tuoreet kukat kotona tai haudalla sekä vierailut haudalla vuosi- tai juhlapäivinä. Vaikka esimerkiksi vainajan kuvien katselu tai profiilin selaaminen Facebookissa tai hänen bloginsa lukeminen ovat yhtä lailla merkittäviä surun työstämisessä, näitä ei välttämättä ole ymmärretty varsinaisiksi sururituuaaleiksi. Virtuaaliteknologian mahdollisuudet ja käytännöt ovat kuitenkin muotoutumassa osaksi hyväksytyä surukulttuuria ja muuttamassa suremisen käytäntöjä. (Haverinen 2014.)

Digitaalisen teknologian käyttö ja sen hyödyt

Muistelu voi sivustolla saada uudenlaisia muotoja haudalla käyntiin verrattuna, sillä vierailu voi sijoittua vaivattomasti keskelle arkirutiineja, sivustoille voi lisätä valokuvia ja tekstejä ja yhteisöllisyyteen on toisenlaisia mahdollisuuksia kuin tiettyyn fyysiseen paikkaan sidotulla muistelulla. Surun voi helpommin jakaa perhepiirin ulkopuolisten ja vainajan eri elämänalueisiin liittyneiden ihmisten kanssa. Juuri yhteisöllisyys on koettu tärkeäksi verkkomuistelun hyödyksi. (Haverinen 2014.) Esimerkiksi Facebook mahdollistaa jopa reaaliaikaisen vuorovaikutuksen ja tunteen kuulumisesta yhteisöön, mikä voi olla tärkeä apu surutyössä. Eräänä hyötynä voi kokea myös sen, että surun väsyttämät omaiset pystyvät kertomaan kuulumisistaan suuremmalle ystäväjoukolle kerrallaan. Virtuaalinen sureminen ei niinkään korvaa aiempia käytäntöjä, vaan elvyttää niitä ja kenties synnyttää uusia. (Hakola ym. 2004, Haverinen 2014, Helsingin Sanomat 21.10.2012.)

Eräs virtuaaliseen suremiseen liittyvistä huolista ja ennakkoluuloista on liittynyt sisällön julkisuuteen. On kuitenkin olemassa paljon erilaisia ratkaisuja sisältöjen yksityisyyden ja julkisuuden suhteen. Usein on valittavissa täysin yksityisiä tai rajatulle joukolle näkyviä muistopaikkoja ja -ryhmiä sekä tapoja kommentoida ja ottaa osaa. Toisaalta juuri julkinen näkyvyys mahdollistaa yllä mainitun yhteisöllisyyden syntyvän. (Haverinen 2014.)

Koska virtuaaliset muistopaikat ovat uutta muistelukulttuuria, ollaan osin myös uusien kysymysten äärellä: kuka esimerkiksi saa lisätä henkilölle muistoprofiilin, tai miten varmistetaan materiaalin sopivuudesta? Palvelut uskovat pystyvänsä selviytymään mahdollisista ongelmatilanteista huolellisella moderoinnilla. Toisaalta mainitaan, että käyttäjiin on vain luotettava, aivan samoin kuin muidenkin yhteisöllisten palvelujen kohdalla. Käyttäjien lisäksi virtuaalisuremisen mahdollisuudesta on ollut hyötyä seurakunnille, sillä muistelun siirtyminen verkkoon voi helpottaa kynttilöiden aiheuttamia jäteongelmia hautausmailla. (Kasurinen 2015, Sarhimaa 2015.)

Erilaiset rituaalit, kuten kynttilöiden sytyttäminen, muistokirjoitusten kirjoittaminen, muistomerkeillä vierailu juhlapäivinä ja yhteisöllisyyden tunteminen menetyksen hetkellä ovat ilmiöitä, joihin internet tarjoaa ikään kuin uuden tilan. Aina teot eivät ole erityiseen muistosivustoon sidottuja. Esimerkiksi videoiden katselua YouTubesta voi pitää eräänlaisena pyhiinvaelluksena tärkeän kohteen äärelle (Haverinen 2014).

Virtuaalisuremisen muotoja

Suremisen ja muistamisen muotoja verkossa rajoittavat sivustojen ja sovellusten toiminnot ja säännöt. Lisäksi näyttää siltä, että omaan ja toisten käyttäjien käytökseen kiinnitetään samaan tapaan huomiota kuin verkon ulkopuolellakin: esimerkiksi osanottamisen sopivuus, aitous ja ilmaisun muodot ovat aivan yhtä lailla arvioinnin kohteena. (Haverinen 2014.) Kenties arviointi voi joiltain osin olla tiukempaakin, sillä esimerkiksi reagoinnin aitouden, arkisuuden ja ns. liiallisen helppouden suhteen ei reaali maailman vakiintuneempien muotojen kohdalla olla välttämättä aivan yhtä kriittisiä.

Muisteluun liittyvä toiminta muistuttaa monin tavoin spontaanien muistopaikkojen muotoja reaali maailmassa. Tällaisia spontaaneja muistopaikkoja syntyy usein onnettomuuksien uhreille tai esimerkiksi julkisuuden henkilöiden kuoltua heidän elämänsä liittyville paikoille. Tyypillisiä surun ja osanoton ilmauksia ovat kynttilät, kukat, nallet sekä erilaiset kirjeet ja kyltit. On syntynyt myös erilaisia vakiintuneita ilmaisutapoja, esimerkiksi valkoiseksi maalattu polkupyörä liikenteessä kuolleen pyöräilijän muistona (ns. ghost bike). Näin muodostuneita surun ilmaisuja ja eleitä on sitten voitu siirtää käyttämään myös verkossa. (Haverinen 2014.)

Vaikka virtuaalisureminen ja -muistaminen ovat muihin tapoihin verrattuna nuoria, on eräitä käytäntöjä ja tyypillisiä tyylejä muotoutunut. Tällaisille tavoille ja muodoille on kuitenkin leimallista se, että ne ovat muutoksen ja kehityksen tilassa.

Virtuaalimuistopaikkojen olemus perustuu sekä teksteihin että kulttuurisia merkityksiä kantaviin visuaalisiin muotoihin. Ulkomaisilla sivustoilla voi esimerkiksi olla ulkoasuteemoja, jotka pe-

rustuvat vainajan ikään, sukupuoleen, ammattiin tai kiinnostuksen kohteisiin. Esimerkiksi työlle tarjottu teema voi olla väriykseltään vaaleanpunainen ja käyttää kuvituksessaan leluja, nalleja, kukkia, perhosia tai muuta sukupuolelle ja ikäryhmälle kulttuurisesti sopivana pidettyä. Palvelujen muotoon vaikuttaa siis myös palvelujentarjoajien ja kohdeyleisön kulttuuritausta. (Haverinen 2014.)

Sopivan tuntuista muotoa ei kuitenkaan aina ole käyttäjälle tarjolla. Haverinen kertoo tutkimuksessaan kiinnostavasta tilanteesta, jonka hän itse koki virtuaalisuuden muotoja tutkiesaan. Isän muistoksi laadittavalle verkkosivulle ei näyttänyt tietystä palvelusta löytyvän sopivan näköistä muotoa. Osaksi ongelmana oli se, että varhain kuolleen isän mieltymykset, tyyli ja tottumukset olivat tuntemattomia. Toisaalta palvelussa oli tarjolla laatijan makuun liian värikkäitä ja mauttomilta ja vanhanaikaisilta näyttäviä ratkaisuja. Hänen toivomaansa yksinkertaista ja valkoisen, harmaan ja hopean sävyjä sisältävää mallia ei ollut tarjolla. Tällainen tyyli puolestaan olisi toteuttanut nimenomaan hänen itsensä käsitystä sopivasta sivustosta eikä sivuston kohteena olleen isän tyyliä, joka ei ollut tiedossa. (Haverinen 2014.)

Tämä esimerkki paljastaa kiinnostavan puolen muiston kunnioittamisen ja suremisen visuaalisissa muodoissa: valinnat ovat usein kompromisseja tarjolla olevien muotojen, vainajan persoonaan sopiviksi miellettyjen muotojen ja oman maun välillä. Dynamiikka toimii epäilemättä muissakin tuotteissa kuin ainoastaan virtuaalisten palvelujen kohdalla.

Viesteinä voidaan erilaisissa palveluissa käyttää perinteisiä myötätunnon ilmaisuja ja muistamisen muotoja, kuten muistoja tai runoja. Uusiakin osanottamisen muotoja on on kehittynyt: ilmaisuja kuten *Jaksamista* tai *Voimia* sekä esimerkiksi käytäntö osoittaa tunteensa sanojen sijaan linkillä musiikkivideoon tai vaikkapa sydänmerkillä (Helsingin Sanomat 21.10.2012).

Muisteluvideoilla on ollut oma, tyyppillinen muotonsa. Niillä on yleensä avausruutu, jossa on vainajan nimi, syntymä- ja kuolinajat sekä jokin omistusteksti (englanninkielisissä videoissa esimerkiksi Rest in Peace tai In Memoriam). Taustamusiikki on valittu menetyksestä, surua ja rakkautta kuvaavaksi. Usein muistovideoissa on vain kuvia, toisinaan myös videokuvaa. Laulunsanoja, runoja ja raamatunlauseita käytetään myös. (Haverinen 2014.)

Valokuvilla on oma merkityksensä erityisesti palveluissa, joissa sivun ulkoasu pysyy samana tavallisessa käytössä ja muistelukäytössä. Esimerkiksi Facebookissa valokuvat muuttuvat tärkeiksi vainajan persoonallisuuden ilmaisijoiksi. Eräs erityispiirre suomalaisessa surumateriaalissa ovat hautajaisista otetut valokuvat. Näitä esiintyy enemmän kuin esimerkiksi Iso-Britannian tai Yhdysvaltojen vastaavilla muisteluvuilla tai muisteluryhmissä. Kuvat esimerkiksi arkun maahanlaskusta välittävät vainajan viime hetket niille, jotka eivät olleet itse paikalla. Pyhäpäivien aikana sivuilla julkaistaan myös kuvia kynttilöin ja kukin koristetuista haudoista. Nämä ikään kuin siirtävät reaali maailman sururitualeja jaettuun virtuaalitalaan, joissa lähintä perhettä laajempi yhteisö voi osallistua kokemukseen. (Haverinen 2014.)

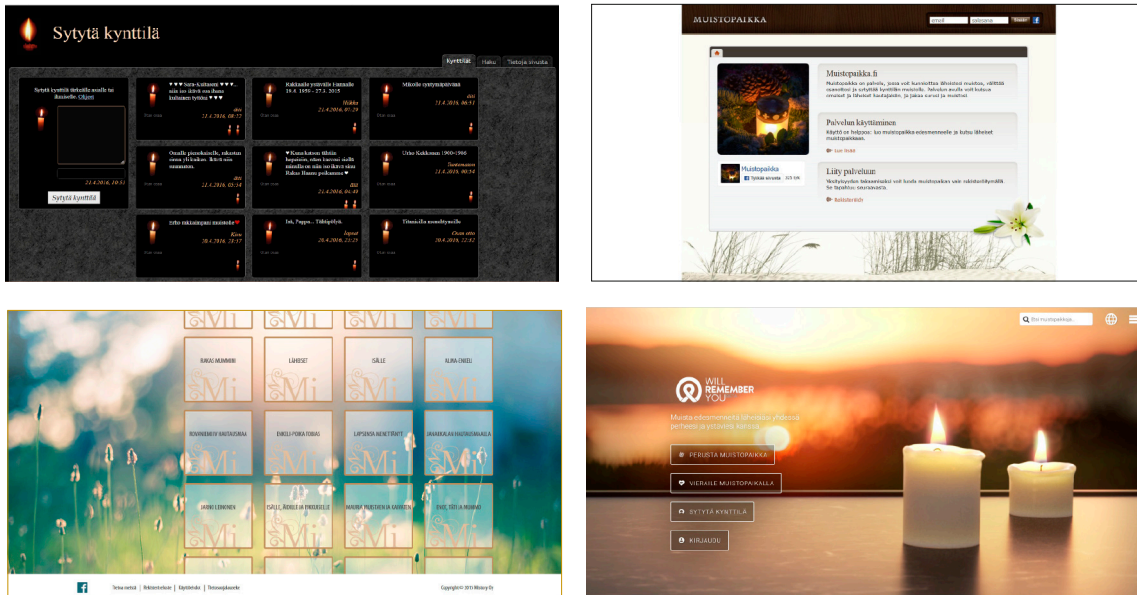
Katsaus suomalaisiin muistosivustoihin

Tein pienen katsauksen neljään suomalaiseen muistosivustoon, niiden toimintoihin ja ulkoasuun. Kuvaan ne lyhyesti seuraavassa. Kuvassa 10 seuraavalla sivulla on kuva sivustoista.

Sytytä kynttilä

Sytytä kynttilä (www.sytytakynttila.fi) on perustettu vuonna 2001. Sivusto on ollut hyvin suosittu paikka ilmaista osanottoa ja kunnioittaa vainajia, myös itselle tuntemattomia. Sivustolle voi syyttää muistokynttilän ja kirjoittaa sen yhteyteen viestin. Vuonna 2011 lisättiin mahdollisuus syyttää osanottokynttilä, ja tätä ominaisuutta on käytetty paljon. Sivuston sisällöt ovat julkisia, mutta kynttilän syyttäjä voi valintansa mukaan esiintyä nimettömänä tai omalla etu- tai sukunimellään. Yhteensä sivustolla on syytetty yli puoli miljoonaa virtuaalikynttilää.

Muistokynttilät ovat suoraan palvelun etusivulla. Sivun yleisväri on hyvin tumma. Yläosassa on musta palkki, ja muistokynttilöiden taustaruudut ovat mustia. Kynttilät hohtavat mustalla taustal-

Kuva 10. Suomalaisia muistosivustoja. Ylärivillä Syttyä kynttilä ja Muistopaikka, alarivillä Mistory ja Will remember you.

la lämpimän keltaisina. Taustalla on tummanharmaata kuvioitua pintaa, joka muistuttaa hieman hiotun kiven pintaa. Tekstit ovat joko valkoisella tai kullankeltaisella. Tekstit ovat antiikkvaa. Vaikka ilme ei ole erityisen muodikas, sivustossa on miellyttävää selkeyttä ja linjakkuutta.

Muistopaikka

Muistopaikka (www.muistopaikka.fi) on perustettu vuonna 2009. Sivustolle voi luoda muistopai-
kan ja lisätä siihen kirjoituksia ja valokuvia tai sytyttää muistokynttilän. Vainajan haudan sijainnin voi merkitä muistopaikkasivulla olevaan karttaan. Muistopaikasta voi tehdä julkisen tai yksityisen, joka näkyy vain kutsutuille käyttäjille.

Sivuston värimaailmassa yhdistyvät luonnonvalkoinen, harmaanvalkoinen, ruskea ja vaaleanruskea. Luonnonvalkoinen tausta ja yläreunan ruskea palkki luovat yleisilmeen. Koristeina on käytetty kuvaa heinänkorsista ja valkoisesta liljasta. Kullakin muistopaikalla on valokuva vainajasta ja muistotekstejä. Ilme on kohtuullisen selkeä ja rauhallinen, mutta ei erityisen nykyaikainen.

Mistory

Mistory (www.mistory.fi) on perustettu 2014. Sivustolle voi perustaa passiivisen tai aktiivisen muistosivun. Passiivinen sivu toimii ikään kuin pysyvänä kuolinilmoituksena. Aktiiviselle muistosivulle voi sytyttää kynttilän sekä kerätä kanssa tarinoita, muistoja ja kuvia vainajasta. Aktiivinen muistosivu on maksullinen. Sivustolla on myös muistopöytäpalvelu, jolle voi sytyttää kynttilän jollekin yhteiselle aiheelle. Muistosivun tai muistopöydän voi myös jakaa Facebookissa. Sivustolla näyttää toukokuussa 2016 olevan viitisenkymmentä muistosivua ja noin 120 muistopöytää.

Sivustolla on taustakuvana pehmeän utuinen ja pastellinsävyinen niittymaisema, jonka etualalla on heinänkorsia auringonkajossa. Hallitsevina väreinä ovat vihreät, vaaleat keltaiset ja pehmeä sininen. Etusivulla on ohjetekstejä ja sivuston tarkoitusta selittäviä tekstiä. Muistosivut esitellään omalla sivullaan ruudukkona, jossa on kunkin muistettavan valokuva ja koko nimi. Värikoodilla ja eräänlaisella nauhalla kuvan ylänurkassa on eroteltu ns. aktiiviset ja passiiviset sivut. Passiivisten sivujen tekstit ovat mustia, aktiivisten kullankeltaisia. Varsinaisella muistosivulla näyttää olevan kolme taustakuvavaihtoehtoa. Yksi vaihtoehtoista on sama kuin koko sivuston taustakuva, yksi on hyvin pehmeärajainen kuva auringossa kimaltelevasta vaaleanvihreästä heinikosta ja kolmannessa

on kaunis, sumuinen maisema, jossa aurinko paistaa lähellä taivaanrantaan. Tekstit ovat groteskia, ja muistosivuilla ne on sijoitettu läpikuultavan valkoisen taustan päälle. Yleisilme on rauhallinen, luonnonläheinen ja melko valoisa.

Will remember you

Will remember you -sivusto (www.willrememberyou.com) on perustettu vuonna 2015. Sivusto on *digitaalinen muistolehto*, jossa voi jakaa muistoja ja kunnioittaa edesmenneitä. Sivustolle perustetaan muistopaikka, johon voi jakaa kirjoituksia, viestejä ja valokuvia. Kieleksi voi valita suomen, englannin, espanjan tai vietnamin. Sivustolla näyttää toukokuussa 2016 olevan noin 130 muistopaikkaa.

Etusivulla on pehmeän oranssinsävyinen kuva, jossa on avaraa maisemaa ja kaksi palavaa valkoista kynttilää pöydällä. Muistopaikat esitellään seuraavalla sivulla saman taustakuvan päällä ruudukkoon järjestettyinä. Kutakin muistopaikkaa edustavat vainajan valokuva, hänen nimensä ja muistopaikkaan jätettyjen viestien, kuvien tai sytytettyjen kynttilöiden määriä osoittavat symbolit. Varsinaisella muistopaikalla on palvelun valikoimasta valittu maisema ja muistomerkki sekä siihen tuotu oma sisältö. Muistomerkki näyttää kiviseltä jalustalta, jolla on joko yksinkertainen tai kirjan muotoinen muistotaulu ja siinä vainajan valokuva. Sivun reunaan avautuvat eri toiminnot, kuten muistoseinä, valokuva-albumi ja muistokynttilät.

Taustakuviksi valittavia maisemia näyttää olevan tarjolla viisi. Kuvien aiheissa on pieniä eroja, mutta yleisilme on hyvin samanhenkinen: kauniita ja rauhallisia maisemia, auringonlaskussa hohtavaa veden pintaa, vihreää mehevää kasvustoa. Yhdessä on kallioinen merimaisema. Tekstit ovat läpinäkyvän mustan taustan päällä valkoisella, ja kirjaintyyppi on päätteetön. Paikoitellen linkit ikään kuin hohtavat vaaleina, kun hiiri osuu niiden päälle. Yleisilme on rauhallinen ja sitä leimaavat tunnelmalliset, värikkäät maisemakuvat.

Tämän pienen katsauksen perusteella ei voi suuria päätelmiä tehdä, mutta joitakin huomioita heräsi. Kahden sivuston ulkoasu perustuu yksinkertaisiin pintoihin, joko hyvin tummiin tai hyvin vaaleisiin. Kahdella sivustolla puolestaan keskeisessä roolissa ovat tunnelmalliset, kauniit ja rauhalliset maisemakuvat. Sivustot ovat kohtalaisen värikkäitä, mutta värit ovat utuisia ja lämpimiä. Näiden sivustojen ilme on tekstien ja erilaisten muiden elementtien suhteen hieman edellisiä modernimpi. Toiminnoissa ja rakenteissa on yhtäläisyyksiä, mutta selvästi toistuvia visuaalisia elementtejä tai muotoiluja on suhteellisen niukasti. Vainajan valokuvat, muistokirjoitukset ja muistokynttilät sekä yllä mainitut samanhenkiset maisemakuvat ovat sivustoja yhdistäviä tekijöitä. Kirjaintyyppeinä on käytetty sekä klassista antiikvaa että selkeälinjaisia groteskeja. Uskonnollista symboliikkaa ei sivustoilla ole. Haverinen mainitseekin sekä suomalaisia että ulkomaalaisia sivustoja koskevassa tutkimuksessaan, että uskonnollinen symboliikka on usein melko vähäistä ja peiteltyä, esimerkiksi kristilliseen uskoon viittaavien violetin värin tai kyyhkysten kuvien käyttöä (Haverinen 2014). Mainittuja elementtejä ei näiltä suomalaisilta sivuilta löytynyt lainkaan, mikä oli ehkä yllättävääkin. Sivustoilla ei myöskään käytetä esimerkiksi kuolinilmoituksista tai hautakivistä tuttuja symboleita ja kuvia, vaan viestintä perustuu valokuviin ja teksteihin.

3.3.3 Muu surun käsittelyyn liittyvä materiaali

Erilaisia kuolleen muistamisen ja surun käsittelyn tapoja on runsaasti muitakin. Esimerkiksi tietyt vainajalle kuuluneet esineet voivat muodostua tärkeiksi muistoesineiksi. Erityisen tärkeinä saatetaan pitää vainajan tekemiä kirjeitä, käsitöitä tai taideteoksia. Myös vainajalle kuulunut vaate, koru tai hänen hiustupsunsa saattaa olla rakas muisto. Aiemmin hiuksista on toisinaan tehty erityisiä muistoesineitä, kuten koristeellisia tauluja (esim. Pehkonen 2008). Nykyään tällainen tuntuisi todennäköisesti hyvin vieraalta tavalta tuoda vainajan muisto näkyville. Eräs muistamisen muoto ovat nykyään rakkaan muistosta kertovat tatuoinnit. Niissä vainajasta kertova kuva ja/tai teksti yhdistyy konkreettisesti kaipaamaan jääneen omaan ihoon ja muodostaa hyvin henkilökohtaisen ja pysyvän muiston.

On olemassa myös monenlaisia kirjoja ja oppaita, joissa käsitellään omaisen menetystä ja surua. Aikuisille on monen tyyppisiä teoksia, ja oman tuoteryhmänsä muodostavat lapsille ja nuorille suunnatut surun käsittelyssä auttavat teokset. Nämä ovat usein kuvitettuja ja sadun tai kertomuksen muotoon puettuja. Ne pyrkivät käsittelemään vaikeita asioita lapsen ymmärtämällä kielellä.

Vaikka tällaisissa henkilökohtaisissa surun käsittelyä ja vainajan muistamista helpottavissa tavoissa on varmasti omia konventioitaan, en käsittele näitä tämän tarkemmin. Erilaiset tavat muodostavat melko kirjavan kokonaisuuden, ja yhtenäisyyden vuoksi pysyttelen hautajaisperinteen ja siihen kiinteästi liittyvien tapojen käsittelyssä.

3.3.4 Hautamuistomerkki

Hautapaikka ja sen muistomerkki ovat pysyvimpiä hautajaisiin liittyviä fyysisiä elementtejä. Ne ovat siten myös *vainajan muistamisen ja surun kiintopisteitä*. Hautamuistomerkki kertoo, kenet paikkaan on haudattu. Muistomerkki voi palvella joko yksittäisen vainajan, perhe- tai sukuhaudan tai muun yhteisen haudan merkinä. Muistomerkit kertovat myös laajemmin eri aikojen hengestä, yhteiskunnallisista rakenteista, maailmankatsomuksesta ja perinteistä. Vaikka ikuista elämää lupaa kristinuskon kannalta ei maallisen elämän ikuistaminen muistomerkkiin ole tärkeää, ovat hautamuistomerkit muodostuneet keskeiseksi elementiksi suomalaisessa kuolemankulttuurissa. Aina muistomerkkiä ei kuitenkaan käytetä lainkaan. Esimerkiksi muistolehdoissa ei käytetä yksittäisiä muistomerkkejä. (Aaltonen 2005.)

Hautamuistomerkkien historiaa

Hautakiviä on käytetty jo tuhansia vuosia sitten. Haudan peittäminen kivellä tai kivillä on voinut olla tarpeen haudan suojaamiseksi eläimiltä tai haudanryöstäjiltä tai toisaalta jäljellejääneiden suojaamiseksi vainajalta. Tapa asettaa kiviä haudoille muistomerkeiksi periytyi roomalaisilta kristityille, mutta kristinuskon piirissä tavan voi katsoa viittaavan myös kiveen Jeesuksen haudan suulla. (Aurejärvi-Karjalainen 1999.) Jo antiikin aikana käytössä olleissa hautamuistomerkeissä saattoi olla vainajan nimen lisäksi elinaikaa koskevia merkintöjä ja muita tekstejä sekä veistoksia ja vertauskuvia. Pyhillä symboleilla ajateltiin voitavan vaikuttaa vainajan tuonpuoleiseen kohtaloon. (Aaltonen 2005.) Pohjoisessa Euraasiassa haudalle on voitu myös asettaa esimerkiksi jokin kulku-
neuvo, kuten ruuhi, vene tai reki. Tällainen tapa on ollut käytössä muun muassa Vianan Karjalassa ja Lapissa. (Vuorela 1977.)

Hautapaikat ovat vaihdelleet historian mittaan. Kivikaudella vainajat haudattiin keskelle asuinpaikkaa, pronssikauden hiidenkiukaat rakennettiin korkealle paikalle vesistön äärelle. (Aurejärvi-Karjalainen 1999.) Ensimmäiset kirkot on rakennettu usein vanhan kyläkalmiston paikalle. 1700-lukuun mennessä kirkko alkoi vaatia, että vainajat oli haudattava sen omistamille kirkkomaille. Tilanpuutteen vuoksi taajamissa alettiin ajan mittaan perustaa hautapaikkoja kirkkomaan lisäksi erillisille hautausmaille. Vuoden 1923 uskonnonvapauslain jälkeen on ollut (pitkän tauon jälkeen) mahdollista perustaa myös siviilihautausmaita. Tunnustuksettomia hautausmaita on jonkin verran kaupunkien, vapaa-ajattelijajyhdistysten ja muiden yhteisöjen hallussa. Myös seurakuntaan kuulumaton vainaja saa yleensä haudan seurakunnan maalta. (Aurejärvi-Karjalainen 1999.)

Vanhimmat muistomerkit tehtiin kivistä ja puusta. Kun puinen lauta, paalu tai risti maanrasta lahosi, se lyötiin syvemmälle. Näin ristin korkeudesta saattoi päätellä haudan iän. Kokonaan kaatunut merkki tarkoitti, että ketään ei enää ollut haudata hoitamassa. Vanhimpia puisen muistomerkin malleja on rajakarjalainen kalmolauta eli haudan päälle asetettava lauta, johon leikattiin risti, vainajan nimi ja syntymä- ja kuolinaika (Aaltonen 2005, Talve 1979, Vuorela 1977.)

Vanhimmat säilyneet rautaristit ovat 1600-luvulta (Talve 1979). 1830-luvulta lähtien tuotiin Keski-Euroopasta metallisten muistomerkkien malleja, joita suomalaiset valimot ottivat käyttöön. Erityisesti länsisuomalaisilla hautakivillä ja valurautaisilla hautamerkeillä olikin usein saksalaisia esikuvia. Muistomerkkien aiheena oli poikkeuksetta risti. Osa hautaristien malleista oli hyvinkin

vaatimattomia. Eräs yleinen ristinmalli 1800-luvulla oli ns. apilanlehtiristi eli latinalainen risti, jonka sakarat päättyvät kolmisormiseen apilanlehtikuviin. Valurautaiset muistomerkit olivat suosiossa 1900-luvun alkuvuosikymmenille asti. (Aaltonen 2005, Vuorela 1977, Kiiskinen 1992.)

Hautakiviä ei talonpoikien keskuudessa yleensä käytetty ennen 1800-lukua, mutta vuosisadan kuluessa yleistyivät yksityishaudat ja henkilökohtaiset muistokivet (Kervanto Nevanlinna & Kolbe 2003). Vuosisadan taitteessa alkoivat varakkaimmat talonpojat käyttää hienostuneita antiikin esikuvien mukaisia hautakiviä, kuten katkaistuja pilareita tai obeliskeja (Talve 1979). Suosittuja aiheita olivat myös uusklassismin pyramidit, urnat ja hautavaasit sekä kuoleman geniukset (henget, henkiolennot), surijahahmot ja enkelit (Kervanto Nevanlinna & Kolbe 2003). Hautausmaat olivat ilmeikkäitä, kun taidokkaasti veistetyt hautakivet, valurautaiset ristit ja muut muistomerkit esiintyivät rinnakkain. Muodot vaihtelivat myös alueittain ja kertoivat alueen valmistajien taidoista. (Aaltonen 2005.)

Hautamuistomerkeissä oli usein runsaasti kirjoitusta. Teksteinä oli lainauksia Raamatusta, virsikirjasta, kirjallisuudesta tai runoudesta, sekä esimerkiksi kansanviisauksia tai vainajasta kertovia toteamuksia. Tekstiä saattoi olla hautamuistomerkin takasivullakin, ja ne olivat usein tehty joka puolelta tarkasteltaviksi. Kuvien käyttö lisääntyi 1800-luvulla. Aiheet liittyivät usein vainajaan, hänen elämäntyöhönsä ja ammattiinsa: alasin sepällä, laiva ja ankkuri merenkulkijalla tai kypärä ja miekka sotilaalla. Myös vainajaa esittäviä muotokuvareliefejä käytettiin. Vanhoissa muistomerkeissä on toisinaan myös selkeitä kuoleman symboleja, kuten viikate, pääkallo ja luita. Nämä ovat kuitenkin olleet harvinaisia. Peitellympää symboliikkaa edustavat luontoon liittyvät katkennut puu, vilja, tähkäpää, kesken jäänyt kynös ja iankaikkista elämää symboloivat elämänpuu ja palmunoksa. Myös esimerkiksi tähteä käytettiin merkinä ylösnousemuksesta ja iankaikkisesta elämästä. (Kiiskinen 1992.)

Vielä 1900-luvun alkupuolella hautausmaat saattoivat olla melko hoitamattomia. Suurten istutusten ja kukkalaitteiden käyttö haudoilla lienee yleistynyt vasta 1920- ja 1930-luvuilla. (Hakola ym. 2014.)

Vuosisadan vaihteessa pyrittiin haudalle laittamaan mahdollisimman komea monumentti. Suuntaus lisäsi hautausmaiden moni-ilmeisyyttä, mutta herätti myös arvostelua. Hautausmaa oli eriarvoinen paikka: jo haudan sijainti riippui vainajan yhteiskunnallisesta asemasta ja varakkuudesta ja näyttävät hautakivet korostivat eroja. Alettiin myös kiinnittää huomiota siihen, ovatko kivet hyvän maun mukaisia. Näistä syistä ryhdyttiin 1930-luvulla säätelemään hautakivien ulkonäköä ja kokoa. Siirryttiin standardoituihin hautakiviin, ja funktionalismin ajan pelkistetyt ihanteet alkoivat näkyä hautausmailla. Lisäksi kiviteollisuus muuttui koneellisemmaksi ja käsityön arvostus hiipui. Kehitys johti yhdenmukaisiin hautausmaihin, joilla vallitseva hautamuistomerkin muoto oli suorakaiteen muotoinen hautakivi, niin sanottu matkalaukkumalli. 1900-luvulla myös kuvan käyttö hautakivissä väheni, ja kaiverrusten sisältö pelkistyi ristiin ja vainajan nimeen. Tällaisesta yksitoikkoisuudesta on viime vuosikymmeninä alettu pyrkiä uudelleen monimuotoisemman ja yksilöllisemmän ilmeen suuntaan. (Aaltonen 2005, Aurejärvi-Karjalainen 1999, Talve 1979, Kiiskinen 1992.)

Vanhimmilla kreikkalaiskatolisilla hautausmailla on käytetty pieniä taitekattoisia majoja, grobuja. Tällaisen vainajalle rakennetun majan etuseinässä on ovi ja ikkuna, josta vainaja näkee ulos. Sittemmin yleisimmäksi ortodoksihautausmaiden merkiksi tuli puinen vinoristi, joka on yleensä ollut valkoiseksi maalattu. Puinen risti säilyi yleisimpänä muistomerkinä 1950-luvulle asti. 1900-luvulla ortodoksiperinteet ovat muokkautuneet pitkälti enemmistökulttuurin mukaan. Kivi on ollut yleisin hautamuistomerkki myös ortodoksihautausmailla, tosin sen yhteydessä on joskus yhä käytetty puista grobua. Myös ortodokseilla on pyrkimyksiä elvyttää vanhoja muistomerkkiperinteitä. (Kiiskinen 1992.)

Vainajien muistamiseen liittyy kulttuurissamme kynttilöiden vieminen haudoille tiettyinä pyhäpäivinä, kuten pyhäinpäivänä ja jouluna. Myös vainajan syntymä- ja kuolinpäivä ovat usein omalle tärkeitä muistopäiviä. Kukkien ja erilaisten seppeleiden sekä havukoristeiden käyttö haudoilla on yleistä. (Aaltonen 2005.) Tapa sytyttää kynttilöitä haudoille periytyy 1920-luvulta ja se on toisen maailmansodan jälkeen yleistynyt (Talve 1979).

Muistomerkin ulkoasu ja valinta

Vaikka vainajan persoonaa pyritään yhä useamminkin tuomaan esiin hautamuistomerkin, kovin erikoisia ratkaisuja usein vältetään edelleen (Vähälä 2011, Ahjopalo 2012). Perinteinen musta, suorakaiteen muotoinen kivi on säilyttänyt suosiotaan (Ronkainen 2012b). Myös punaista ja punamustaa ns. loimukiveä käytetään paljon. Eri puolilla maata on ollut omia suosikkivärejään (Valonen 2000). Viime vuosina luonnonkiven suosio on kasvanut, ja työstetyissäkin kivissä louhitut ja kaarevat pinnat ovat tulleet suorien muotojen rinnalle. (Sormunen & Toljonen 2013, Yle 1.8.2011.) Urnan yhteydessä käytetään usein perinteistä hautakiveä pienempää muistomerkkiä tai muistolaattaa.

Muusta kuin kivistä valmistettujen muistomerkkien harvinaisuuteen ovat syynä on olleet kestävyyden, tyyli- ja tottumuskysymykset. (Aaltonen 2005, 152.) Perinteisen kivimateriaalin rinnalle on kuitenkin kehitetty vaihtoehtoja eri materiaaleista. Näiden lisäksi on tarjolla erilaisia teknisiä ratkaisuja, kuten led-valoja. (Ekman 2016b.) Myös muistomerkin sitominen verkkoon on mainittu tulevaisuuden mahdollisuuksien joukossa. Esimerkiksi Tanskassa on hautoja, joiden yhteydessä olevan QR-koodin kautta pääsee vainajan elämästä kertovalle muistosivulle (BBC 2.9.2012).

Käytännössä pääosa hautamuistomerkeistä valitaan niitä valmistavan yrityksen tai niiden edustajan (yleensä hautaustoimiston) mallistoista. Valintaan saattavat vaikuttaa aiemmin haudoilla nähdyt mallit. On harvinaista, että muistomerkin suunnittelijaksi pyydetään taiteilijaa. Hautamuistomerkin voi suunnitella myös itse. Hautausmaalle sijoitettavat muistomerkit hyväksytään kunkin hautausmaan sääntöjen mukaisesti, käytännössä yleensä seurakunnalla. Useimmiten säännöt koskevat muistomerkin kokoa, erityisesti korkeutta. (Aaltonen 2005, Aurejärvi-Karjalainen 1999, Vähälä 2011.)

Merkinnät

Hautamuistomerkin vakiintuneisiin merkintöihin kuuluu vainajan etu- ja sukunimi sekä syntymä- ja kuolinaika. Usein myös uskonnollinen symboli, jokin koristeaihe tai lyhyet muistosanat liitetään muistomerkkiin. Muistomerkin merkinnät – kivien kohdalla siis yleensä kaiverrukset – saa hyvän maun rajoissa valita vapaasti. Niiden suhteen on vain vaatimus, että mitään loukkaavaa ei saa esittää. Kirkko- tai uskontokuntaa osoittavat vakiintuneet symbolit hyväksytään aina, tosin esimerkiksi ristiä ei saa esittää väärin päin. Henkilön elämäntyötä kuvaavat merkit ovat harkinnanvaraisia, puoluetunnuksia tai iskulauseita ei hyväksytä. (Aaltonen 2005, Vähälä 2011.) Hyvin harvoin joudutaan puuttumaan muistomerkin sopimattomiin kirjoituksiin. Perinteiset tekstit ovat suosittuja. Nimen lisäksi voidaan kirjoittaa esimerkiksi raamatunlause tai runonpätkä. Toisinaan on käytetty lempinimeä tai vainajan omakätistä allekirjoitusta tuomaan persoonallisuutta. On harvinaista, että muistomerkkiin ei kirjoitettaisi mitään, vaikka merkinnät eivät ole pakollisia. (Aaltonen 2005, Yle 14.6.2010 ja Korpelainen 2015.)

Aiemmin muistomerkeissä oli tapana kertoa vainajan ammatti tai muuta häntä kuvaavaa tietoa. Näiden tekstien on katsottu elävöittävän hautausmaata ja antavan arvokasta tietoa vieraille ja ohikulkijoille. Tapa on viime vuosikymmeninä hiipunut ja muistomerkkien tekstit yksinkertaistuneet. (Aaltonen 2005.)

Uskontokuntaa kuvaavan symboliikan lisäksi on pitkään käytetty erilaisia muita koristeaiheita osana hautamuistomerkkiä. Esimerkiksi lintuaihetta on perinteisesti käytetty kuvaamaan sielun vapautumista ruumiista, ja muun muassa rajakarjalaisessa hautamuistomerkkiperinteessä on vanhastaan käytetty koristeena sielulintua. Parin viime vuosikymmenen aikana on lisääntynyt tapa kiinnittää muistomerkkiin erilaisia kolmiulotteisia koristeita, kuten metallisia lintuja. (Aaltonen 2005, Vuorela 1977.)

Ulkomailla – erityisesti Välimeren maissa, Itä-Euroopassa ja osissa Etelä-Amerikkaa – on paikoitellen tapana käyttää hautakivissä vainajan valokuvaa. Suomalaiseen evankelis-luterilaiseen perinteeseen valokuva muistomerkin ei ole kuulunut, ja valokuvan liittäminen on seurakunnissa yleensä torjuttu. Hautaustoimen käsikirjassa vuodelta 2005 mainitaan, että *[Valokuvan] sijaan*

taiteellisesti korkeatasoiset reliefit ja veistokset ovat suotavampia. Ongelmana on voitu pitää myös sitä, että valokuva ei välttämättä ole ollut teknisesti riittävän kestävä ratkaisu. Vainajan valokuvan liittäminen muistomerkkiin on kuitenkin viime vuosina yleistynyt. Uudet, sääolosuhteita ja aikaa kestävät toteutustavat ovat osaltaan voineet vaikuttaa tähän. Ortodoksihautausmailla valokuvia tai vastaavia tarkkoja kuvaesityksiä vainajasta on perinteisesti esiintynyt luterilaisia hautausmaita enemmän. (Aaltonen 2005, Yle 6.6.2009, Linkman 2011.)

Katsaus tarjolla oleviin teksti- ja kuvamalleihin

Tutustuin eräiden hautakiviliikkeiden verkkosivuihin ja etsin tietoja tarjolla olevista tekstityypeistä ja kuva-aiheista. Tarkastelin seuraavien liikkeiden sivuja:

- Hautakivihalvemalla.fi
- Kiviveistämö Berglöf Oy
- Hautakivisuunnittelu.fi
- Hautakiviverkosta.fi
- Kaavin Kivi Oy
- Kiviveistämö Levander Oy
- Suomen Kivivalmiste Oy

Verkko-osoitetiedot ovat nähtävissä lähdeluettelossa sivulla 79. Otos on pieni ja saattaa olla painottunut edullisten verkkopalveluiden suuntaan, sillä valitsin tarkasteltavaksi yrityksiä, joiden sivuilta löytyy teksti- ja kuvamalleja. Tässäkin näkökulma on tarjonnassa, joten en ota kantaa siihen, mitkä vaihtoehdoista ovat käytännössä suosittuja.

Oli kiinnostavaa huomata, että tekstien toteuttamisen, muotoilun ja eri kirjaintyyppien esittely on usein hyvin pienessä roolissa verrattuna itse kiveen, sen materiaaliin, väriin, muotoon ja pintakäsittelyyn. Tämä on toki ymmärrettävää, sillä itse kivi on epäilemättä suuritoisin ja arvokkain osa hautamuistomerkkiä ja sen ulkoasu on muistomerkkin ratkaisevin tekijä. Tekstit ovat kuitenkin muistomerkkin tärkeä osa, jota usein luetaan ja tutkitaan. Ne vaikuttavat myös kiven ilmeeseen, erityisesti viedessään kiven pinnasta suuren tilan. On toki myös liikkeitä, joissa tekstien merkitys mainitaan ja esimerkiksi kirjaintyyppinä ja tekstien toteutusta kuvataan hieman tarkemmin.

Yleensä merkinnät joko kaiverretaan koneellisesti tai liitetään metallisten (usein pronssisten) irtokirjainten tai -kuvien avulla. Monilla sivuilla kerrotaan, että kaiverrettavia tekstejä ja kuvia on valittavissa laaja valikoima ja myös asiakkaan omia malleja voidaan toteuttaa. Pronssikirjaimissa ja -kuvissa valikoima on rajatumpi. Irtokirjainten kolmiulotteisuus tuo kiveen oman ilmeensä.

Kaiverretut merkinnät voidaan yleensä kullata tai maalata hopeanvärisiksi tai valkoisiksi. Joillakin sivuilla mainitaan myös muista sävyistä. Myös pronssikirjaimia voidaan käsitellä erityyppisin patinoinein, kromauksin tai kultauksin.

Kirjaintyyppinä on usein esitelty muutamia erilaisia. Monesti näytillä on vain yksi tai kaksi antiikvaa ja groteskia (pääteellistä ja pääteetöntä kirjaintyyppiä), tosin näistä saattaa olla tarjolla pari erilevyistä leikkausta. Nämä perustyyli on tavallisesti nimetty vain *antikva* (ei siis antiikva) ja groteski. Vain harvakseltaan näkee erikseen nimettyjä antiikvoita tai groteskeja, kuten Times New Roman tai Avant Garde. Lisäksi on vaihtelevat valikoimat erilaisia kaunokirjoitustyyliä, fraktuuraa ja muita erikoistyyliä. Näitä on siis usein suhteessa enemmän kuin antiikvoita ja groteskeja.

Parilla liikkeellä on sivuillaan palvelu, jossa voi itse suunnitella kiven ulkoasua. Näissä on niukat kirjaintyyppien valikoimat, eikä kirjaintyyppiä ole nimetty millään tavoin. Tekstien muotoilussa voi vaikuttaa kirjainten kokoon ja kirjainvälejä voi harventaa tai tiivistää lähes rajattomasti. Palsatan muodon voi valita, mutta esimerkiksi riviväliin ei pysty vaikuttamaan ainakaan suoraan ohjelmassa. Kummassakaan palvelussa ei myöskään pysty valitsemaan syntymä- ja kuolinajan merkinnäksi muuta kuin tähti- ja ristisymbolit (näiden symbolien käytöstä tarkemmin kuolinilmoitusten yhteydessä luvussa 4.1.4).

Symboleissa ja kuvissa on melko runsaat valikoimat, ja tietyt aiheet näyttävät toistuvan. Ristejä on paljon. Erilaisia köynnös-, kukka- ja viljantähkäkoristeisia ristejä on tarjolla kaikilla liikkeillä. Kukista ruusu ja kieli ovat yleisiä. Myös lintu- ja enkelikoristeita on paljon. Auringonlasku- ja puu-aiheita näkyy siellä täällä, samoin kuin esimerkiksi nuottiavain-, ankkuri-, tähti- tai veneaiheita. Eräällä liikkeellä on esillä runsaampi valikoima esimerkiksi eri eläinaiheita ja harrastuksiin liittyviä kuvia, kuten hevonen, koira, kitara, flyygeli ja moottoripyörä. Risti-, lintu- ja enkeli-aiheita on sekä pronssisina reliefeinä ja että kiveen liitettävänä pienoispatsaina tarjolla runsaasti. Parin valmistajan esitteessä mainitaan mahdollisuus kaiverruttaa oma valokuva kiveen.

Tekstien ja kuvien valintaan ja muotoiluun ei siis tämän lyhyen katsauksen perusteella näytä olevan tarjolla erityisen paljon tietoa eikä välineitä, eivätkä nämä ole keskeisellä sijalla yritysten palveluiden esittelyissä. On kuitenkin muistettava, että pienen otokseni ja pelkkien verkossa tarjolla olevien tietojen perusteella asian todellista tilaa ei kenties voi päätellä. Monessa liikkeessä voi hyvinkin olla tarjolla asiantuntevaa palvelua tekstien ja kuvien muotoiluun. Lisäksi itse hautakiven käyttöön ja muotoiluun liittyvät voimakkaat perinteet saattavat ohjaavat valintoja ja toteutuksia niin, että kovin villejä ja tarkoitukseen sopimattomia muotoja ei ehkä helposti tehdä. Tekstien vaikiintunut sisältö ja asettelu voidaan kokea tylsänä ja persoonattomana, mutta se voi myös johdattaa kohtuullisen asialliseen ulkoasuun silloin, kun asiakkaalla ei ole erityisiä toiveita tai tarkkoja suunnitelmia.

4 YKSITYISKOHTAISEMPAA TARKASTELUA

4.1 Kuolinilmoitukset

Selvitän tässä luvussa tarkemmin lehtien kuolinilmoituksia ja niiden muotoiluja. Käsittelen asiakaan varaamia ilmoituksia, joita Suomessa julkaistaan valtakunnallisissa ja alueellisissa sanomalehdissä ja paikallislehdissä.

Kuolinilmoituksen laatimiseen vaikuttavat paitsi omaisten omat toiveet ja hyvän maun vaatimukset, myös lehtien konkreettiset ohjeistukset ja toisinaan hintakin. Edellisten osalta ohjeistetaan esimerkiksi vuoden 1945 käytöskirjassa näin: *Kuolinilmoitus on laadittava erikoisen hellävaraisesti ja pidättyvästi; tunteenpurkaukset, liälliset surunvalitukset ja pitkät arvonimiluettelot eivät tässä ole paikallaan.* Monien arvonimien luettelemisen sanotaan tulevan kysymykseen vain virallisluontoisissa juhlallisissa ilmoituksissa. (Huomioitsija 1945.)

Kuolinilmoitusten sisältöön joudutaan harvoin puuttumaan tai ehdotettuja sisältöjä hylkäämään. Omaiset laativat ilmoitukset yleensä huolella ja pitkälti vanhojen perinteiden mukaisesti. (Yle 3.3.2011.)

4.1.1 Muoto

Kuolinilmoitusten muoto ja sisältö ovat hyvin vakiintuneita ja säilyneet melko muuttumattomina. Tekstisisällöistä vainajan nimi, syntymäaika ja kuolinaika sekä omaisten nimet ovat keskeisimpiä. Näiden lisäksi erilaisten muistosäkeiden, ns. värssyjen käyttö on tyyppillistä. Uskonnolliset symbolit – käytännössä ristit – ovat vakiintuneet ilmoitusten elementiksi 1900-luvun ensi vuosikymmenillä. Alkuaikoina ilmoitukset oli usein reunustettu mustalla ns. surureunalla. (Kiiskinen 1992.) Tämä säilyi käytössä ainakin viime sotiin asti. Mustat surureunat ovat sittemmin vaihtuneet yksinkertaisiin kapeisiin reunaviivoihin. Vastaava mustien reunojen käyttö suruun liittyvän aiheen yhteydessä on ollut jossain määrin tunnettu jo vuosisatoja (esimerkkejä brittiläisten kirjojen sivuilta 1600-luvulta Trettien 2012). Monissa maissa surureunoja käytetään yhä osassa kuolinilmoituksia (esim. Saksa, Puola, Turkki).

Yleensä suomalaiset ilmoitukset ovat yksi- tai kaksipalstaisia ja mustavalkoisia. Symbolit ja kuvat ovat joko vasemmalla tai ilmoituksen yläosassa. Yleensä yksipalstaisen ilmoituksen tekstit ovat keskitettyjä ja kaksipalstaisen vasemmalle tasattuja. Usein ilmoituksen alaosa on jaettu vaakaviivalla erilliseen osioon, jossa kerrotaan hautajaisten ajankohdasta tai kiitetään muistamisesta ja osanotosta.

Vaikka persoonallista kuvasisältöä on nykyään aiempia vuosikymmeniä enemmän, ovat suomalaiset kuolinilmoitukset silti hyvin perinteisiä ja noudattelevat pitkälti totuttuja malleja. Koska ilmoitukset seurailevat lehtien muuta ulkoasua ja niiden tekstityylit ovat sen mukaisia, ei kovin jännittäviä tai persoonallisia ilmoituksia juuri näy. Persoonallisuutta haetaan muistosanoilla ja kuvavälillä, joka sekin on yleensä melko rajoitettu. On kuitenkin huomattava, että sanomalehtien kieli ja muodot ylipäättään muuttuvat yleensä hitaasti, joten kuolinilmoitus ei tässä suhteessa tee rajua poikkeusta (Harsu 1997).

4.1.2 Tarkastellut ilmoitukset

Käyn seuraavassa lyhyesti läpi eräiden suomalaisten sanomalehtien kuolinilmoitusten symboli- ja kuvavälikoimaa sekä ilmoitusten asettelua ja tekstityyppettä. Kävin läpi seuraavien lehtien kuolinilmoitukseen liittyvät ohjeet ja tarjolla olevat kuvavälikoimat:

- Alma Media, jolla on käytössä samat kuolinilmoitusmallit Aamulehdessä, Satakunnan Kansassa, Lapin Kansassa ja Pohjolan Sanomissa sekä joukossa paikallislehtiä
- Helsingin Sanomat
- Hufvudstadsbladet
- Hämeen Sanomat
- Ilkka
- Kaleva
- Karjalainen
- Keski-suomalainen
- Savon Sanomat
- lisäksi nettipalvelu kuolinilmoitus.fi

Tarkasteltujen kuolinilmoituspalveluiden verkko-osoitetietoja on nähtävillä lähdeluettelossa sivulla 79. Oma selvitykseni ei vastaa siihen, mitkä ratkaisuihin (esim. symboleista ja kuvista) ovat suosittuja ja eniten käytettyjä, selvitan vain tarjolla olevia vaihtoehtoja. On toki oletettavaa, että valikoima muodostuu kysynnän ja asiakkaiden tarpeiden pohjalta. Voi silti olla myös rajauksia, jotka eivät suoraan perustu asiakkaiden toiveisiin, vaan esimerkiksi perinteisiin tai lehden tyyliin.

Viittaan jatkossa aineistoon sanalla lehdet, vaikka joukossa on yksi kuolinilmoituksia verkossa julkaiseva palvelu, kuolinilmoitus.fi. Sivuston kuolinilmoitukset kuitenkin noudattelevat perinteistä lehti-ilmoitusta sekä muotoilunsa että ajallisesti rajoitetun näkyvyytensä puolesta. Varsinaisten lehtien osalta mainittakoon, että Alma Median lehdissä julkaistut kuolinilmoitukset ovat nähtävillä kootusti myös verkkopalvelussa ikuisuus.fi.

4.1.3 Tekstit

Kuolinilmoitusten tekstisisältö toistaa yleensä tiettyä kaavaa. Vainajan nimi on ylinä ja teksteistä suurimpana. Ennen nimeä käytetään usein lyhyttä otsikkoa tai puhuttelua (rakkaamme, rakas äitimme). Nimen jälkeen kerrotaan henkilön syntymä- ja kuolinajat, jonka jälkeen seuraavat muistosäkeet (usein yksi, toisinaan useampia) ja omaisten nimet.

Muistosäkeet ovat peräisin hyvin erityyppisistä lähteistä ja niiden pituus vaihtelee. Ilmoituksissa käytetään tunnettuja runoja, aforismeja, raamatunlauseita ja myös pelkästään kuolinilmoituksissa toistuvia värssyjä, jotka saattavat olla hyvinkin vanhoja ja paikoin kuluneitakin (Kiiskinen 1992, 136). Teksteissä käytetään paljon vertauskuvallisia ilmauksia, ja tyyli on yleensä juhlava. Sanasto noudattelee yleensä tiettyä sovinnastapoja. Valinnassa todennäköisesti vältellään esimerkiksi *liian pitkiä, sisällöltään ahdistavia, omaisten tuskaa tai vainajan elämää vähätteleviä, ivallisia, karkeita, humoristisia tai liian filosofisia muistosäkeitä*. Itse kuolema-sana esiintyy ilmoituksissa harvoin. (Harsu 1997.) Runojen tai muiden tekijänoikeuden alaisten säkeiden kirjoittajaa ei aina ilmoiteta, vaikka joidenkin lehtien ohjeissa tähän kehoitetaan.

Kirjaintyyppit vaihtelevat luonnollisesti lehden käyttämän tyylin mukaan, mutta tietyt tekstityylit toistuvat samankaltaisina eri lehdissä. Useimmiten ilmoituksissa on käytetty jotain päätteellistä eli antiikvakirjaintyyppiä.

Vainajan sukunimessä on usein käytetty suuraakkosia eli versaalia. Useissa lehdissä käytetään syntymä- ja kuolinaikojen lyhenteinä merkintöjä s. ja k., mutta myös tähti- ja ristisympoleja esiintyy. Nämä ovat pitkään kuolinilmoituksissa käytössä olleita symboleita ja helposti tunnistettavia joko itsessään tai asiayhteyden perusteella. Symboleissa on tiettyä käytännöllisyyttä ja perinteisyyttäkin, mutta ristisympoleja kuolinajan merkinä aiheuttaa joitakin ongelmia. Mikäli vainajan ilmoitukseen ei ole haluttu ristisympoleja uskonnollista osoittamaan, ei ole loogista tai suotavaa käyttää ristiä myöskään kuolinajan merkinä, vaikka se onkin vakiintunut käyttöön ja ymmärretään kuoleman merkiksi (Aurejärvi-Karjalainen 1999). Joissakin lehdissä onkin mahdollista käyttää valinnan mukaan joko kirjainlyhenteitä tai symboleita.

Ilmoituksen muistosäkeessä on usein käytetty kursiviiva. Omaisten nimissä puolestaan on tavallisimmin käytetty lihavoitua leikkausta. Käytännöissä on toki jonkin verran vaihtelua.

Koska ilmoitukseen toimitettu aineisto taitetaan lehtien toimituksessa ammattimaisesti ja muodot noudattelevat perinteisiä malleja, on muotoilu yleensä hyvin siistiä ja asiallista. Jännittäviä ratkaisuja tai toisaalta räikeitä virheitä ei juuri näe. Tekstin muotoilun osalta hienoista haparointia näyttää esiintyvän lähinnä kuolinilmoitukset.fi-palvelussa, johon ilmoitus jätetään omin neuvoin. Sivustolla näkyvien ilmoitusten päivämäärissä käytetään turhia alkunollia ja päivien, kuukausien ja vuosien välissä välilyöntiä (esimerkiksi 03. 03. 2016). Myös suuraakkosten käyttö joissakin paikannimissä tai aivan identtisen tekstityylin käyttö muistosäkeessä ja osanottajien nimissä lukeutuu pieniin virheisiin, joita muutamissa sivun ilmoituksissa esiintyy. Yleisilme on tässäkin palvelussa silti asiallinen ja, kuten sanottu, perinteisten lehti-ilmoitusten mukainen.

4.1.4 Symbolit ja kuvat

Ristit ovat olleet ilmoitusten keskeisenä kuva-aiheena 1900-luvun alkupuolelta asti ja ovat suomalaisissa ilmoituksissa yhä suosittuja, mutta rinnalle on parin viime vuosikymmenen aikana tullut yhä enemmän myös muita symboleita ja kuva-aiheita. Osa symboleista keroo vainajan osallistumisesta viime sotiin. Sotainvalidi-, sotaveteraani- ja lottamerkit kuvaavat tällaisia elämän käännekohtia. Lottamerkit ovat näistä uusimpia, ja niitä on käytetty parinkymmenen vuoden ajan (Kirkko ja kaupunki 3.10.2016).

Maamme itsenäisyyden vaiheisiin viittaavien merkkien rinnalle on alkanut parin viime vuosikymmenen aikana ilmestyä muita, vainajan elämäntyöhön, harrastuksiin tai muuhun kiinnostuksen kohteeseen viittaavaa kuvastoa. Suosituimpia ei-uskonnollisia kuvia ovat kuitenkin erilaiset veteraanisymbolit ja vastaavat sekä mm. kukat ja linnut (Yle 3.3.2011). Kuvat ovat pitkään olleet jokseenkin toistensa kaltaisia eivätkä ne ole erityisen informatiivisia (Harsu 1997).

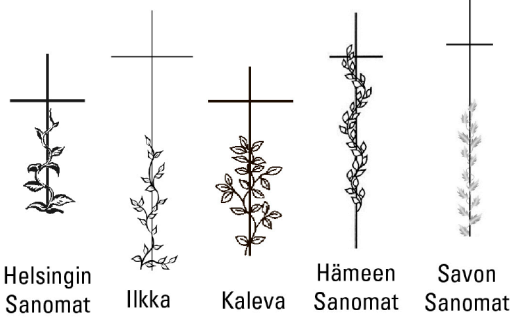
Lehdissä on yleensä tarjolla valmis symbolien ja kuva-aiheiden valikoima. Nämä jakautuvat ristihin ja muihin uskonnollisiin symboleihin, muihin tunnuksiin (sotaveteraanitunnukset ja vastaavat sekä muut yhteisöt tai seurakunnat) ja vapaampiin, mihinkään tiettyyn instituutioon liittymättömiin kuviin.

Perusratkaisu on luterilainen risti joko ilmoituksen yläreunassa tai kaksipalstaisen ilmoituksen vasemmassa reunassa niin, että ristin pitkä sakara jatkuu ilmoituksen alaosaan asti. Usein symboleita ja kuvia yhdistellään. Esimerkiksi veteraanimerkkiä käytetään yleensä ristin ohessa. Toinen hyvin suosittu vaihtoehto on koristaa ristisymboli esimerkiksi lintu-, köynnös-, kukka- tai viljakuviolla. Vain harvassa lehdessä on tarjolla mahdollisuus toimittaa oma kuva-aihe kuolinilmoituksen yhteydessä käytettäväksi, mutta mahdollisesti joissakin lehdissä voi silti neuvotella sellaisen käytöstä.

Symbolivalikoimien laajuus vaihtelee lehdittäin. Ristejä, muita uskonnollisia tai yhteisötunnuksia ja vapaampia kuva-aiheita on yhdistelty ja jaoteltu eri tavoin eri lehtien valikoimissa, joten täsmällinen vertailu on hankalaa. Valikoimien kattavuutta ja eri symbolityyppien ja kuva-aiheiden esiintyvyyttä voi kuitenkin karkeasti arvioida. Olen koonnut joukon erilaisia tunnuksia ja kuva-aiheita kuvaan 11. Kokoelma ei ole kattava, vaan esimerkinomainen.

Suurimmat valikoimat symboleita ja kuva-aiheita on Helsingin Sanomissa, Alma Median lehdissä ja Ilkassa. Ilkassa on erityisen suuri määrä vapaita, mihinkään instituutioon liittymättömiä kuvia. Tällaisia lintu-, kasvi-, enkeli- ja maisema-aiheita on lehdessä tarjolla peräti 69. Joukossa on myös koko katsauksen ainoat erikoisemmat harrastuksiin liittyvät kuva-aiheet, kuten latu, kompassi, reppu, neuletyö ja taiteilijan väripaletti. Myös Savon Sanomissa on runsas valikoima kuva-aiheita, yhteensä 59. Nämä lehdet ovat myös ainoat, joissa on mainittu, että ilmoituksessa on mahdollista käyttää valmiin kuvan sijaan omaa kuva-aihetta. Ilkassa tätä mahdollisuutta on erikseen korostettu, Savon Sanomissa se käy ilmi hinnoittelutietojen yksityiskohdista. Hufvudstadsbladetin verkkosivuilla on tarjolla pienin valikoima erilaisia symboleita (kaikkiaan 9 ristiä mukaan lukien), mutta nämä esitetäänkin otsikolla *Esimerkkejä kuolinilmoitusten symboleista*. Valikoima on siis ilmeisesti tätä laajempi tai ilmoitukseen on mahdollista lisätä oma kuva-aihe.

RISTI JA KÖYNNÖS

Helsingin Sanomat Ilkka Kaleva Hämeen Sanomat Savon Sanomat

VETERAANI- JA MUIDEN JÄRJESTÖJEN TUNNUKSIA

Suomen sotaveteraaniliitto

Sotainvalidi

Rintamamiesveteraanien liitto

Lotta-Svärd

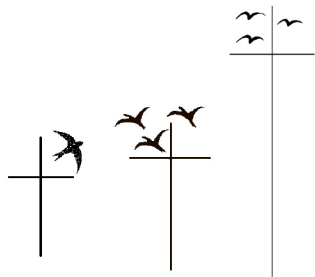

Rintamanainen

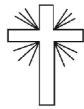
Tammenlehvä (veteraaniliitto)

RISTI JA LINTUJA

Helsingin Sanomat Kaleva Ilkka

LAPSIRISTI

Karjalainen

Helsingin Sanomat

SIVIILIREKISTERI JA VAPAA-AJATTELIJAT

Siviilirekisteri

Vapaa-ajattelijat

Siviili, vaihtoehtoinen merkki, Ilkka

LINTUJA

Keskisuomalainen

Savon Sanomat

Helsingin Sanomat

Hämeen Sanomat

Ilkka

Kaleva

VEINEITÄ

Helsingin Sanomat

Ilkka

Savon Sanomat

Kaleva

ENKELEITÄ

Helsingin Sanomat

Keskisuomalainen

Ilkka

Savon Sanomat

KIELOJA

Kaleva

Helsingin Sanomat

Keskisuomalainen

Ilkka

Hämeen Sanomat

Savon Sanomat

Kuva 11. Tarkastelemissani lehdissä tarjolla olevia yleisimpiä symboleja ja kuva-aiheita. Kokoelma on esimerkinomainen. Esitetyt aiheet esiintyy lähes kaikissa lehdissä, ja esitetyistä kuva-aiheista saattaa samassa lehdessä olla tarjolla useita eri versioita, vaikka tässä olisi näkyvillä vain yksi.

Ristit ovat yleensä yksinkertaisia, ohuin mustin viivoin piirrettyjä. Usein on tarjolla latinalaisen ristin lisäksi yksi tai kaksi ortodoksiristiä: joko venäläiseen perinteeseen kuuluva, Suomessa yleisimmin käytetty ns. kahdeksanpäätyinen risti tai muualla maailmalla yleisempi kuusipäätyinen ortodoksiristi tai molemmat (kuva ristien perusmuodoista luvussa 2.1.4). Itä-Suomessa ilmestyvissä Savon Sanomissa ja Karjalaisessa on tarjolla (venäläistyyppisestä) ortodoksirististä myös koristeellinen, apilanlehtipäinen versio. Eräs ristimalli on kolmessa lehdessä tarjolla oleva ns. lasten risti. Lasten kuolinilmoituksissa on perinteisesti suosittu erityistä ristimallia, jolla ilmoitus on erotettu muista ilmoituksista (Seppänen 2015). Tämä on usein ollut *sädehtivä risti, joka viittaa valoon ja jälleennäkemisen toivoon* (Kirkko ja kaupunki 3.10.2006). Myös tavallista ristiä on lastenkin ilmoituksissa käytetty. Sitten ei-uskonnolliset kuva-aiheet ovat tulleet käyttöön ristien oheen myös lasten ilmoituksissa.

Muista uskonnoista yleisimmin esiintyy juutalaisten Daavidin tähti, muslimien puolikuu sekä bahai-uskon yhdeksänsakarainen tähti. On myös useita lehtiä, joissa ei ole uskonnollisten symbolien valikoimassa juuri muuta kuin kristinuskon ristisymboleita. Helsingin Sanomissa on laajin valikoima sekä kristinuskon eri suuntausten että muiden uskontojen symboleita.

Uskonnottomien kohdalla on nykyään tarjolla useita vaihtoehtoja. Ilmoitus voidaan tarvittaessa julkaista ilman mitään kuvaa, tai siinä voidaan hyvin käyttää jotain yleisistä kuva-aiheista, kuten lintuja, kasviaiheita, maisemia tai mahdollisesti jotain elämäntyöhön tai harrastukseen viittaavaa kuvaa. Tarjolla on lähes kaikissa lehdissä myös tietyt ristin korvaajiksi perinteisesti mielletty symbolit: vapaa-ajattelijoiden liekkimalja sekä siviilirekisteriin viittaava lehväkuvio.

Näiden soveltuvuus on kuitenkin melko rajallista, ja jälkimmäisen nimitys on hieman hämmäntävä. Kirkkoon kuulumattomilla ei suinkaan aina ole erityistä suhdetta vapaa-ajattelijayhdistykseen, ja toisaalta lehvätunnuksen yhteydessä käytetty nimitys siviilirekisteri kuvaa heikosti mitään kovin olennaista ihmisen elämästä. Hautaustoimen käsikirjassa vuodelta 2005 mainitaan, että *väestörekisteriin kuulumista osoittaa lehvä* (Aaltonen 2005). Tuntuu kömpelöltä, että rakkaan ihmisen kuoltua ilmoitettaisiin tutuille ja tuntemattomille hänen kuuluneen johonkin tiettyyn rekisteriin. Käytännön taustalla lienee luterilaiseen kirkkoon kytkeytyneiden perinteiden hidas muuttuminen: siviilirekisteri-ilmaus on ikäänkuin vastine kirkolle ja seurakunnalle. Juuri tästä syystä nimitys kuitenkin keskittyy epäolennaiseen asiaan uskonnottoman ihmisen elämässä. Klassista ikivihreän lehden muotoa noudattavana itse symboli on toki eleetön ja kaunis.

Tässä kohtaa on ehkä hyvä muistaa, että monesti myös uskonnottomat tai kirkkoon kuulumattomat haudataan kirkollisin menoin, ja näin lehti-ilmoituksen ristikin saattaa monen silmissä olla jokseenkin neutraali kuolemantapaukseen sopiva symboli. Olisi kuitenkin tärkeää, että ilmoituksesta kävisi ilmi esimerkiksi hautajaistilaisuuden luonne (mikäli ilmoitus julkaistaan kutsuna tilaisuuteen) ja toisaalta vainajan tahtoa ja aatemaailmaa olisi hyvä noudattaa näinkin keskeisessä asiassa (Aurejärvi-Karjalainen 1999). Kaiken kaikkiaan ongelma on kuitenkin nykyään aiempaa pienempi, kun kuvavalikoimat ovat monipuolistuneet. Vielä 1999 julkaistussa uskonnottomia seremonioita käsittelevässä kirjassa vasta haaveiltiin siitä, että esimerkiksi Helsingin Sanomien valikoimiin saataisiin edes jonkinlainen kukkakuvio tai vaikkapa esikristillisestä kansanperinteestä ammentava veneaihe (Aurejärvi-Karjalainen 1999).

Uskonnollisten symbolien lisäksi valikoimissa on edellä kuvattuja sotaveteraanien, sotainvalidien, Lotta Svärd -järjestön ja muiden viime sotiin liittyvien yhteisöjen tunnuksia tai muita maamme itsenäisyyden vaiheisiin liittyviä järjestömerkkejä. Tällaisten symbolien valikoima on kaiken kaikkiaan melko laaja. Merkkejä on joissakin lehdissä lähes sama määrä kuin kaikkia muita kuva-aiheita yhteensä, vähimmilläänkin noin kolmasosa. Nämä ovat järjestöjen omia tunnuksia, joiden ulkoasuun ei lehden oma tyyli vaikuta.

Kuva-aiheita, jotka eivät liity mihinkään uskontoon, järjestöön tai yhteisöön, on loput valikoimista. Näissä on hyvin paljon samankaltaisia aiheita ja tyylipiirteitä läpi koko lehtivalikoiman. Omina ryhminään erottuvia aiheita ovat linnut, kasviaiheet, veneet, enkelit ja maisemat, erityisesti auringonlaskuaiheiset. Maisemissa auringonlaskun lisäksi usein näkyvä elementti on vesi. Kuten sanottu, näitä aiheita esiintyy usein ristin kanssa yhdessä, mutta myös erikseen. Lintuaihe sekä kasviaiheita erityisesti köynnös ja viljantähkät on usein yhdistetty ristiin.

Linnut ovat selkeästi vahvimmin edustettu yksittäinen kuva-aihe. Ne ovatkin olleet ensimmäisiä ristien (ja muiden uskonnollisten symbolien) oheen lehtiin hyväksytyjä ns. maallisia kuva-aiheita (Aurejärvi-Karjalainen 1999). Ilkassa on valittavana peräti 17 eri lintuaihetta, Savon Sanomissa 16. Lisäksi lintuja on usein maisemakuvien osana. Lintuaiheissa on sekä kyyhkyjä, pääskyjä että joutsenia. Hyvin paljon esiintyy lintuaihetta, jossa lentää lajiltaan tarkemmin määrittelemätön lintu, usein kaksi tai kolmekin. Kyyhkyjen erikoistapauksena on useissa valikoimissa lehvä suussaan lentävä rauhankyyhky. Muita eläimiä on hyvin niukasti. Kalevan kuvavalikoimassa on kaksi karitsa-aihetta ja Alma Medialla hirvi ja poro. Viimeksi mainitun esiintyminen juuri Lapin Kansaa ja Pohjolan Sanomia julkaisevan mediatalon kuvavalikoimassa ei liene sattumaa.

Kasviaiheista kieleno on erityisen hyvin edustettu. Kahta lehteä lukuunottamatta kaikilla on ainakin yksi kielenoaihe, useilla on kaksi erilaista ja Ilkassa erilaisia kielenokuvia on peräti viisi. Kalla on yhtenä kuvavaihtoehtona useissa lehdissä, kuten myös erilaiset köynnökset. Liljaa ja ruusua on jonkin verran. Viljantähkiä, korsia ja vastaavia on paljon. Tyypillisessä kuvassa on kaksi kortta, joista toinen on katkennut, mutta myös pystyssä olevia korsia esiintyy. Vain kolmessa lehdessä on tarjolla puuaiheita. Näistä useimmassa on kelo. Yhdessä kuvassa on mänty ja yhdessä lehteviä koivunoksia.

Enkeleitä on valikoimissa suhteellisen paljon. Kahta lukuunottamatta kaikissa lehdissä on enkeliaihe, useissa kolme, Ilkassa peräti kymmenen erilaista. Suuri osa enkeliaiheista on hieman lapsenomaisia, osa on nimettykin enkelilapseksi. Usein enkeli rukoilee, toisinaan esiintyy ristinmuotoisen muistomerkin vieressä. Enkeli onkin jo pidempään ollut käytössä nimenomaan lapsen kuolemasta kertovan ilmoituksen kuvituksena (Aurejärvi-Karjalainen 1999).

Muista symboleista mainittakoon muutamassa valikoimassa esiintyvät sydän ja ankkuri. Yhdessä lehdessä on tähti, yhdessä lapsenomainen kuu-ukko. Musiikkiaiheisia kuvia on yllättävän monessa lehdessä, usein joko nuottiavaimen tai jonkin soittimen muodossa. Muita harrastuksiin tai elämäntyöhön viittaavia kuvia on niukasti jo alussa mainittujen Ilkan harrastuskuvien lisäksi.

Se, että samasta aiheesta on useissa lehdissä erilaisia pieniä kuvia, paljastaa useissa valikoimissa toistuvan kiinnostavan piirteen. Vaikka valikoima on rajallinen, on monissa kuitenkin tarjolla hieman toisistaan poikkeavia piirustus- ja kuvatyyliä. Siispä esimerkiksi sisällöltään sama kielenoaihe saattaa olla samassa lehdessä tarjolla kahtena tai useampanakin aavistuksen erityyppisenä piirustuksena. Toisissa valikoimissa kuvien tyylikirjo on suhteellisen suuri, sillä joukossa voi olla erityyppisiä piirustuksia ja lisäksi valokuvista tehtyjä pieniä kuva-aiheita. Helsingin Sanomissa näyttäisi olevan kaikkein yhtenäisin kuvatyyl.

Näistä pienistä tyylieroista huolimatta yleisilme on kuitenkin melko yhtenäinen. Kuvat ovat muutamia valokuvapoikkeuksia lukuunottamatta mustia viivapiirroksia. Yleensä ne ovat yksinkertaisia ja kohtalaisen selkeälinjaisia, mutta jonkin verran yksityiskohtia ja kevyitä varjostuksia esiintyy. Kovin tyylieltyjä kuvamalleja ei valmiissa valikoimissa juuri ole.

Mahdollisuus laittaa vainajan valokuva ilmoitukseen mainitaan vain Ilkassa. Tällaista ei perinteisesti olekaan kuolinilmoituksissa käytetty. Valokuva esiintyy useammin erillisessä muistokirjoituksessa, joka on lehdissä yleensä joko toimituksen kokonaan laatima tai ainakin sen valitsema ja viimeistelemä.

Suomalaiset kuolinilmoitukset ovat siis perinteisesti olleet hyvin kaavamaisia. Meillä on suhtauduttu varauksella siihen, että käytettäisiin vapaasti esimerkiksi vainajan persoonaan, elämäntyöhön tai harrastuksiin liittyviä kuvia. Hautaustoimen käsikirjassa vuodelta 2005 asiaa perustellaan näin: *Vainajan rakkaaseen harrastukseen liittyvän merkin käyttäminen ei ole yleensä riittävä kriteeri, sillä harrastus liittyy vain yhteen elämän osa-alueeseen, ei koko hänen persoonaansa ja elämäntyöhönsä* (Aaltonen 2005). Perustelu tuntuu erikoiselta, sillä ristisymboli kirkkoon kuulumattoman tai löyhästi tapakristityn symbolina on kuitenkin ollut hyväksytty, tai sen korvikkeena on ollut pakko käyttää äärimmäisen rajattua kuvavalikoimaa. Ristisymboli näyttää kuitenkin hitaasti väistyvän uusien symbolien tieltä (Pehkonen 2008). Vaikka ilmoitukset noudattelevat edelleen melko tiukasti perinteitä ja kaavoja, on hieman uuttakin tullut juuri esimerkiksi laajemman kuvavalikoiman myötä.

4.1.4 Kuolinilmoitukset muualla

Kuolinilmoitusten muotoilu ei ole erityisen vapaata muuallakaan, vaan eri maissa on omat perinteensä. On kuitenkin kiinnostavaa, että niinkin lähellä kuin Ruotsissa on paljon monipuolisempaa kuvasisältöä kuolinilmoituksissa, ja että näin on ollut jo pitkään (Aurejärvi-Karjalainen 1999). Esimerkiksi Dagens Nyheterissä on ollut kukka kuolinilmoituksen koristeena ensimmäistä kertaa jo vuonna 1977, ja uudenlaisten kuvien suosio lisääntyi sen jälkeen nopeasti (Harsu 1997). Nykyään tarjolla on monenlaisia vainajan harrastuksiin tai elämäntyöhön viittaavia kuvia, sekä mustavalkoisina että värillisinä. Lehdistä löytyy kuva-aiheena esimerkiksi kissa, koira, hevonen, majakka, lentokone, veteraaniauto, tanssijoita ja shakkiaihe. Maailman vahvin nalle -kuva on ollut tarjolla jo ainakin parinkymmenen vuoden ajan. Toisaalta myös risteissä on paikoin valittavana yleisintä luterilaista ristiä erikoisempia merkkejä, kuten Kristus-monogrammi tai ankkuriristi. Erilaisiin järjestöihin ja historian vaiheisiin liittyviä merkkejä on kohtalaisen vähän. Vapaampien kuva-aiheiden rinnalla on toki paljon samantyyppistä kuvastoa kuin meilläkin: lintuja, kukkia, veneitä ja auriongonlaskuja. Ristiä kuitenkin käytetään paljon vähemmän kuin Suomessa. Muodoltaan ilmoitukset ovat useimmin yksipalstaisia.

Saksassa puolestaan näyttäisi olevan usein mustavalkoisia ilmoituksia ja kuva-aiheet noudattelevat enemmän meille tuttuja, vakavahenkisempiä teemoja. Ilmoituksissa käytetään ristien lisäksi esimerkiksi ruusuja ja muita kukkia, enkeleitä, vilja-aiheita ja maisemia. Meillä harvinaisia aiheita edustavat esimerkiksi rukoukseen ristityt kädet ja puuaiheet. Huomionarvoista on myös se, että kokonaan kuvattomia ilmoituksia on paljon. Kirjaintyypeissä näyttää olevan jonkin verran vaihtelua. Vaakamuotoinen ilmoitus näyttää olevan suosittu. Osassa ilmoituksista käytetään erivahvuisia mustia surureunoja.

Tämän laajemmin en eri maiden ilmoitusmalleja käy läpi, mutta mainitsen esimerkinomaisesti pari meidän käytännöstämme poikkeavaa tapaa. Ainakin Iso-Britanniassa ja Irlannissa on kuolinilmoituksen lisäksi tapana julkaista myös muistoilmoituksia esimerkiksi jouluna, äitien- tai isänpäivänä. Itäisessä ja eteläisessä Euroopassa puolestaan esiintyy tapaa käyttää suurikokoisia paperi-ilmoituksia kirkkojen tai muiden julkisten paikkojen ilmoitustauluilla, toisinaan mahdollisesti muiden ilmoitustyyppien ohella. Erilaisten käytäntöjen taustalla voi olla muun muassa väestön koko ja lukutaito sekä valtakunnallisten ja paikallisten lehtien levikit. Suuren väestön maissa ei kuolinilmoituksia ole mielekästä julkaista valtakunnallisissa tai edes maakunnallisissa lehdissä.

4.2 Osanottoadressit ja -kortit

4.2.1 Osanottoadresseista ja -korteista

Tässä luvussa tarkastelen tarjolla olevia osanottokortteja ja adresseja. Valitsin nämä tarkastelun kohteiksi, sillä painetut osanottotuotteet ovat perinteinen ja yhä melko keskeinen osa hautajaisperinnettä. Niiden funktio on esittää osanotto kuolleen lähiomaisille, jonka vuoksi niihin voi ajatella latautuvan paljon tunnetta. Juuri surunvalittelu- eli osanottoviesti on kuolemantapaukseen liittyvistä viesteistä tietyllä tapaa herkin ja paljon viestijälle päänvaivaa aiheuttava: kuinka sanoa, mitä sanoa, miten lohduttaa omaista, miten ilmaista myötätuntoa. Kuten tapoihin ja asenteisiin liittyvistä luvuista kävi ilmi, on liiallisen tunteilun välttäminen toisaalta osanoton yhteydessä ollut usein tavoitteena.

Jo 1900-luvun alkupuolella oli tarjolla ns. kukkasrahastojen adresseja, joilla voi ilmaista osanoton ja kertoa, että kukkatervehdykseen varatut rahat on osoitettu valitulle hyväntekeväisyyskohteelle. Adresseja käytettiin moniin muihinkin tarkoituksiin, kuten onnittelujen tai kiitosten lähettämiseen, kunniakirjoiksi, palkinnoiksi ja joulun tai uuden vuoden toivotuksiin. Esimerkiksi Suomen Punaisen Ristin kukkasrahasto perustettiin vuonna 1942 varojen hankkimiseksi sotainvalidien huoltoa varten,

ja adresseja julkaistiin sekä yleiskäyttöön että joulu- ja uuden vuoden toivotuksiin. Vuonna 1946 julkaistiin Punaisen Ristin kukka-adressisarja, jota markkinoitiin lauseella *kukkia, jotka eivät kuihdu*. Sarjassa oli 11 erilaista kukka-aihetta. Sodan jälkeisen ajan adressien ulkoasu oli juhlava. Myös uskonnollisia aiheita käytettiin. (Bogdanoff 2003.)

Nykyään osanottoaddressi on hyvin vakiintunut tapa. Tästä kertovat sekä kauppojen runsaat adressivalikoimat että esimerkiksi käytösoppaiden ja -sivustojen ohjeistukset adressin lähettämisestä ja niiden lukemisesta hautajaisten muistotilaisuudessa.

Selvitän adressien ja korttien valikoimaa ja muotoja tutkimalla tarjolla olevaa valikoimaa. Molempia on tarjolla esimerkiksi kirjakaupoissa, kukkakaupoissa, hautaustoimistoissa ja verkkokaupoissa. Erilaisten myyjäliikkeiden lisäksi adresseja ja kortteja on myynnissä monien yhdistysten sivuilla. Näissä valikoima vaihtelee yksittäisestä adressista isojen yhdistysten kymmenien adressien ja useiden korttien valikoimiin. Näiden osanottotuotteiden tarjoajia on siis useaa tyyppiä: adressien ja korttien suunnittelu, valmistus, julkaisu ja myynti – mahdollisesti hyväntekeväisyystarkoituksessa – voi olla joko kokonaan saman toimijan käsissä tai eri tahoille jakautunut. Käytän selvyden vuoksi tästä eteenpäin käsittelemieni erityyppisten toimijoiden kohdalla käsitettä valmistaja, vaikka kaikki siis eivät varsinaisesti itse valmista tuotteitaan. Esittelen tuonnempana tarkemmin tarkastelemieni tuotteiden valmistajia.

Addressilla näyttää olevan vakiintuneen käyttötavan lisäksi hyvin vakiintunut muoto. Useimmiten addressi on kooltaan noin A4 (210 × 297 mm) ja taitettu eli nelisivuinen. Usein addressiin kuuluu paksumman kansilehden lisäksi sisälehti ohuemmasta paperista ja nämä yhteen sitova koristeellinen nyöri. Myös tätä pienempiä adresseja on jonkin verran myynnissä. Kansilehti on yleensä kuvallinen ja lyhyellä osanottolauseella varustettu, sisälhdelle on tarkoitus kirjoittaa muistolause ja osanottajien nimet. Nykyään osa adresseista myydään kolmen tai neljän erilaisen sisälhden kanssa. Lehdillä on vaihtoehtoisia muistosäkeitä ja usein tyhjä lehti, jolle voi kirjoittaa oman tekstinsä. Toisaalta nykyään voi monista verkkokaupoista valita adressinsa suoraan haluamallaan tekstillä, joka sitten toimitetaan addressiin painettuna. Joissakin palveluissa on valittavana lisämaksusta myös valmiiksi käsin tekstattu teksti.

Vastaavanlaista adressimuotoa käytetään myös onnitteluun. Tällaisia käytetään lähinnä suurten syntymäpäiväjuhlien, ylioppilasjuhlien, eläkkeelle jäämisen ja muiden isojen juhlien yhteydessä. Onnitteluadressivalikoima näyttää kuitenkin olevan osanottoadresseja pienempi. Tarkastelemani verkkokauppojen ja yhdistysten tarjonta viittaisi siihen, että onnitteluadressien valikoima on jopa alle viidesosa osanottoadressien vastaavasta. Vaikka tein määristä vain hyvin karkean arvion, on suuri linja silti selvä: adressimuotoa käytetään ennen kaikkea osanottoon.

Addressien rinnalla esiintyy myös osanottokortteja. Tarjolla olevien erilaisten osanottokorttien määrä on kuitenkin pienempi kuin isojen adressien. Kortin käyttöön ei myöskään liity vastaavaa vakiintunutta ja ohjeistettua käytäntöä kuin addressiin. Kortin voi toisaalta myös liittää esimerkiksi kukkatervehdykseen, joten sen käyttö on joustavampaa kuin adressin. Kokonsa ja käyttötapansa puolesta kortti on muodoltaan vähemmän jäykkä ja juhlallinen. Se on usein myös hieman edullisempi vaihtoehto.

Osanottoaddressi näyttää olevan lähinnä suomalainen perinne. Erilaisia osanottokortteja ja -kirjeitä käytetään useissa maissa kukkatervehdyksen sijaan tai rinnalla, mutta tällaista suurikokoista tiettyyn formaattiin vakiintunutta, hyväntekeväisyyteen liittyvää adressia en ainakaan kevyellä haulla löytänyt muualta. Esimerkiksi Yhdysvalloissa, Iso-Britanniassa ja Saksassa näyttää olevan tarjolla runsas valikoima kortteja vastaavaan tarkoitukseen. Teenkin lopussa lyhyen vertailun näiden ja suomalaisten osanottotuotteiden kuva-aiheiden välillä. Eräs lähetettävän osanoton yleisyyteen liittyvä tekijä saattaa olla hautastapoihin liittyvä. Mikäli hautajaiset on tapana järjestää hyvin pian kuolemantapauksen jälkeen, ei surutaloon lähetettävillä osanotoilla ole samanlaista funktiota kuin myöhemmin järjestettävien hautajaisten kohdalla.

Puhun jatkossa selvyden vuoksi tuotteista silloin, kun tarkoitan sekä kortteja että adresseja eri muotoja erottelematta. Käytän tuotteista nimiä osanottoaddressi-, -kortti ja -tuote, vaikka tuotteita kutsutaan usein myös esimerkiksi suruaddressi-, surunvalitteluaddressi tai muistoaddressi-nimillä.

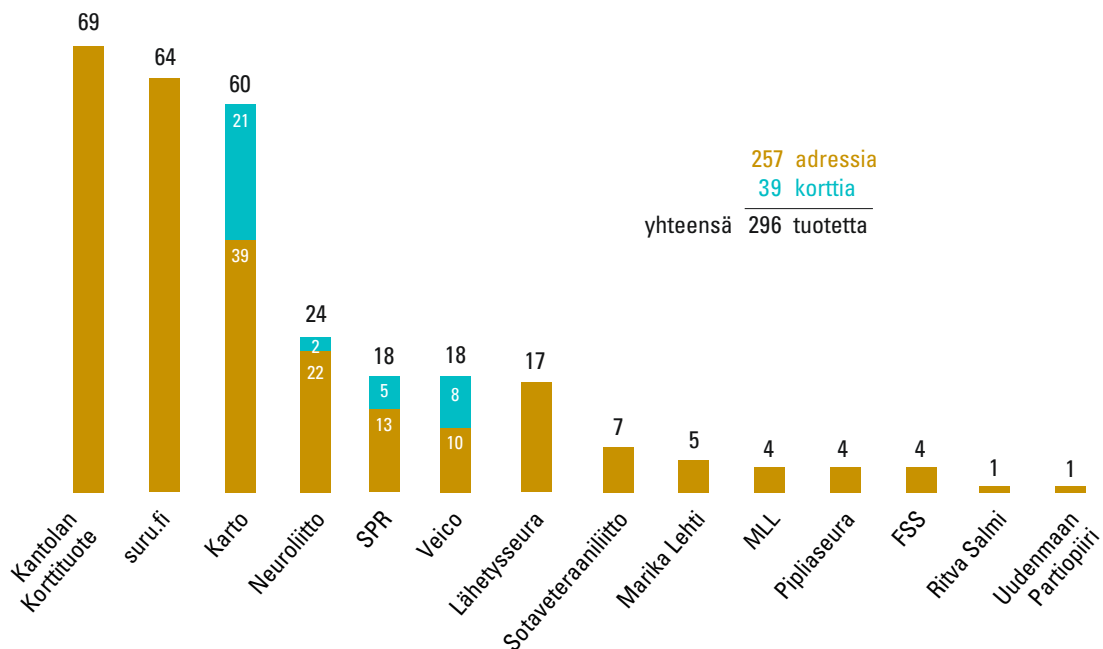
4.2.2 Tarkastellut adressit ja kortit

Valitsin lähempään tarkasteluun valikoiman osanottoadresseja ja -kortteja, joita on markkinoilla keväällä 2016. Pysin valitsemaan sekä suuria, monessa paikassa tuotteitaan myyviä valmistajia että pienempiä yhden tuotteen valmistajia. Otin tarkasteluun sellaisia tuotteita, joista oli tarjolla valmistajan tai muun myyjätahon verkkosivulla riittävän suuri kuva kannen sisällön tarkastelemiseksi. Yhteensä mukana on 257 adressia ja 39 korttia 14 eri valmistajalta ja myyjältä (kuva 12).

Osanottokortteja on tarkasteltavana huomattavasti adresseja vähemmän, sillä otin mukaan vain kortit, joita myytiin adresseja myyvien tahojen sivustoilla. En siis erikseen lähtenyt etsimään osanottokortteja. Osanottokorttien määrä on toki muutenkin adresseihin verrattuna huomattavasti pienempi. Nyt tutkimillani valmistajilla oli tarjolla osanottokortteja noin 15 % adressien määrästä.

Tarkastelussa on mukana sellaisia tuotteita, joita myydään *osanotto*, *surunvalittelu*, *suruadressi* tai vastaavan otsikon alla. Valtaosassa tuotteista tämä käyttötarkoitus tulee ilmi itse tuotteen tekstistä. Mukana on kuitenkin myös tuotteita, joiden kannessa ei ole tekstiä ja/tai sisäsivuilla ei ole tiettyyn juhlatilanteeseen viittaavaa tekstiä. Jos kuva-aihekaan ei näytä rajaavan tuotteen käyttöä, saattaa addressi tai kortti olla soveltuva myös onnittelukäyttöön ja se on voitu tarkoituksella sunnitellakin tunnelmaltaan neutraaliksi ja monikäyttöiseksi. Tarkasteltaviksi valikoin tekstittömistä tuotteista kuitenkin vain sellaiset, joita myydään osanottoon viittaavan otsikon alla. Tarkastelun ulkopuolelle jäävät siis adressit ja kortit, joita voidaan hyvinkin käyttää osanottoon, mutta joita ei ole erikseen nettisivun tai myyjäliikkeen otsikoinnilla osanotto- tai surunvalittelutuotteiksi osoitettu eikä niihin ole painettu tarkoituksen määrittävää tekstiä. Tällaisia on luonnollisesti eri valmistajilla runsaasti: esimerkiksi erilaiset kukka- ja luontoaiheet sopivat usein lähes minkälaiseen juhlaikäyttöön tahansa. Lisäksi osanottoadresseja ja -kortteja tehdään myös itse. Nämäkin jäävät luonnollisesti tämän tarkastelun ulkopuolelle.

Esitän sruraavalta sivulta alkaen listan tarkasteluun valitsemistani valmistajista, myyjistä ja suunnittelijoista ja heidän tuotteistaan. Valmistajat ovat listassa sen mukaan järjestettynä, montako heidän tuotettaan on mukana. Lähdeluettelossa sivulla 79 on nähtävillä verkkokauppoja ja muita sivustoja, joiden tarjonnasta olen tuotteet valinnut.

Kuva 12. Tarkasteluun valittujen tuotteiden määrät valmistajittain.

Kantolan Korttituote Oy**69 adressia**

Hämeenlinnalainen yritys, joka valmistaa adresseja ja kortteja, myös yhdistysten tai muiden yhteisöjen käyttöön. Oma verkkokauppa Korttinurkka. Verkkokaupassa on tarjolla 72 osanottoadressia ja joitakin osanottokortteja. Jätin tarkastelusta pois kortit ja kolme adressia kuvaviedoston pienen koon vuoksi. Verkkokaupassa valitaan kuva-aiheen lisäksi muistolause. Valittavana on parikymmentä valmista muistolausetta ja lisäksi mahdollisuus kirjoittaa oma teksti. Kaikki adressit ovat A4-kokoisia ja suomenkielisiä.

suru.fi/muistaminen.fi**64 adressia**

Verkkokauppa, jossa on tarjolla 64 erilaista osanottoadressia. Verkkokaupan taustalla on Suomussalmella toimiva Paalumedia Oy -niminen yritys, jolla on myös muita vastaavia sivustoja: onnitteluviesteihin keskittynyt onnittelu.fi sekä ruotsin- ja englanninkielisiä onnittelu- ja osanottotuotteita myyvät lyxtelegram.com ja cardletters.com. Sivustolta valitaan haluttu kuva-aihe ja muistolause. Wwww.suru.fi ja www.muistaminen.fi-sivustot eroavat toisistaan siten, että ensimmäisessä on tarjolla muistolauseita vain suomeksi, jälkimmäisessä myös englanniksi, ruotsiksi ja saksaksi. Suomenkielisiä muistolausevaihtoehtoja on noin 160. Adressit ovat A4-kokoisia. Käytän jatkossa näiden adressien tunnisteena suru.fi-nimeä.

Karto Oy**60 tuotetta (36 adressia ja 24 korttia)**

Jyväskyläläinen yritys, joka valmistaa posti- ja onnittelukortteja sekä paketointi- ja sisustus-tuotteita. Tuotteita myydään eri jälleenmyyjäliikkeissä sekä Karton omassa verkkokaupassa, jossa on myytävänä 39 osanottoadressia ja 21 osanottokorttia. Osanottoadressit on valmistettu hyväntekeväisyysjärjestöille: verkkokaupassa on Maaseudun Kukkasrahastosäätiön (5 kpl), Sylva ry:n (7 kpl), Suomen syöpäpotilaiden (10 kpl), Hyvän vanhenemisen tukisäätiön (3 kpl), Rintasyöpäyhdistyksen (5 kpl), Kirkon ulkomaanavun (6 kpl) ja Uusi lastensairaala 2017 -tukisäätiön (2 kpl) adresseja. Osa valikoimasta toimitetaan neljän vaihtoehdoisen sisälehdän kanssa, osa yhdellä sisälehdellä. Osanottokortteja on verkkokaupassa tarjolla 21. Myös osa kortteista on hyväntekeväisyysjärjestöjen nimissä valmistettu. Kaikki kortit ovat kaksiosaisia.

Neuroliitto**22 tuotetta (22 adressia ja 2 korttia)**

Neuroliitto on valtakunnallinen kansanterveys- ja liikuntajärjestö, joka toimii MS-tautia ja harvinaisia neurologisia sairauksia sairastavien hyväksi. Muun rahoituksen ohessa lisätukea hankitaan tuotemyynnin avulla. Neuroliiton verkkokaupassa on myynnissä muiden tuotteiden ohella 22 osanottoadressia ja 2 osanottokorttia. Adresseista 19 on A4-kokoisia ja kolme A5-kokoisia. Kortit ovat kaksiosaisia ja kooltaan 115 × 170 mm.

Suomen Punainen Risti (SPR)**18 tuotetta (13 adressia ja 5 korttia)**

Suomen Punainen Risti on Suomen kansallinen yhdistys Punaisen Ristin ja Punaisen Puolikuun kansainvälisessä liikkeessä. Yhdistyksen verkkokaupassa myydään mm. ensiapu- ja turvatuotteita, lahjat tuotteita sekä kortteja, adresseja ja kirjoja. Verkkokaupassa on tarjolla 13 osanottoadressia ja viisi korttia. Adressit voi ostaa joko neljällä eri välilehtivaihtoehdolla tai lisämaksusta suoraan omalla tekstillä tekstattuna. Adressien koko on A4 ja korttien koko 113 × 190 mm. Tuotteet valmistaa Paletti Oy.

Veico Oy**18 tuotetta (10 adressia ja 8 korttia)**

Veico Oy on Keuruulla toimiva yritys, joka valmistaa puisia lahjatavaroita, kortteja ja sisustus-tuotteita. Yrityksen omassa verkkokaupassa on myytävänä 10 osanottoadressia ja 8 korttia. Tuotteet on valmistettu koivuvuilusta tai -vanerista, adressin sisäsiivuilla ja korttien taustalla on lisäksi värikäs kartonki. Adressit ovat A4-kokoisia, kortit 110 × 155 mm.

Suomen Lähetykseura***17 adressia***

Suomen Lähetykseura on Suomen evankelis-luterilaisen kirkon lähetyksjärjestö, joka kanavoii kehitysyhteistyövaroja kehitysmailiin. Lähetykseuralla on oma kustannusliike, jonka tuotteita myydään Basaari-nimisessä liikkeessä Helsingissä sekä samannimisessä verkkokaupassa. Myynnissä on kirjoja sekä musiikki- ja paperituotteita. Verkkokaupassa on myynnissä 17 erilaista adressia.

Suomen sotaveteraaniliitto***7 adressia***

Suomen sotaveteraaniliitto on suomalaisten sotaveteraanien valtakunnallinen etujärjestö. Liiton sivustolla on verkkokauppa, jossa myydään adresseja, joulukortteja ja mm. jäsen- ja hautakivimerkkejä. Verkkokaupassa on tarjolla seitsemän erilaista adressia. Tietoa muistosteistä, sisäsivuista tai adressien koosta ei ole verkkokaupassa näkyvillä. Adressit valmistaa Paletti Oy.

Marika Lehti***5 adressia***

Marika Lehti on sisustus- ja vaatetusalan suunnittelija, joka on suunnitellut myös modernin viiden osanottoadressin kokoelman. Adresseja on myynnissä seitsemässä kirja- ja kukkakaupassa ja hautausoimistossa ja niitä voi tilata suoraan suunnittelijalta. Adresseissa on valmiina muistoruno.

Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL)***4 adressia***

Mannerheimin lastensuojeluliitto on lasten terveyttä ja hyvinvointia edistävien yhdistysten liitto. Liiton verkkokaupassa myydään adresseja, pelejä, kirjoja ja muita julkaisuja. Adresseja on tarjolla neljä erilaista. Adresseissa on neljä vaihtoehtoista sisälehteä. Adressit valmistaa Paletti Oy.

FSS Blomsterfond***4 adressia***

Förbundet Finlands Svenska Synskadade on suomen ruotsinkielisten näkövammaisten järjestö. Heidän verkkosivuillaan on tarjolla järjestön kukkasrahaston osanottoadresseja, joiden tuotolla tuetaan järjestön toimintaa. Myynnissä on neljä erilaista adressimallia, joihin on tarjolla kaksi eri muistosäettä. Kahden adressin koko on A4 ja kahden A5.

Suomen Pipliaseura***4 adressia***

Suomen Pipliaseura on Raamattujen valmistamiseen keskittynyt uskonnollinen yhdistys ja kustantaja. Yhdistyksen verkkokaupassa on myynnissä neljä erilaista Jaana Aallon suunnittelemaa adressia. Adresseissa on tarjolla eri muistosäevaihtoehtoja ja tekstitön vaihtoehto. Adressit ovat A4-kokoisia.

Uudenmaan Partiopiiri***1 adressi***

Uudenmaan Partiopiiri on uusmaalaisten partiolippukuntien piirijärjestö. Järjestöllä on myynnissä suruadressi partiotyön hyväksi. Adressi on tekstitön.

Ritva Salmi***1 adressi***

Kuvataiteilija ja taidegraafikko Ritva Salmen suunnittelema adressi on myynnissä ainakin kirkkonummelaisessa Huone ett rum -nimisessä myymälässä sekä verkkokaupassa. Adressin koko on 210 × 300 mm. Adressi on tekstitön.

Selvitysteni perusteella sain näin rakennettua kohtalaisen kattavan valikoiman erilaisista adressimalleista, sillä kauppoissa tarjolla olevat adressit ovat pääosin samoja kuin verkkokaupoissa ja yhdistysten nettisivuilla myynnissä olevat. Tarkastelun ulkopuolelle jää toki joitakin valmistajia. Suuriin

valmistajiin kuuluu tarkastelussa mukana olevan Karton lisäksi Paletti Oy. Kyseisen yrityksen valmistamia adresseja ei ole mukana omana ryhmänään, mutta sekä Suomen Punaisen Ristin, Suomen Sotaveteraaniliiton että Mannerheimin Lastensuojeluliiton adressit ovat Paletin valmistamia. Paletti valmistaa myös mm. Syöpäsäätiön, Suomen Sydänliiton, Unicefin ja Pelastakaa Lapset ry:n adresseja.

Adressien hyväntekeväisyysmyynnin vuoksi valmistajien, tuottajien ja myyjien kuvio on aiemmin kuvatulla tavalla monimuotoinen. Kuten yllä näkyy, olen jakanut tuotteet ryhmiin joko valmistajan, hyväntekeväisyysmyyntiä harjoittavan yhdistyksen tai suunnittelijan nimen mukaan. Jako on siis osin epälooginen, sillä myös isojen valmistajien (tässä tapauksessa Karton tai Korttinurkan) adresseista merkittävä osa on eri yhdistyksille valmistettu. Kysymys ei kuitenkaan ole tämän työn kannalta olennainen. Koska olen kiinnostunut ensisijaisesti tuotteiden kuvavisällöstä, teksteistä ja värityksestä, tarkempi jako eri yhdistysten tuotteiden välillä ei ole tarpeen.

Useilla valmistajilla on tarjolla sekä suomen- että ruotsinkielisiä adresseja ja kortteja. Tarkastelimestani toimijoista Kartolla, Neuroliitolla ja SPR:llä oli valikoimissaan adresseja, joissa sama kuva-aihe on myynnissä sekä suomenkielisin että ruotsinkielisin tekstein. Ruotsinkielisiä kortteja ei ollut tarjolla. Kaikkiaan 247:stä kansitekstillä varustetusta adressista ja kortista 18 on tarjolla sekä suomen- että ruotsinkielisenä ja 7 vain ruotsinkielisenä. Kahden kieliversion tapauksissa valitsin tarkasteltavaksi suomenkielisen adressin.

4.2.3 Rakenne, materiaalit ja koko

Adressin perusratkaisu on paksusta materiaalista tehty kansilehti, ohuemmasta materiaalista tehty sisälehti ja nämä yhteen liittävä, usein tupsullinen nyöri. Adressien mukana myydään yleensä valkoinen kirjekuori.. Osanottokortit ovat useimmiten myös kaksiosaisia ja toimitetaan valkoisen kuoren kanssa.

Aivan kaikkien tarkasteltujen adressien koko ei ole tiedossa. Ne, joiden koot on myyntipaikassa mainittu, ovat lähes poikkeuksetta A4-kokoisia eli 210 × 298 mm. Viiden adressin on kerrottu olevan kooltaan A5 eli 148 × 210 mm. Aivan minimaalisen poikkeuksen adressien standardikokoon tekee Ritva Lehden grafiikka-adressi, jonka ilmoitetaan olevan kooltaan 210 × 300 mm.

Korttien koot ja muodot vaihtelevat. Neuroliiton kortit ovat kooltaan 115 × 170 mm ja SPR:n kortit 113 × 190 mm. Veico Oy:n puuviilukortit ovat kooltaan 110 × 155 mm. Karton korttien kokoja ei verkkokaupassa ilmoiteta, mutta kortteja on sekä neliön että suorakaiteen muotoisina,

Adressit ja kortit on usein valmistettu kartongista, ja adressin sisälehdet ovat yleensä jonkinlaista normaalipaksuista paperia. Valokuvien pohjalta tapahtuvan tarkastelun perusteella on mahdotonta saada tarkkaa kuvaa materiaaleista. Jotain asiasta kertonee sekin, että materiaaleista ei juuri minkään myyjätahon sivuilla ole mainintaa. Vaikka juhlavasta tuotteesta on kysymys, ei adressien kohdalla puhuta kartongin tai paperin painosta, värisävystä tai siitä, onko kyseessä kiiltävä vai mattapintainen materiaali. Tuotteita kaupasta ostettaessa tämä ei tietenkään ole ongelma. Karton verkkokaupassa mainitaan joidenkin korttien kohdalla erikoiskäsittelyistä (foliointi, preeglaus tai glitterkäsittely). Adresseissa mainintaa ei ole, mutta erikoispainotekniikoita on selvästi käytetty suurella osalla.

Veico Oy:n tuotteet on valmistettu muita erikoisemmasta materiaalista. Puutuotteita valmistavan yrityksen adressit ja kortit ovat puuviilua, joidenkin tuotteiden kohdalla mainitaan nimenomaan koivuviilu tai -vaneri. Koristeleikatun kannen alla on lisäksi värillinen kartonki.

Toinen materiaaleihin ja niiden esilletuomiseen liittyvä poikkeus on Ritva Lehden kohokuvioitu adressi. Adressia myyvän verkkokaupan sivulla mainitaan, että tuote on tehty paksusta grafiikka-paperista ja sen selkämystä kiertää musta paperinaru.

4.2.4 Suunnittelija, kuvaaja tai taitelija

Valtaosassa tuotteista ei ole merkintää tai tietoa tuotteen suunnittelijasta, valokuvan ottajasta tai maalauksen tai piirroksen tekijästä. Vain noin 7 prosentissa tuotteista on myyntitekstin yhteydessä mainittu tekijä tai tuotteen etukannessa on havaittavissa signeeraus.

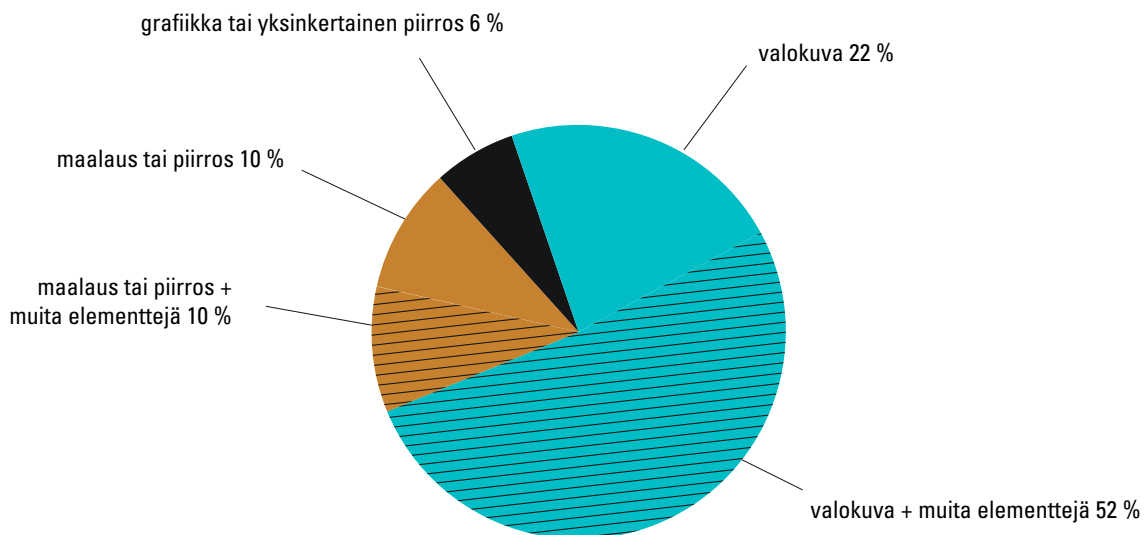
Vain muutamaa otoksen tuotteista myydään taiteilija nimeltä mainiten. Yksi näistä on Lähetysseuran adressi, jonka kansiuvana on Helene Schjerfbeckin atsalea-aiheinen maalaus. Myös Huone ett rum -liikkeessä myytävä Ritva Salmen grafiikka-adressi on myynnissä taiteilijansa nimellä. Marika Lehden adressisarja puolestaan näyttäytyy hänen omilla nettisivuillaan luonnollisesti nimenomaan suunnittelijansa tuotteena. Tietoa ei ole siitä, tuleeko tämä aspekti esiin myyjäliikkeissä. Marika Lehden adressien kohdalla on huomattava, että myös kunkin adressin valokuvan kuvaa- ja muistorunon laatija on erikseen verkkosivuilla mainittu. Yllä mainittujen lisäksi muutamien tuotteiden yhteydessä mainitaan Riikka Juvosen, Minna Immosen tai Jaana Aallon kuvitus, lisäksi yhdessä piirrosadressissa on näkyvä signeeraus joka jäi itseltäni tunnistamatta.

Koska nämä huomiot on tehty nettisivuilta hankittujen tietojen ja kuvien perusteella, on toki olemassa mahdollisuus, että esimerkiksi adressien takasivuilla on mainittuna tekijöiden nimiä. Tästä huolimatta päälinja on selvä: osanottotuotteiden valtaosa ei ole erityisen suunnittelija- tai taiteilijakeskeistä. Pääosin tuotteet ovat anonyymiä käyttögraafikkaa.

4.2.5 Kuvallisuus ja kuvan toteutus

Tutkin seuraavassa adressien ja korttien etupuolta: sen kuvaa, tekstiä, asettelua ja väritystä. Kutsun tätä etupuolta jatkossa kanneksi. Kaikissa adresseissa ja korteissa on etukannessa jokin kuva. Valtaosassa tuotteista (74 %) kannen pääkuva on valokuva, vain 26 prosenttia tuotteista on kuvitettu piirroksella tai maalauksella. Vain muutamassa adressissa kannen piirroskuva on hyvin yksinkertainen ja graafinen, enemmän symbolinomainen kuin esittävä tai tunnelmaa luova kuva. Kuvitustyylien osuudet on esitetty kuvassa 13.

Kaikkein pelkistetyimpiin kansiin kuuluvat Suomen lippu -aiheinen ja Suomen leijona -aiheinen adressi (molemmat suru.fi) sekä Sotaveteraaniliiton tunnuksella ja nimellä koristettu adressi. Ritva Salmen adressissa kohopainettu liljakuvio on myös hyvin pelkistetty ja kansi on kokovalkoinen. Muita melko pelkistetyllä kannella tehtyjä adresseja ovat FSS-järjestön neljä adressia, joissa on

Kuva 13. Eri kuvitustyyliä ja niiden yhdistely muihin elementteihin. Muiksi elementeiksi lasken tarkastelussa erilaiset kehätykset, pinnat, viivat ja reunojen pehmennykset, eli kaikki sellaiset elementit, joiden voi katsoa olevan mukana sommitte- lullisista syistä. Kannen tekstejä, mahdollista ristiä tai suoraa valkoisia reunoja en laske erillisiksi rakenne-elementeiksi.

valkoisella taustalla yksinkertaiset kukka-aiheiset piirroksot, sekä esimerkiksi Karto Oy:n adressi, jonka kannessa on päällekkäin muutamia peikonlehden muotoja eri violetin sävyillä.

Oma ryhmänsä yksinkertaisimpien kuva-aiheiden joukossa on Veico Oy:n puuviilutuotteet. Näiden kansissa on ohueen puuhun leikatut yksinkertaiset piirroskuvot. Nämä erikoiset puutuotteet muodostavat yli puolet yksinkertaisten graafisten piirrosten ryhmästä. Tavallisten painotuotteiden joukosta laskettuna selkeälinjaisia, graafisia kuvitusratkaisuja edustaa vain 4 % tuotteista.

Suurin osa kansista on siis toteutettu valokuvaa käyttäen. Valokuva ei kuitenkaan yksinään ole tuotteiden ulkoasun leimallisin tekijä. Valtaosassa tuotteista on kuvan ohella käytetty erilaisia kehyksiä, viivoja, väripintoja ja muita koriste- ja rakenne-elementtejä. Tämä koskee sekä valokuva- että maalaus- ja piirroskansia. Noin 70 %:ssa valokuvalla toteutetuista kansista on jokin muu ilmeeseen ratkaisevasti vaikuttava elementti, joka saattaa usein olla kooltaan suurempi kuin itse kuva. Käsittelem kansien erilaisia rakenne-elementtejä tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

Valtaosa itse valokuvista on yleisilmeeltään melko luonnollisia. Voimakkaita kuvankäsittelyefektejä näkyy vain harvakseltaan. Muutamissa kuvissa on käytetty epäteräviä alueita pehmeän tunnelman luomiseksi ja joitakin on sävytetty esimerkiksi ruskean- tai sinisensävyisiksi. Parissa kannessa on hyödynnetty eri kuvia yhdistelevää tekniikkaa. Pääosin valokuvat itsessään ovat siis melko mutkattomasti toteutettuja, mutta tuotteiden yleisilme on muiden elementtien vuoksi silti suhteellisen kirjava.

Maalaus- ja piirroskuvia on siis kansista selvä vähemmistö, ja niistäkin noin puolet on täydennetty erilaisin kehys-, pinta- ja koriste-elementein. Reunasta reunaan ulottuva tai korkeintaan kapeilla valkoisilla reunoilla rajattu piirroskuva tai maalaus ilman mitään muita rakenne-elementtejä on 48 kannessa (ml. alussa mainitut yksinkertaisimmat piirros- ja grafiikkakuvat), mikä tarkoittaa noin 16 % tuotteista.

4.2.6 Kuvapinnan rakenne

Kuten yllä on mainittu, suurimmassa osassa adressien ja korttien kansia on käytetty erilaisia kehyksiä, pintoja ja koriste-elementtejä varsinaisen kuvan lisäksi. Näihin erillisiin elementteihin en laske kannen tekstiä, mahdollista ristiä enkä suorja ja kapeita valkoisia reunoja kuvan ympärillä, vaan selvästi sommittelutarkoituksessa lisättyjä elementtejä.

Kaikista kansista vain 47 % on laadittu niin, että yksi kuva ulottuu kannen reunasta reunaan ilman mitään lisäelementtejä. Noin 45 prosentissa kansista on kuvan ympärillä jonkinlainen kehys tai toisinaan jopa useampia, lisäksi noin 9 prosentissa on kantta yhdeltä suunnalta rajaava pinta tai muu elementti. Näiden lisäksi kuvia – erityisesti valokuvia, mutta toisinaan myös piirroksia tai maalauksia – on usein syväty ja/tai niiden reunoja pehmennetty.

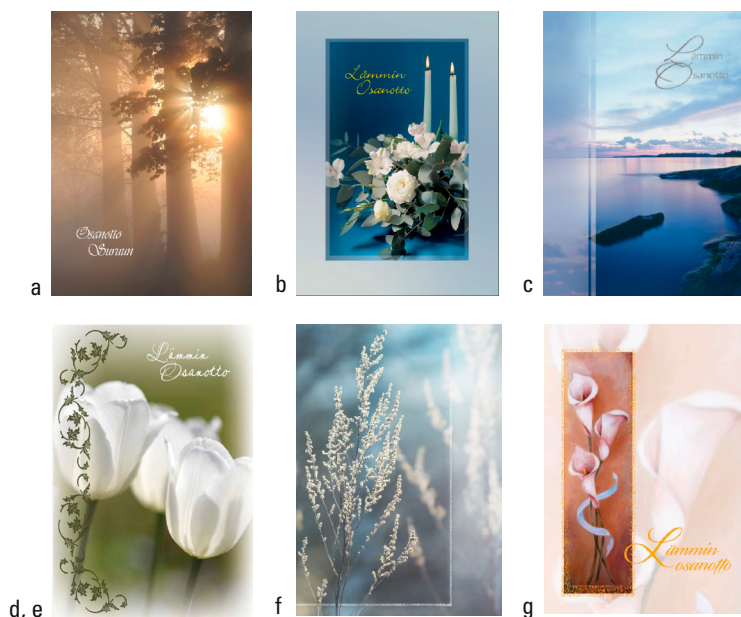
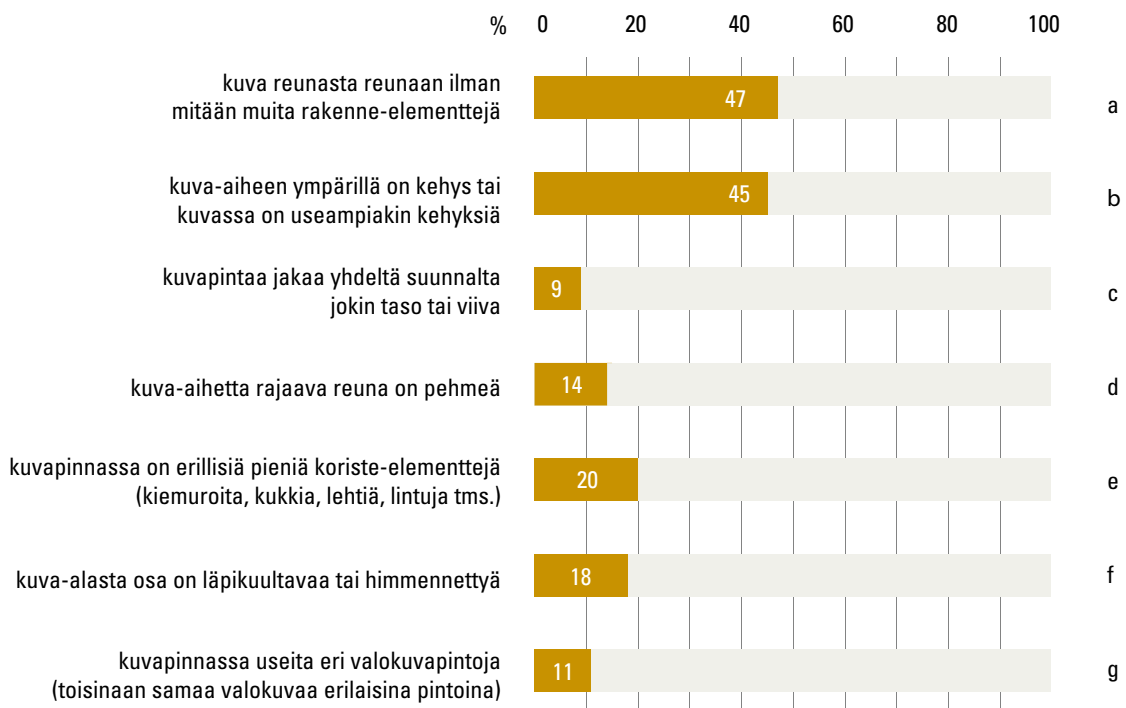
Usein kansissa käytetään kuvan ja suurempien rakenne-elementtien ohella myös erilaisia pieniä koristeita: viivoja, ornamentteja, pieniä kukkia, lintuja tai lehtiä. Erillisiä kuvan päälle tai oheen liitettviä koriste-elementtejä on tarkastelemistani tuotteista 20 prosentissa. Näitä koristeita on toteutettu sekä väreän painamalla että erilaisin erikoispainotekniikoin. Huomattavassa osassa tuotteita onkin käytetty esimerkiksi erilaisia foliointeja, kohokuviointeja eli preeglauksia tai kiiltäviä lakkapainatuksia. Erityisesti tekstit, joita on kansista suurimmassa osassa (83 %), on usein tehty esimerkiksi hopea- tai kultafolioinnilla.

Näitä painettuja erikospintoja en tarkastele samalla tarkkuudella kuin muita ratkaisuja, sillä tuotekuvien perusteella ei voi täydellä varmuudella selvittää tuotteiden pinnan rakennetta. Mainitsen vain, että tarkastellessani tuotteita eri liikkeissä, jonkinlainen erikoiskäsittely (tai toisinaan useampiakin) näyttää olevan suurimmassa osassa tuotteita. Lisäksi voin todeta, että tuotekuvan avulla tarkastelemistani 278 tuotteesta näyttäisi 57 kappaleessa varmasti tai melkoisella varmuudella olevan jokin yllä mainituista erikoispinnoista. Tämä on noin viidesosa, mutta todellinen osuus on siis todennäköisesti paljon suurempi.

Tuotteiden rakenneratkaisuissa huomio kiinnittyy lisäksi erilaisiin himmennettyihin tai läpikuultaviin pintoihin. Tällaisia on noin viidesosassa tarkastelluista tuotteista. Usein on käytetty

esimerkiksi efektiä, jossa kannen kuva on kehysten tai muun rajaavan pinnan alueella varsinaista keskuskuvaa haaleampi, ikään kuin himmeän lasin läpi näkyvä.

Oma erikoistapauksensa tästä tyylistä ovat kannet, joissa sama kuva esitetään useammassa koossa tai eri tavoin aseteltuna sekä värikylläisenä että haaleampana. Tällaista erikoista rakennetta on käyttänyt ainakin kahdessa tuotteessaan viisi kolmestatoista valmistajasta, joten kyse ei ole vain yhden suunnittelijan yksittäisestä kokeilusta. Esimerkiksi Kantolan Korttituotteen adresseista

Kuva 14. Osanottoadresseissa ja -korteissa käytettyjä kannen rakenneratkaisuja esimerkkeineen. Erillisiksi rakenne-elementeiksi ei ole laskeettu kannen tekstiä, mahdollista ristiä eikä ohuita, suorja valkoisia reunoja, joiden voi ajatella olevan neutraali tausta varsinaiselle kuvalle. Pehmennetty valkoinen reuna sen sijaan on jo selvä tyyliratkaisu (esimerkkikuva d). A: suru.fi, b: Sotaveteraaniliitto, c: SPR, d ja g: Kantolan Korttituote, f: Neuroliitto.

monissa esiintyy tällaista saman kuvan päällekkäistä esittämistä. Tällaista rakennetta on käytetty niin valokuvien kuin maalaustenkin kanssa.

Kun näitä erilaisia kuvia, pintoja, pehmennettyjä reunoja ja koriste-elementtejä esiintyy usein samassa tuotteessa ja näiden lisäksi tulevat usein vielä kannen tekstit ja osassa tuotteista myös ristikuvio, on kokonaisuus usein melko monitasoinen ja monimutkainen. Tuotteiden erilaisten rakenneratkaisujen osuuksia ja esimerkkejä ratkaisuisista esitän edellisen sivun kuvassa 14.

4.2.7 Kuva-aiheet

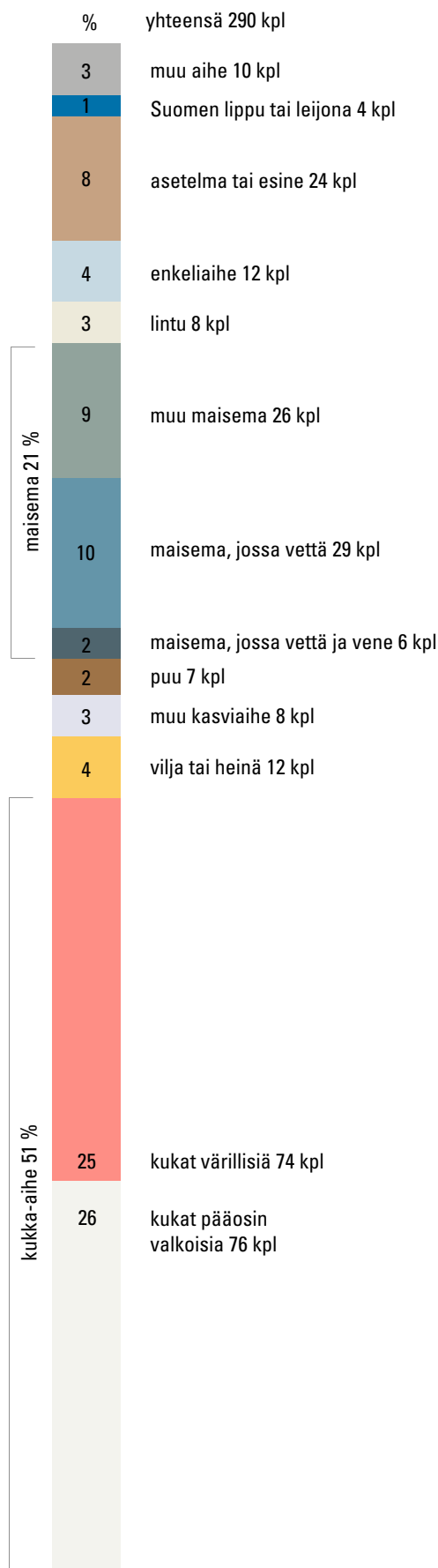
Selvitin adressien ja korttien kuva-aiheita luokittelemalla kannen kuvat aiheen mukaan ryhmiin. Vaikka tiettyjä rajausongelmia syntyi, melko selviä luokkia muodostui useita.

Kuva-aiheissa on kaksi selvää suosikkia. Hieman yli puolessa tuotteista (51 %) kuva on kukka-aiheinen ja noin viidesosassa (21 %) kuvan aiheena on maisema. Maisemista suurin osa sisältää jonkin vesialueen tai -elementin, ja näistä erottuu vielä omana ryhmänään veneen sisältävät kuvat. Noin kahdeksassa prosentissa kansista kuva esittää jonkinlaista asetelmaa tai esinettä. Omiksi ryhmikseen oli erotettavissa myös vilja- tai heinä-aiheiset kuvat (4 %), muut kasviaiheet (3 %) ja enkeliaiheet (4 %). Lintuja oli kuvan pääaiheena kahdessa prosentissa tuotteista, ja lähes sama määrä esitti pääaiheenaan yksittäistä puuta. Oman erikoisen ryhmänsä muodostivat neljä Suomen lippua tai vaakunaa esittävää adressia (noin 1 % kokonaismäärästä).

Näiden melko konkreettisia ja osin aika rajattujakin aiheita sisältävien luokkien ulkopuolelle jäi vain 10 adressia ja korttia eli noin kolme prosenttia kokonaismäärästä. Erityisen abstrakteja ja mielikuvituksellisia tai toisaalta yleisestä tyylistä poikkeavia tuotteita ei joukkoon siis kovin monta mahdu.

Eri ryhmät ja niiden osuudet näkyvät kuvassa 15. Tarkastelen seuraavaksi hieman yksityiskohtaisemmin kutakin ryhmää ja aiheiden erityispiirteitä.

Kukka-aiheisten kuvien suuresta määrästä oli erotettavissa eräitä alaryhmiä. Yli puolessa kukka-aiheisista kuvista kaikki tai lähes kaikki kukat olivat valkoisia. Pidin jaottelun melko tiukkana ja laskin esimerkiksi kukkakimpusta valkoiseen ryhmään vain sellaiset, joissa yksikään suurem-

Kuva 15. Osanottoadressien ja -korttien aiheet.

mista kukista ei ole värillinen. Koska tulos oli silti 76 tuotetta 296:sta eli noin 26 prosenttia, ovat yksittäisistä aiheista valkoiset kukat kaikkein käytetyimpiä.

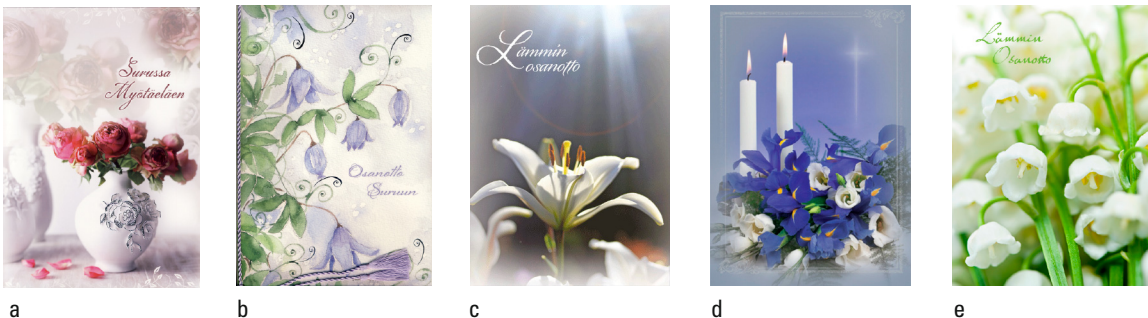
Kukka-aiheista noin 15 % esitti yksittäistä kukkaa ja noin 9 % kahta kukkaa. Noin 35 % kukka-aiheista kuvasi kukkakimppua. Noin 42 % kukka-aiheisista kuvista esitti kukkia jossain muussa muodossa kuin edellä mainituissa, esimerkiksi luonnollisen näköisessä kasvustossa maassa tai pensaassa tai kuvapinnalle vapaasti aseteltuna koristeena. Esimerkkejä kukka-aiheista on kuvassa 16.

Kukkalajeista tein seuraavia havaintoja: noin 13 prosentissa kansista esiintyy valkoinen ruusu, noin 8 prosentissa valkoinen lilja ja noin 5 prosentissa esiintyy valkoinen kalla. Nämä koskevat siis myös kansia, joiden varsinaisena pääaiheena eivät ole kukat. Valkoinen ruusu ja lilja ovat siis tyypillisimmät osanotossa esiintyvät kukat, mutta lajivalikoima oli kuvissa kohtuullisen runsas. Jonkin verran esiintyi esimerkiksi orkideaa, kurjenmiekkää ja tulppaania. Tyypillisen suomalaisen lajiston edustajista näkyi jonkin verran kieloa, muutamia kissankelloaiheita sekä yksittäinen vanamo ja metsätähti. Tässä kohtaa on syytä mainita myös muiden kasviaiheiden luokkaan kuuluva tupasvilla. Erikoisempia lajeja edustavat myös kaksi vuohenputkea (tai vastaavaa putkikasvia) ja hajuherne. Ilmeensä puolesta nämäkin sopivat toki hyvin muiden joukkoon hennon valkoisine ja vaaleanliloine kukkineen.

Pääosin siis liikutaan juhlevien ostokukkien maailmassa ja ehkä yllättävänkin vähän hyödynnetään suomalaisen luonnon kukka-aiheita tai abstraktimpaa kukkakoristelua.

Toinen suuri aiheryhmä, maisemat, sisältää edellistä hiemanmonipuolisempia ja osin symbolisempiakin kuvia. Hieman yli puolet maisema-aiheista sisältää vettä, ja kaikista tuotteista laskettuna noin 12 prosentissa on mukana jonkinlainen vesistö tai vesielementti. Maisemakuvista viidesosassa (4 % kaikista kuvista) on näkyvissä tie, polku, latu, pitkospuut, laiturit tai portaat. Tällaisissa kuvissa saattaa olla jo hieman varta vasten valittua symboliikkaa, vaikka erityisen alleviivaavia sommitelmia ei joukossa juuri näy. Perinteiseen kuolemansymboliikkaan kuuluvaa veneaihetta on käytetty 10 %:ssa maisema-aiheista (2 % kaikista tuotteista). Esimerkkejä maisema-aiheisista adresseista on kuvassa 17.

Yli puolet maisemakuvista esittää luontoa ilman ihmisen kädenjälkiä. Noin kolmanneksessa on nähtävillä jokin ihmisen toimintaan viittaava elementti (pääasiassa edellä mainitun tapaiset kuten tie, polku, laiturit tai vene). Parissa maisemakuvassa on selvä viittaus harrastukseen: yhdessä ihmishahmo seisoo kalastamassa, toisessa liehuu golfkentän lippu ilta-auringossa. Vain muutamassa kuvassa on jokin rakennettu asia merkittävässä roolissa: yhdessä suuret portaat, yhdessä kirkko, yhdessä majakka yksinäisellä niemellä ja yhdessä lato pellolla kuusen katveessa. Ainoastaan yksi kuva on selkeästi kaupunkiin viittaava. Tämä on suru.fi-palvelun mustavalkoinen kuva, jossa on kolme vanhanaikaista mustaa autoa, kullakin koristeenaan hautausautoon viittaavat pienet Suomen liput.

Kuva 16. Kukka-aiheisia adresseja. A ja b: Karto, c: Kantolan Korttituote, d: SPR, e: suru.fi.

Kuva 17. Maisema-aiheisia adresseja. A: Karto, b ja c: Neuroliitto, d ja e: suru.fi.

Eräs maisema-aiheiden joukosta erottuva tyyllilaji ovat auringonlaskua (tai mahdollisesti nousua) esittävät kuvat. Parikymmentä kuvaa (noin 30 % maisemakuvista) esittää maisemaa, jossa horisontin lähellä oleva aurinko värjää taivaan ja usein kuvassa myös esiintyvän veden lämpimän oranssin tai pehmeän violetin sävyiseksi. Myös muiden aiheiden yhteydessä on kuvia, joissa näkyy selvästi auringonlaskun värimaailma ja toisinaan itse laskeva aurinkokin. Yhteensä noin 10 prosentissa kaikista kuvista on nähtävissä tämä vuorokauden taittumakohta. Lisäksi parissa kuvassa ollaan jo selvästi illan tai yön puolella.

Lunta tai jäätä esiintyy maisemakuvista yhdeksässä, lisäksi neljässä muuta aihetta esittävissä kuvassa on näkyvissä talvisia elementtejä. Muut kasviaiheet -ryhmässä on kaksi jäisten marjojen kuvaa, parissa kukkakuvassa on aiheena lumella kukkiva sipulikasvi. Yhteensä siis alle viidessä prosentissa kaikista kuvista on talveksi määriteltävä vuodenaika tai edes viitteitä lumeen tai jäähän.

Oman selkeän ryhmänsä muodostavat vilja- ja heinäaiheet (4 % kuvista). Ryhmän kahdestatoista kuvasta viisi esittää tuleentunutta viljantähkää ja seitsemän erilaisia heiniä. Yli puolessa kuvista hohtaa taustalta pehmeää, kirkasta valoa.

Yksittäisiä puuta esittää kuusi kuvaa (2 % kaikista). Näissä on suhteessa muita aiheita enemmän vuodenaikasympoliikkaa: kaksi puusta on selvästi syysasussa ja kaksi lumisessa maisemassa. Toisen talvisista puista on lumen painon alla taipunut kuusi.

Tiettyä syksyyn liittyvää symboliikkaa on putoavissa tai ylipäätään irtonaisissa lehdissä. Tällaisia on tavalla tai toisella käytetty yhdeksässä kuvassa kaikista eri aihepiireistä (noin 3 % kuvista). Monissa kuvissa lehdet leijuvat irtonaisina koristeina muun kuvan päällä tai ohessa, muutamassa kuvassa on vain yksi irtonainen lehti. Selvästi syksyyn viittaavaa sisältöä on kaiken kaikkiaan noin 5 %:ssa kuvista, mukana myös vilja-aiheet kuvat.

Vaikka otoksessa on mukana huomattavan paljon mihinkään tiettyyn vuodenaikaan viittaamattomia kuvia ja vain osa kuvista on selvästi kesäaiheisia, ei talven tai syksyn kuitenkaan voi sanoa olevan erityisen suurella osuudella kuvissa mukana. Lisäksi on kiinnostavaa huomata, että kaikista talvisia elementtejä sisältävistä kuvista selvästi suurin osa on suru.fi-palvelun kuvia.

Erilaiset asetelmat ja esineet edustavat kahdeksaa prosenttia kuva-aiheista. Muutamia esimerkkejä tällaisista aiheista esitän kuvassa 18 seuraavalla sivulla. Näistä 24 kuvasta 14 on perusidealtaan melko yhteneviä kukka-, kynttilä-, raamattu- ja/tai ristiasetelmia. Raamattu on asetelmista mukana viidessä. Kahdessa asetelmassa on näkyvissä risti fyysisenä esineenä: toisessa pöydälle asetettuna kaulakoruna, toisessa pienenä veistoksena. Yksi kuvista esittää uskonnollisaiheista lasimaalausta, kolmessa kuvassa on mukana kaari-ikkuna.

Kolmessa suru.fi-palvelun asetelmakuvassa on soitin punaisella ruusulla somistettuna (yksi kitara, yksi viulu ja yksi piano) ja kahdessa luistimet. Näissä aiheissa on siis harrastuksiin liittyvää persoonallista väriä; seinällä roikkuviissa luistimissa saattaa tosin piillä myös jonkinlaista tekemisen lopun symboliikkaa. Eräs saman valmistajan kuvista esittää kynttilää, ruusuja ja suljettua taskukelloa pisaaroista kastuneella pöydällä, ja sisältää siis adressien joukossa melko harvinaista esinesymboliikkaa.

Kuva 18. Adresseja, joiden kuva aiheena on asetelma tai esine. A ja b: Kantolan korttituote, c: Lähetysseura, d ja e: suru.fi.

Mielenkiintoisimpia esinekuvien joukossa on Marika Lehden adressin valokuva keinutuolista. Tämä poikkeaa monista kuvista mehevällä tummalla värityksellään ja realistisen oloisella kuvaustyyllillään. Kuva-alan täyttää keinutuolin tyhjä istuin, tuolin jalkojen välistä näkyy raidallista räsymattoa.

Enkeliaihe on 12 kuvassaa eli kattaa 4 prosenttia kaikista tuotteista. Tämä on ehkä yllättävänkin suuri osuus. Muita erityisen uskonnollisia aiheita ei valikoimassa edellä mainittujen raamattuasetelmien ja lasimaalauksen lisäksi juuri ole. Enkeliaihe on siis merkittävässä roolissa, kun tarkastellaan uskonnollissävytteisiä kuvia. Suurin osa kuvien enkeleistä näyttää olevan luonteeltaan ja esitystyyliltään ennemmin söpöjä ja lapsenomaisia kuin vakavahenkisiä olentoja. Yhdessä kuvista kuitenkin on kiinnostavia tummia sävyjä ja muista korostetun vaaleista olennoista poiketen myös tummat hiukset. Yksi enkeleistä muistuttaa kreikkalaista patsasta laskostettuine asuineen ja voimakkaaine avattuine siipineen. Tämä ylveen näköinen enkeli kylpee valossa valkoisten pilvien päällä. Yhdessä kannessa viitataan enkeliteemaan pelkin kuvan keskelle maalatuin siivin. Enkeliaihetta käyttää kuusi eri valmistajaa tai myyjää. Kuvassa 19 on esimerkkejä enkeliaiheisista adresseista.

Lintuja kuvan pääaiheena esittää 8 kuvaa. Kolmessa kuvassa on vedessä lipuva joutsen, kolmessa kyyhky, yhdessä oksalla istuva pikkulintu ja yhdessä kaksi kurkea syysmaisemassa. Tavallisimmista kuvatyyleistä hieman poikkeava on kuva kyyhkystä lentämässä mustalla taustalla. Linnun siivet ovat auki ja niihin osuu oikeasta yläkulmasta valonsädekimppu. Kaikkiaan 25 kuvassa eli 8 prosentissa otoksesta on lintu mukana jossain muodossa eli joko kuvan pääaiheena, osana kuva-aihetta tai irrallisena koristeena.

Viimeinen ryhmä sisältää kuvat, joiden sisältö ei ole sopinut muihin luokkiin. Kuvat ovat sisällöltään muita symbolisempia. Yhtenä joukossa on Sotaveteraaniliiton tunnusta kuvituksenaan käytävä adressi. Kahdessa kuvista on keskeisessä roolissa sydän. Molemmat ovat valokuvia: toinen sydämenmuotoisesta kivistä, toinen käsistä pitelemässä jonkinlaista nukkapintaista pehmosydän-

Kuva 19. Enkeliaiheisia adresseja. A: Karto, b: Kantolan Korttituote, c: Neuroliitto, d: suru.fi, e: MLL.

tä. Kädet esiintyvät myös grafiikanlehden tyylisessä kuvassa. Tässä ryhmässä on myös koko joukon ainoat eläimet lintuja lukuunottamatta. Yksi piirros esittää värikkäitä lentäviä perhosia ja yhdessä Marika Lehden adresseista on mustavalkoinen valokuva delfineistä. Jälkimmäinen on aiheeltaan ja tunnelmaltaan otoksen poikkeuksellisimmasta päästä. Myös toinen Marika Lehden adressi on tässä abstraktimpien kuvien ryhmässä. Siinä on erilaisia rosoisia, tummia pintoja, etualalla ilmeisesti puun paksua kuorta. Joukossa on myös Uudenmaan Partiopiirin adressi, jonka valokuvassa on maahan upotettu kulunut puinen risti. Tämä on toki tulkittavissa myös esinekuvaksi, mutta on kuitenkin hautapaikan merkkiä esittävänä ja ilman mitään kukkasomisteita muita esineasetelmia latautuneempi kuva. Ryhmässä on myös toinen ristiä keskeisenä aiheenaan käyttävä kuva: Veico Oy:llä on sekä adressin että kortin kannessa kukkakuvion ympäröimä risti.

Osanottotuotteiden kohdalla kiinnostava kysymys varsinaisen kuva-aiheen ohella onkin se, onko kanteen liitetty ristisymboli. Tarkastelemieni 296 osanottotuotteen joukossa oli 40 sellaista, joiden kannessa oli risti. Ristillä varustettujen adressien ja korttien osuus on siis melko pieni, vain noin 14 prosenttia. Kuten edellä on selostettu, kolmessa adressissa on risti esitetty kuvassa itsessään esiintyvänä esineenä. Lopuissa ristin sisältävissä kansissa symboli on siis tehty kuva-aiheen tai kuvapinnan päälle liittämällä, samaan tapaan kuin tekstitkin. Lähes aina risti sijaitsee jommasa kummassa yläkulmassa, toisinaan se voi jatkaa alas melkein kuvapinnan alaosaan asti. Kaikki ristikuviot ovat hyvin yksinkertaisia ja hillittyjä: mitään koristeita niissä ei ole ja viivat ovat pääosin hyvin ohuita. Jännittävintä ristimallia edustavat muutamassa Karton adressissa esiintyvät himmeästi hohtavat, reunoiltaan ympäristöönsä sulavat ristikuviot. Näidenkin ilme on silti ennemmin hillitty kuin huomiota herättävän säteilevä.

4.2.8 Kannen tekstit

Otoksen 296 tuotteesta 247:ssä eli 83 prosentissa on kannessa teksti. Teksteistä 240 on suomenkielisiä ja seitsemän ruotsinkielisiä. Tämä suhde ei millään tavoin kuva tarjolla olevien tuotteiden kielisuhteita, vaan perustuu valitsemaani rajaukseen. Käsittelen seuraavassa selvyuden vuoksi nimenomaan suomenkielisiä tekstejä.

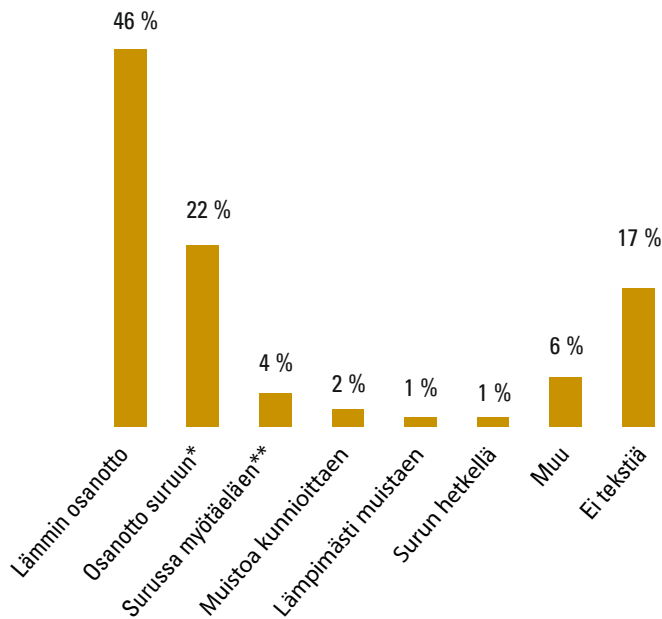
Kansitekstit ovat hyvin lyhyitä. 94 prosentissa tuotteista on kannessa kaksi sanaa, yhdessä prosentissa kolme sanaa ja vain viidessä prosentissa on neljä tai enemmän. Kun ottaa huomioon, että pidemmistä teksteistä yhdeksän on osanottokorteissa, voi päätellä että adressin kansiteksti on hyvin vakiintunut lyhyeksi kahden sanan lauseeksi. Kannen tekstiä voikin pitää enemmän eräänlaisena otsikkona kokonaisuudelle, jossa sisäsivujen muistosäe ja osanottajien tiedot muodostavat varsinaisen tekstisisällön.

Myös itse kansitekstien sisällöt ovat hyvin yhdenmukaisia. Kahta suosituimmista säkeistä käyttää 68 prosenttia tuotteista. Yhteensä 134 tuotteen kannessa lukee *lämmin osanotto* ja 63 tuotteen kannessa *osanotto suruun*. *Lämmin osanotto* lukee lisäksi jonkin pidemmän muistosäkeen kanssa viidessä tuotteessa. *Lämmin osanotto* -tekstin huomattavaa ylivoimaa tarkasteltaessa on mainittava, että suuren osuuden tämän tekstin sisältävistä tuotteista muodostavat Kantolan Korttituote Oy:n adressit. Yrityksen adresseista 64:ssä eli 93 prosentissa on käytetty tätä tekstiä. Tämä suuri massa yksipuolisella tekstivalikoimalla varustettuja tuotteita saattaa aavistuksen vääristää kokonaisvaikutelmaa, mutta vaikka nämä jättäisi huomiotta, on kahden suosituimman lauseen suuri osuus silti silmiinpistävä. Kuvassa 20 näkyvät eri kansitekstien määrät. Kaaviossa on mukana myös tekstittömien adressien määrä.

Seuraavaksi tarkastelen tekstien asetelua. Vaikka pääosin kahdesta sanasta muodostuvissa teksteissä ei varsinaisesta palstasta voida puhua, näkyy näiden lyhyiden tekstien asetelussa useita toistuvia piirteitä.

Noin 17 % teksteistä on aseteltu yhdelle riville. Koska valtaosa teksteistä on kaksisanaisia, on ylivoimaisesti suurin osa teksteistä aseteltu kahdelle riville niin, että kummallakin on yksi sana. Valtaosa näistä kahden rivin teksteistä puolestaan on aseteltu niin, että alempi rivi on sisennetty. Vain 11 % teksteistä on keskitetty tai molemmista reunoista tasattu (mikä kahden sanan teksteissä

tarkoittaa lähinnä sitä, että sanat sattuvat olemaan yhtä leveät). Vasemmalle ja oikealle tasattuja tekstejä on vain pienet osuudet (2 % ja 1 %). Selvästi tyypillisin ratkaisu on siis se, että ylemmän rivin sana alkaa hieman kauempaa vasemmalta kuin alemman rivin sana. Tämä monessa muussa yhteydessä suhteellisen harvinainen ratkaisu on siis erittäin leimallinen osanottotuotteiden teksteille.

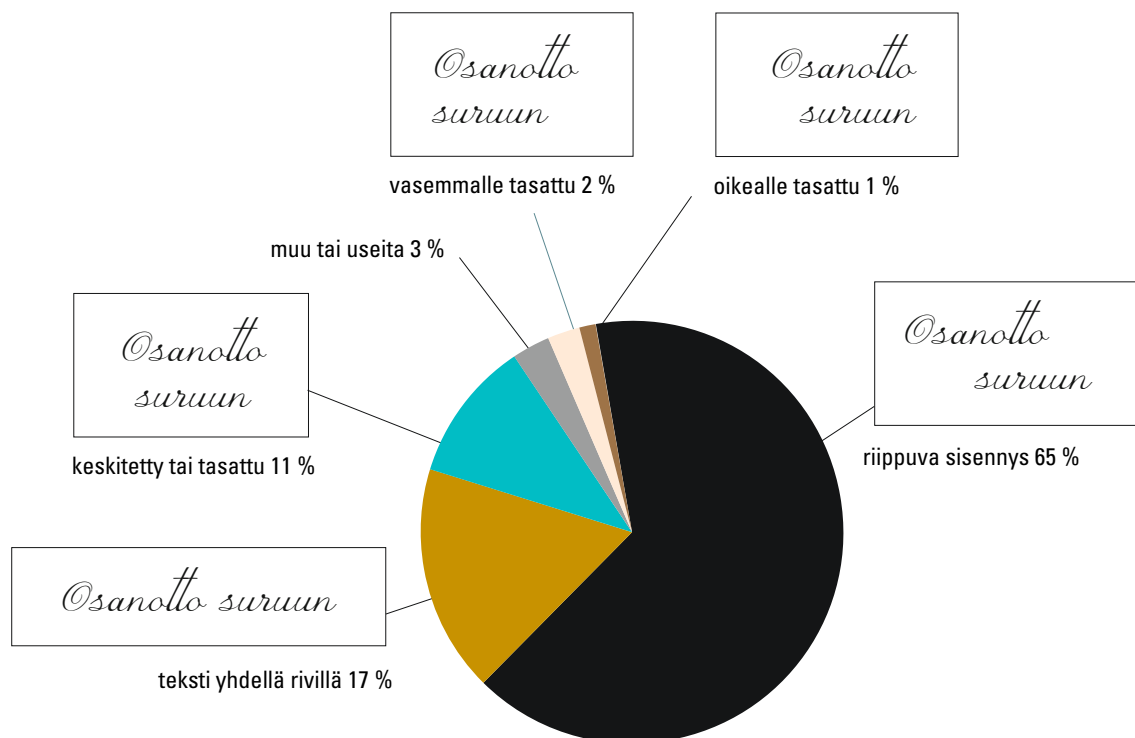
Kuva 20. Eri kansitekstien ja tekstittömien tuotteiden osuus. *Yhdessä suru.fi-palvelun adressissa teksti muodossa "osanotto suruunne"
**Yhdessä Karton kortissa teksti muodossa "surussanne myötäeläen"

Kuvassa 21 on kaavio, josta näkyvät yllä kuvaamani luvut ja asetelutapojen mallikuvat.

Lähes kaikki tekstit on aseteltu vaakasuoraan. Ainoastaan viidessä suru.fi-palvelun adressissa on käytetty asetelua, jossa teksti kulkee pystyssä alhaalta ylös adressin vasemmalla reunassa.

Muita tyypillisiä ratkaisuja kansitekstien muotoilussa näyttää olevan isojen alkukirjainten ja erilaisten koristeellisten, useimmiten kaunokirjoitusta muistuttavien kalligrafisten kirjaintyyppien käyttö.

Suurin osa kansiteksteistä on muotoiltu niin, että molempien sanojen ensimmäinen kirjain on kirjoitettu suuraakkosilla eli versaalilla. Harvinaisemmissa useamman kuin kahden sanan tapauksissa jokainen sana on tällöin aloitettu versaalilla.

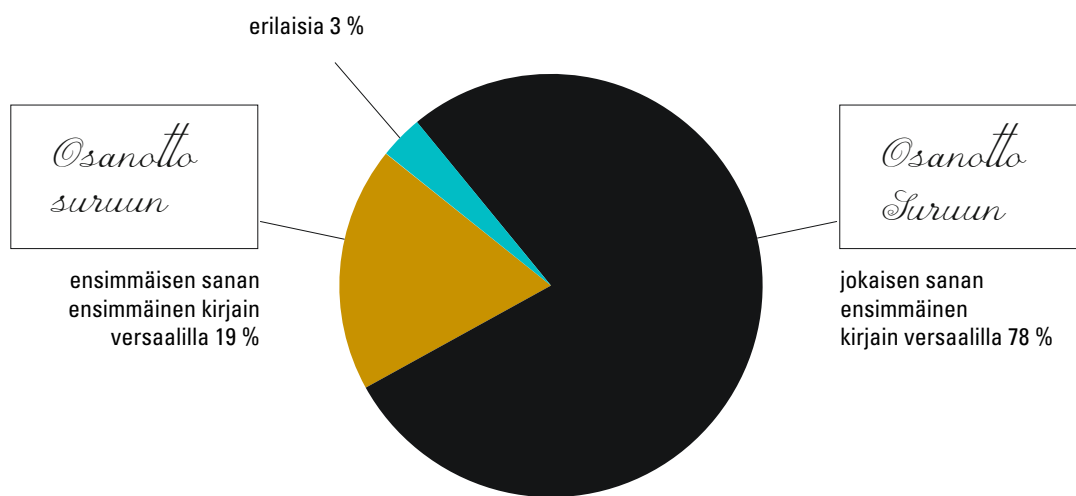

Kuva 21. Kansitekstien asetelu. Eri ratkaisujen esiintyminen ja niiden mallitekstit.

Vain alle viidenneksessä tapauksista on käytetty normaalia, kielioppisääntöjen mukaista muotoilua, jossa vain lauseen ensimmäisen sanan ensimmäinen kirjain on versaalilla. Muutamassa kannessa teksti on muotoiltu jollain muulla tavalla kuin edellä mainituilla, esimerkiksi niin, että yksi sana on kokonaan versaalilla.

Tapaa kirjoittaa kaikkien sanojen alkuun suuraakkonen näkee paljon myös esimerkiksi onniteluadresseissa ja muissa juhlapäiviin liittyvissä teksteissä ja toivotuksissa. Kaiketi tavoitteena on jonkinlainen juhlavuuden tuntu. Juhlapäivien ja vastaavien kohdalla voi toisinaan olla kysymys myös kielioppisääntöjen osaamattomuudesta tai tavan leviämisestä. Usein käytössä nähdyt Joulun ja Uuden Vuoden toivotukset voivat hämärtää käsitystä oikeasta kirjoitusmuodosta. Osanottoa ja surua käsittelevien tekstien kohdalla ratkaisu näyttää paikoitellen erityisen hämmäntävältä. Tuotteesta toiseen toistuvat *Osanotto Suruun* tai *Surussa Myötäeläen* ovat melko kömpelöitä yrityksiä tehdä tekstistä vakuuttava ja juhlallinen.

Kuvassa 22 näkyy erilaisten alkukirjainten muotoilutapojen yleisyys ja näiden mallikuvat.

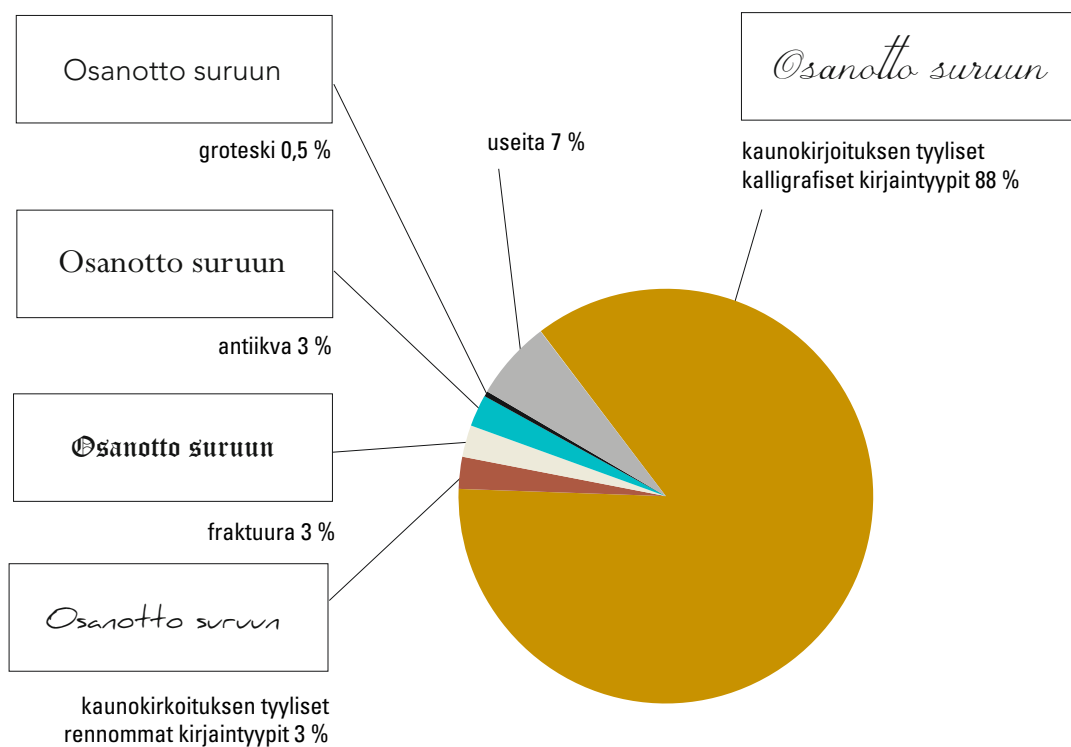

Kuva 22. Erilaiset alkukirjainratkaisut mallikuvineen. Suosituimman vaihtoehdon kohdalla on käytännössä kysymys siitä, että kahdesta sanasta molemmat on aloitettu versaalilla, mutta joukossa on myös jokunen useamman sanan käsittävä vastaava muotoilu.

Tuotteissa käytetyt kirjaintyytit korostavat vaikutelmaa juhlavuuden tavoittelusta. Tarkastelin kirjaintyyppiä luokittelemalla ne. Muutamassa kohdassa kirjaintyyppin määrittäminen antiikvaksi tai kalligrafiseksi kirjaintyyppiksi oli epävarmaa. Tarkastelussa ilmi tullut kansitekstien suosikkiratkaisu on kuitenkin niin ylivoimainen, että mahdolliset pienet virheet luokkien välillä eivät tulosta merkittävästi muuta. Eri kirjaintyyppiluokkien esiintyminen mallikuvineen on havainnollistettu seuraavalla sivulla kuvassa 23.

Huomattavan suuressa osassa teksteistä on käytetty erilaisia kalligrafisia eli kaunokirjoituksen tyyliä kirjaintyyppiä. Näiden osuus on 88 prosenttia teksteistä. Tässä luokassa on hyvin erilaisia kirjaintyyppiä kohtalaisen koristeellisista ja pienipiirteisistä hieman karkeampiin ja suoraviivaisempiin. Tämän kirjaintyyppin valtavasta esiintymismäärästä huolimatta mukana ei kuitenkaan ollut kovin monimutkaisia, jännittäviä tai erityistä kalligrafista tai typografista taituruutta osoittavia tekstejä, vaan tekstien muodot pysyivät melko sovinnaisina ja toisinaan vaatimattominakin. Samalla ne olivat toki myös kohtalaisen helppolukuisia.

Kaunokirjoitusta muistuttavan kalligrafisen kirjaintyyppin ohella esiintyi muutamia kirjaintyyppiä, joiden ilme jäljitteli rennompaa tai enemmän tekstausta muistuttavaa käsin kirjoitettua tekstiä. Näitä oli noin kolmen prosentin verran kaikista teksteistä.

Kuva 23. Eri kirjaintyyppien esiintyminen ja niiden mallikuvat.

Koristeellisen kalligrafisen kirjaintyyppin suosiminen voi osaltaan selittää tai tukea edellä mainittua taipumusta kirjoittaa jokaisen sanan ensimmäinen kirjain versaalilla. Useissa kalligrafisissa kirjaintyypeissä isot kirjaimet ovat erityisen koristeellisia. Houkutus kirjoittaa sanojen alut versaalilla voi olla suurempi, kun kirjaintyyppinä on sellainen, jonka koukeroiset versaalikirjaimet tuovat tekstiin lisää ilmettä ja koristeellisuutta. Joka tapauksessa hyvin tyyppillisiä tuotteille siis ovat kuvassa 24 esitettyjen tekstien kaltaiset ratkaisut (seuraava sivu).

Yllä kuvattujen kirjaintyyppien lisäksi otoksessa esiintyi hyvin pieni osuus antiikvaa eli päätteellisiä kirjaintyyppiä (3 %). Saman verran oli käytetty fraktuuraa. On kuitenkin huomattava, että kaikki kuusi fraktuuraesiintymää oli Veico Oy:n puuadresseissa. Yhdenkään muun valmistajan tuotteissa tätä vanhanaikaista ilmettä luovaa erikoisuutta ei käytetty.

Ainoastaan yhdessä Karton kortissa oli käytetty kannessa pelkkää groteskia eli päätteetöntä kirjaintyyppiä. Kyseinen kortti kuului ryhmään, jossa oli yleisintä kahden sanan tekstiä hieman pidempi muistosäe. Kyseessä oli siis monin tavoin poikkeuksellinen ratkaisu. Yhdessä Karton adressissa puolestaan oli yhdistetty kalligrafista kirjaintyyppiä ja kokonaan versaalilla ladottua groteskia. Muutamassa muussakin tuotteissa esiintyi kahta kirjaintyyppiä rinnakkain.

Kirjaintyyppien osalta voi siis sanoa, että osanottotuotteissa käytetään hyvin yhdenmukaista tyyliä, jolla saatetaan tavoitella juhlevaa tai toisaalta jonkinlaista pehmeää ja persoonallista, käsin kirjoitettua ilmettä. Kokonaisvaikutelma on kyllä tietyllä tapaa lempeä ja sympaattinen, mutta erityistä arvokkuutta tai juhlavuutta on tekstien kokonaisuudesta vaikea löytää. Ehkä osansa tässä tekee myös se, että usein tekstit näyttävät olevan kovalle ja muille sommitteluelementeille alisteisia ja toisinaan kooltaan vaatimattomia. Syntyy vaikutelma, että teksti olisi vain sovitettu johonkin sille jääneeseen kelvolliseen kohtaan. Toki joukossa on myös sommitelmia, joissa kuva ja teksti toimivat kauniissa yhteistyössä. Kaiken kaikkiaan voinee silti sanoa, että monien suomalaisten osanottoadressien ja -korttien muotoilussa tekstit eivät näytä olevan erityisen keskeisellä sijalla.

Kuva 24. Tyypillisiä tuotteissa esiintyviä tekstimuotoiluja. Oikeassa reunassa tarkasteltujen tuotteiden joukossa harvinainen ratkaisu: pystyyn asetettu teksti. Tekstinäytteiden kokoa ja väritystä on muokattu.

4.2.9 Kannen värit

Väriyksellä on voimakas vaikutus kuvan ja koko painotuotteen tunnelmaan. Tarkastelemieni adressien ja korttien joukosta löytyi eräitä kiinnostavia väriin liittyviä piirteitä.

Värien tarkasteluun en ottanut mukaan Veico Oy:n puutuotteita. Vaikka koivuviilu antaakin tuotteille vaalean puun värin, ei näiden kohdalla voi puhua erityisestä värivalinnasta, sillä kaikissa yrityksen kortti- ja adressituotteissa on käytetty samaa käsittelemätöntä puupintaa. Siispä vertailtavien tuotteiden määrä tässä aluvuossa on 278.

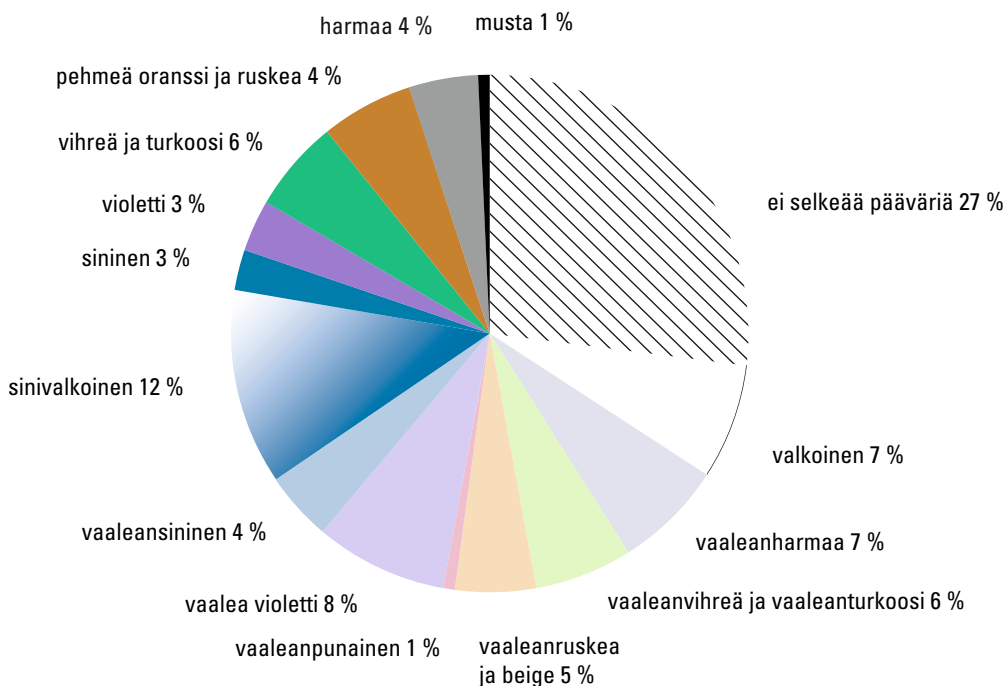
Selvitin tuotteiden värejä jakamalla ne sopiviin luokkiin. Jo alkuvaiheessa havaitsin, että tietyt värit ovat joukossa hyvin edustettuina eikä toisia värejä esiinny juuri lainkaan. Kuten on oletettavaakin, kirkkaan punaiset, keltaiset tai oranssit ovat harvinaisia värejä osanottotuotteiden valikoimassa. En siksi pyrkinyt luokittelemaan tuotteita normaalin väriympyrän mukaisesti, vaan muokasin luokat, jotka parhaiten näyttivät jaottelevan tuotteissa esiintyvät värit ja sävyt. Väriluokat ja niihin kuuluvien tuotteiden osuudet näkyvät kuvassa 25.

Yhteensä 75 tuotetta eli 27 prosenttia kaikista oli sellaisia, joista ei ollut määritettävissä yhtä selkeää pääväriä. Näissä tuotteissa esiintyi värejä suhteellisen tasa-arvoisina yhdistelminä, jolloin pakottaminen johonkin väriluokkaan olisi ollut keinotekoista. Vaikka monissa on mukana kirkkaiden värejä, ei tuotteiden yleisilme silti ole välttämättä erityisen kirjava. Joukossa on paljon kansia, joissa on esimerkiksi valkoista, harmaata ja vihreää suurin piirtein saman kokoisina alueina.

Valkoinen näytti olevan selvästi hallitseva 7 prosentissa tuotteista. Valitsin joukkoon paitsi selkeät vitivalkoisten lisäksi melko sävykkäätkin valkoiset, jos kannessa ei ollut muita värielementtejä (kuva 26).

Valkoisten tuotteiden ryhmään kuuluu lähes pelkästään kukka-aiheita. Vain yksi talvinen puu on mukana joukossa. Yleissävy on useimmiten melko lämmin erilaisten kermanvalkoisten kukkien ja vihreiden lehtien ansiosta. Mikään erityisen rauhallinen tai pelkistetyt tyylikäs ei ryhmän yleisilme valkoisesta yleisväristä huolimatta ole. Värivalokuvat kukista, erilaiset pehmeäreunaiset rajaukset ja muut rakenneratkaisut tuovat kirjavuutta ilmeeseen. Joukkoon kuuluvat neljä FSS-järjestön adressia ovat ilmeeltään tämän ryhmän – ja itse asiassa koko tarkastellun joukon – rauhallisimmasta päästä. Monin tavoin poikkeuksellinen Ritva Salmen kohopainolla toteutettu adressi puolestaan erottuu tässäkin ryhmässä ainoana täysin valkoisena tuotteena.

Vaaleanharmaiden tuotteiden ryhmä on yhtä suuri kuin valkoisten (7 %), ja yleisilmeeltään pitkälti samanlainen. Tähän ryhmään kuuluu kuitenkin myös kuusi piirros- tai maalaustekniikalla toteutettua kuvaa, joiden värimaailma on hyvin utuinen ja pehmeän harmaa. Vaaleanvihreiden ja

Kuva 25. Adressien ja korttien kannen väritys. Kustakin kannesta on määritetty sen yleisilmeen määräävä värisävy. Noin 27 prosenttia 278 kannesta oli sellaisia, joille oli vaikea määrittää yhtä pääväriä.

vaaleanruskeiden tuotteiden osuus on 6 %. Näissä hallitsevana sävynä on hyvin vaalea kellan- tai harmaanvihreä. Mukana on useita kieloihteita ja muita pieniä kukkia. Yleisvaikutelma on hyvin pehmeä ja hempeä.

Värimaailmaltaan vaaleanruskeita ja beigejä on 5 % tuotteista. Myös näissä kuvissa on utuisuutta ja pehmeyttä. Vaaleanpunaisen ryhmän muodostaa vain kaksi adressia eli noin prosentti kaikista tuotteista. Nämä ansaitsevat silti tulla mainituksi omana ryhmänään, sillä niiden väritys on poikkeuksellisen yhtenäinen: molemmissa on lähes pelkkää vaaleanpunaista eri sävyinä. Molemmat ovat kukka-aiheita.

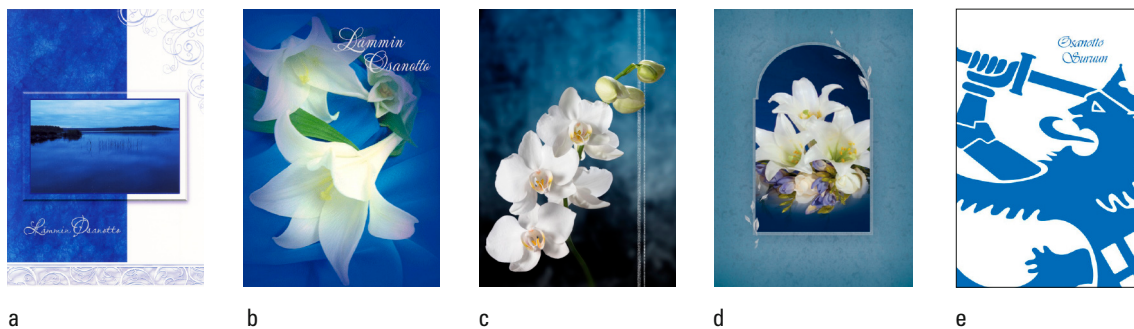
Vaalea violetti muodostaa melko suuren ryhmän, noin 8 % tuotteista (kuva 27). Ryhmän kohdalla on ehkä huomattava, että yli puolet tuotteista on Kantolan Korttituotteen valmistamia. Yrityksen tuotteissa näyttää kokonaisuutena olevan melko paljon erilaisia violetteja sävyjä, mikä saattaa vaikuttaa tulokseen. Pääväritään vaaleansinisiä tuotteita on 4 % kaikista. Sinivalkoista väritystä puolestaan

Kuva 26. Pääsävyiltään valkoisia adresseja. A: Karto, b: Kantolan Korttituote, c: suru.fi, d ja e: FSS.

Kuva 27. Vaalean violetteja sävyjä. A ja b: Karto, c ja d: Kantolan Korttituote, e: Lähetysseura. B on kortti, muut adresseja.

Kuva 28. Sinivalkoisia adresseja. A: Karto, b: Kantolan Korttituote, c: Neuroliitto, d: SPR, e: suru.fi.

esiintyy noin 12 prosentissa tuotteista, mikä on suurin yksittäinen väriryhmä. Joukossa on toki monenlaista sinivalkoisuutta: sekä kirkasta ja kontrastikasta, perinteistä isänmaallista väritystä muistuttavaa värimaailmaa että pehmeämpiä ja murretummilla sinisillä toteutettuja värityksiä (kuva 28).

Sinisävyisiä adresseja oli joukossa kolme prosenttia, samoin violetteja. Molemmissa ryhmissä on joitakin kauttaaltaan suhteellisen tummasävyisiä adresseja, mutta toisaalta erityisesti violettien ryhmässä on usein mukana myös valkoista ja auringonlaskun lämpimiä sävyjä. Vihreiden ja turkoosien ryhmään kuuluu 6 % tuotteista. Mukana on kirkkaita kesänvihreitä, lämpimän kellanvihreitä ja toisaalta pari kylmää turkoosiakin.

Murretun, pehmeän oranssin ja ruskeansävyisten tuotteiden ryhmä on yhtenäisyydessään mielenkiintoinen (kuva 29). Viidentoista tuotteen joukossa on yhdeksän auringonlaskuaihetta, lisäksi pariin esinekuvaan tuo lämpimänruskea väritys samanlaista illan tunnelmaa. Kannet ovat värikirjoltaan suhteellisen niukkoja. Tähän ryhmään kuuluu 4 % tuotteista.

Harmaansävyiset kannet muodostavat myös 4 %:n ryhmän. Näissä on luonnollisesti joukon ainoat mustavalkoiset valokuvat: Marika Lehden delfiinikuva ja suru.fi-palvelun kuva yksittäisestä ruususta.

Viimeinen ryhmä on pieni mutta hyvin kiinnostava: kaksi mustasävyistä adressia (kuva 30). Molemmat sisältävät myös voimakkaan kirkkaansävyisen elementin, mutta otin ne silti omaksi ryhmäkseen täysin poikkeuksellisen kokomustan taustan vuoksi. Nämä kaksi suru.fi-palvelun adressiaihetta ovat ainoat, joissa esiintyy mustaa missään merkittävässä roolissa koko joukosta. Kaikkien pehmeiden, kirkkaiden, utuisten ja pastellinsävyisten tuotteiden jälkeen nämä kaksi väritykseltään yksinkertaista adressia näyttävät selkeiltä ja rauhallisilta. Kuvien toteutus ja osittain aiheetkin ovat toki melko lailla yleisen linjan mukaisia (valokuvat kukasta ja linnusta), joskin lintuaiheen selkeä symboliikka valonsäteineen on myös kuva-aiheiden joukossa erikoinen.

Kaikkien tuotteiden osalta voi siis sanoa, että väritystä dominoivat vaaleat sävyt. Väritykseltään vaaleisiin tuotteisiin voi laskea kuuluvan 38 % tuotteista ja tummempia värejä sisältäviin 21 %. Värejä käytetään kaiken kaikkiaan melko paljon. Hyvin niukkaa väripalettia edustaa alle 10 tuotetta eli noin

Kuva 29. Pehmeän oranssin ja ruskean sävyisiä adresseja. A: Kantolan Korttituote, b: Neuroliitto, c: SPR, d ja e: suru.fi.

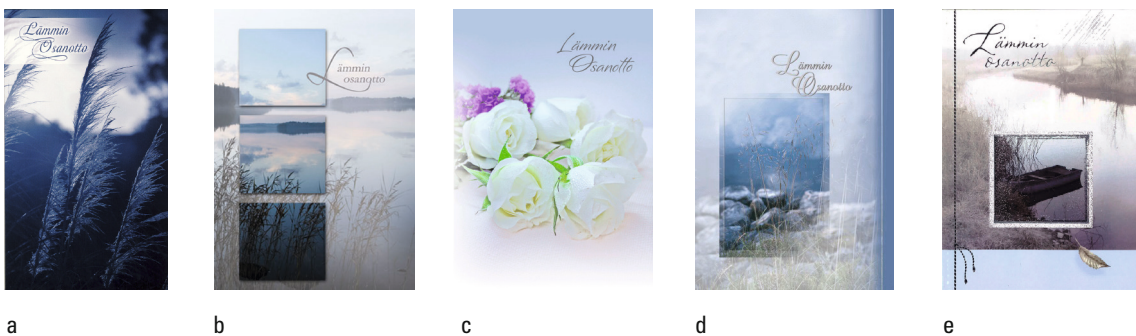

Kuva 30. Mustasävyisiä adresseja. Molemmat suru.fi.

3 % kaikista. Näihin lasken kaksi mustavalkoista valokuvaa sekä muutaman ruskean- tai sinisen-sävyiseksi muokatun valokuvan. Lisäksi yhdessä adressissa on käytetty pelkkiä violetin ja yhdessä pelkkiä vaaleanpunaisen sävyjä.

Eräs kokonaisuudessa erottuva piirre on myös se, että erilaisia kylmiä värisävyjä on käytetty enemmän kuin lämpimiä ja neutraaleja. Valkoiset, siniset, violetit ja vihreät sävyt sekä erilaiset kylmät harmaat ovat suosittuja, ja kun ottaa huomioon että valtaosa kansista on lisäksi vaaleita, on tietynlainen viileä ja haalea värimaailma melko tyypillinen. Kun tämän yhdistää ylivoimaisesti suosituimpaan lämmin osanotto -kansitekstiin, on tuloksena toisinaan hieman ristiriitaiselta vaikuttava yhdistelmä: lämmintä osanottoa julistava tuote huomattavan viileänsävyisellä kannella (kuva 31).

Tuotteissa käytetyt värit ovat siis usein pehmeitä, vaaleita ja utuisia, mutta toisinaan myös kirkkaita ja värikylläisiä, ja vain hyvin harvoin käytetään niukkaa väripalettia. Suurina alueina ei esiinny lainkaan punaista, oranssia, kirkasta pinkkiä tai keltaista, mutta näitäkin värejä käytetään muiden värien joukossa. Mustaa esiintyy vain poikkeustapauksissa, ja silloinkin vaaleiden sävyjen kanssa, ei yksinään.

Kuva 31. Lämpimiä osanottoja viileissä sävyissä. A: Karto, b ja c: Kantolan Korttituote, d: Neuroliitto, e: SPR. A on kortti, muut adresseja.

4.2.10 Vertailua ulkomaisiin osanottokortteihin

Teen adressi- ja korttiaiheiden lopuksi lyhyen katsauksen eräiden muiden maiden osanottokortteihin. Katsaus perustuu vain valikoimaan kolmen erimaalaisen nettikaupan osanottokorteista, eikä siis ole millään lailla kattava. Käyn kuitenkin läpi joitakin havaintojani piirteistä, jotka näyttävät poikkeavan suomalaisista osanottotuotteista. En ota kantaa siihen, ovatko nämä piirteet käytännössä erityisen keskeisiä tai suosittuja, sillä valikoimissa on myös paljon tyylejä, joita en tässä erikseen käsittele.

Saksan markkinoilla myytäviä kortteja valitsin tarkasteltavaksi Amazon.de-verkkokaupasta. Noin 270 kortin joukosta erottui joitakin ryhmiä, jotka poikkeavat suomalaisesta osanottotuotteiden valikoimasta. Mukana oli ensinnäkin huomattavan paljon enemmän selkeitä ja yksinkertaisia graafisia kuvituksia. Näitä oli noin viidennes osanottokorteista, kun suomalaisten tuotteiden joukossa vastaavia oli noin 6 %. Valtaosa näistä korteista oli mustavalkoisia. Nimenomaan mustavalkoista graafista kuvitusta en tavannut yhdessäkään suomalaisessa tuotteessa. Myös mustavalkoisia valokuvia, piirroksia ja maalauksia on saksalaisen verkkokaupan valikoimassa kohtuullisen paljon. Näitä edusti valikoimasta noin 15 %, kun suomalaisten tuotteiden joukossa vastaavia oli alle prosentti valikoimasta. Näiden lisäksi korteissa oli paljon kohtalaisen niukkasävyistä kuvitusta. Harmaa ja vaaleat ruskeansävyt olivat dominoivia lukuisissa korteissa.

Aihepiirien osalta huomiota kiinnitti muutama seikka. Saksalaisvalikoimassa oli parikymmentä erilaista patsas- ja muistomerkkiaihetta. Enimmäkseen nämä esittivät tyyliltään klassisia enkeli-patsaita. Myös rukoukseen yhteen liitettyjä käsiä esiintyi useita kappaleita. Patsas- tai rukousaiheita ei suomalaisissa valikoimissa juuri näkynyt.

Erilaisia yksittäistä luonnonelementtiä esittäviä aiheita oli paljon. Suomalaisissakin tuotteissa luonto- ja kasviaiheita on runsaasti, mutta niistä valtaosa on koristeellisia kukka-aiheita tai erilaisia laajoja maisemia. Saksalaisissa korteissa sen sijaan näkyy enemmän esimerkiksi pelkkiä pilviä, aaltoja, yksittäisiä lehtiä tai kiviä. Luontoaiheen sisältä löytyi myös joitakin meidän tuotteisiimme verrattuna suorastaan karuja kuva-aiheita: lakastuneita pensaita lumessa tai pudonneita lehtiä kuvan pääaiheena. Joukossa on myös yksi selkeää symboliikkaa edustava sammunut, hennosti savuava kynttilä.

Oli kiinnostavaa huomata, että myytävänä oli myös joitakin mustalla reunaviivalla koristettuja tai mustalla vuorattuja kirjekuoria sekä erilaisia mustalla ristillä tai muilla hillityillä koristeilla varustettuja kirjepaperisettejä. Tällaisilla surupaperi-, surukuori- ja surukorttisetillä lienee yhtymäkohtia meilläkin aiemmin tunnettuun tapaan lähettää suruviesti mustareunaisessa kuoressa. Tällä perusteella en voi tietenkään sanoa mitään tuotteiden suosiosta tai käytön määrästä, mutta joka tapauksessa sellaisia yhä valmistetaan ja markkinoidaan.

Kuvassa 33 on muutamia esimerkkikuvia yllä kuvatuista korteista.

Kuva 33. Esimerkkejä sellaisista saksalaisista osanottokorteista, jotka poikkeavat kuvitukseltaan tarkastelussa olleista suomalaisista tuotteista.

Myös brittiläisiin osanottokortteihin tein nopean katsauksen saman suuren verkkokaupan tarjooman kautta. Amazon.uk-sivustolla en noin sadan tuotteen joukossa havainnut yhtä selkeitä eroavaisuuksia suomalaisiin verrattuna kuin saksalaisissa tuotteissa oli nähtävissä. Tekstiä kortteissa oli keskimäärin melko paljon, mutta on muistettava että suomalaisissakin osanottokortteissa on pidemmät tekstit kuin adressien kansissa. Tekstisisällöissä kiinnostavaa on se, että useissa kortteissa viitataan menetettyyn perheenjäseneen, esimerkiksi *With deepest sympathy on the loss of your mum* tai *On the loss of your son*. Värimaailman ja aihepiirin puolesta erityisiä eroja ei näyttänyt olevan, sillä myös brittikortteissa on paljon kukkia, kauniita maisemia ja hempeitä värejä. Jonkin verran esiintyi tyylieltyjä kukka-aiheita tai pelkkään tekstiin ja ornamentteihin perustuvia korttiaiheita. Kiinnostava seikka on se, että tarkastelemastani melko pienestä joukosta löytyi osanottokortteja tilanteeseen, jossa lemmikki on menehtynyt. Näissä viitataan menetyksen kohteeseen lemmikki-sanalla tai pienellä tassun kuvalla, joissakin käytetään kissan tai koiran kuvaa ja mahdollisesti pidempää muistotekstiä.

Amerikkalaisen Hallmark-korttiyrityksen valikoimasta tein myös muutamia havaintoja. Heidän osanottokorttiansa joukossa näyttää olevan erityisen paljon hillittyjä, yksinkertaisin elementein muotoiltuja kortteja. Valokuvia käytetään harvakseltaan, enimmäkseen kuvitukset ovat erilaisia tyylieltyjä kukka- tai lehtikuvioita tai muita ornamentteja. Erilaisia kirjaintyypppejä on käytetty monipuolisesti ja tekstit on sommiteltu kauniisti kuva-aiheiden kanssa. Myös tyhjää tilaa on käytetty sommittelussa, mikä luo pehmeän värimaailman kanssa rauhallista tunnelmaa. Vaikka nämä kortit eivät värimaailmaltaan välttämättä eroa kovin rajusti suomalaisesta valikoimasta, on ero tunnelmassa silti huomattava.

Kuvassa 34 on muutama kortti edellä mainituista valikoimista.

Kuva 34. Joitakin brittiläisiä ja amerikkalaisia osanottokortteja.

Saksalaisten tuotteiden joukosta löytyneet yksinkertaiset ja mustavalkoiset kortit näyttävät suomalaisten osanottotuotteiden hempeyden ja värikirjon jälkeen suorastaan raikkailta. On kiinnostavaa, että myös hyvin niukoin värityksin ja kuvatyylein – tai kokonaan ilman kuvia – toteutettuja kortteja on nykyään markkinoilla. Kyse on toki makuasioista, mutta itseeni suruaiheen yhteydessä tällaiset karummat muodot tekevät vaikutuksen. Ne tuntuvat ikään kuin rehellisiltä ja tunnustavat vaikean tilanteen synkkyyden. Pehmeitä värejä ja viehättäviä kuvia hyödyntävät tuotteet ovat toki lohdullisempia viestiessään toivosta, kauneudesta ja lohdusta. Sellaisen ojentaminen surevalle on varmasti käytännössä turvallisempia valinta. Kyse on kuitenkin myös tottumuksesta, niin kuin katsaukseni on osoittanut: käsitykset sopivasta käytöksestä muuttuvat historian mittaan, ja ne eroavat myös eri kulttuurien välillä.

5 TULOSEN ANALYSOINTIA JA POHDINTAA

Tässä luvussa analysoin ilmi tulleita kuolemaan liittyviä visuaalisia muotoja ja pohdin, miten tiedot vastaavat alussa esittämiini kysymyksiin. Haen siis vastauksia kysymyksiin:

- Millaisin tavoin kuolemasta ilmoitetaan, millaisin viestein suruun otetaan osaa, kuinka vainajaa muistellaan?
- Millaisia visuaalisia muotoja kuolemaan liittyvät tavat tänä päivänä saavat?
- Millainen kehitys on johtanut näihin muotoihin ja mitä on eri visuaalisten muotojen taustalla?

5.1 Kuolemaan liittyvät viestintätavat

Kuolemantapaukseen liittyvä viestintä saa monia erilaisia muotoja. Osa näistä on hyvin vakiintuneita, osa uusia ja parhaillaan muotoutumassa osaksi kuolemaan ja suremiseen liittyvää kulttuuria. Kuolemankulttuuri on yleensä luonteeltaan perinteistä ja hitaasti muuttuvaa, ja sama näyttää pääpiirteittäin pätevän myös kuolemaan liittyvään viestintään.

Kuolemasta on perinteisesti ilmoitettu sanomalehti-ilmoituksella, jolla on samalla esitetty kutsu hautajaisiin. Aiempaa pienempien hautajaisten pitäminen on siirtänyt kuolinilmoituksen julkaisuajankohtaa myöhemmäksi, ja ilmoituksessa usein kiitetään samalla osanotosta. Verkossa julkaistaan osa kuolinilmoituksista, mutta kovin vakiintunutta käytäntöä ei näyttäisi vielä syntyneen. Kuolemantapauksesta voidaan lähipiirille ilmoittaa myös suullisesti, erilaisin sähköisin viestintätavoin tai lähettämällä henkilökohtainen kutsu. Kuolinilmoituksella on kuitenkin tietty rituaalinen merkityksensä erityisesti tapauksissa, joissa se ei toimi kutsuna hautajaisiin.

Kuoleman aiheuttamaa surua on perinteisesti ilmaistu suruasulla, ja esimerkiksi surutaloa on saatettu koristella eri tavoin. Nämä käytännöt ovat jääneet pois, ja suruasua on tyypistynyt hautajaisissa käytettäväksi. Ulkoisesti ei siis juuri enää ilmaista lähipiirissä tapahtunutta kuolemaa.

Osanottoa ja vainajan kunnioitusta merkitsee myös esimerkiksi hautajaisiin viety kukkalaitte. Vainajan kunnioittamiseen liittyvät osaltaan monet hautajaisjärjestelyt, sillä suuri osa hautajais-tavoista ei ole käytännön syistä välttämättömiä. Arkun ja urnan valinnalla, vainajan pukemisella, hautajaisten koristeluilla, kukkalaitteilla ja viimeiseksi hautamuistomerkillä sekä sen hoidolla osoitetaan kunnioitusta vainajaa kohtaan. Yleensä kunnioittavana pidetään sitä, että valitaan vainajan toiveita vastaavia tai hänen persoonaansa sopivia ratkaisuja, mikäli ne vain ovat tiedossa.

Osanotto tapahtuu yleensä joko henkilökohtaisesti, kukkatervehdyksellä, osanottoadressilla tai -kortilla. Osanoton sopiva muotoa usein harkitaan, jotta viesti olisi sopiva. Myötätuntoa halutaan ilmaista, mutta sanojen löytyminen voi olla vaikeaa. Erityisesti kukkatervehdys ja osanottoadressi ovat hyvin vakiintuneita tapoja, ja adressilla on oma paikkansa myös hautajaisrituaalissa. Nykyään myös verkossa voi viestiä osanottoa ja muistamista tekstein, kuvin ja symbolein. Käytössä on varta vasten tähän tarkoitettuja sivustoja, mutta monet sähköisen viestinnän muodot taipuvat tarvittaessa myös suruviestintään. Videoita, sosiaalista mediaa, peliyhteisöjä ja keskustelupalstoja käytetään kuolemantapauksen yhteydessä monin tavoin. Verkossa tapahtuvaan osanottoon ja suremiseen on suhtauduttu vieroksuvasti ja sitä on pidetty epäsovivana, mutta erilaisia mahdollisuuksia hyödynnetään yhä enemmän. Virtuaalimuistelulla ja -suremisella on monia etuja, kuten yhteisöllisyys ja reaaliaikaisuus, joista voi olla paljon apua surevalle.

5.2 Kuolemaan liittyvän viestinnän visuaalinen ilme

Kuolemaan liittyvien viestintämuotojen laajasta kirjosta johtuen myös visuaalinen ilme on vaihteleva. Monissa tuotteissa ja palveluissa on kuitenkin olemassa omat vakiintuneet muotonsa ja suosittu värinsä ja koristelunsa. Kaiken kaikkiaan ilmeen taustalta voi löytää eri yhteyksissä ilmi tulleita tavoitteita, kuten vainajan kunnioittaminen, arvokkuus ja toisaalta osanoton, myötätunnon, lohdun ja toivon ilmaiseminen sureville. Eri viestintämuotojen ilmeen tavoitteiksi on mainittu esimerkiksi hillitty, perinteinen, koruton ja tahdikas. Osanoton yhteydessä korostetaan usein viestin henkilökohtaisuuden tärkeyttä ja kylmän, persoonattoman viestin vähempiarvoisuutta. Se, miten hyvin esimerkiksi arvokkuuden tavoite eri viestintätavoissa käytännössä toteutuu, on toki riippuvaista monista tekijöistä. Käyn seuraavissa alaluvuissa läpi visuaalisia muotoja, ensin viestintämuodoittain ja sitten kootusti värejä, symboliikkaa ja typografiaa omissa alaluvuissaan.

5.2.1 Visuaalinen ilme viestintämuodoittain

Kuolinilmoitukset noudattelevat pitkälti vakiintunutta muotoa. Ulkoasu on sidoksissa lehtien määrittämiin ilmoitusmuotoihin, mutta myös sisällössä on tiettyjä konventioita. Ilmoitukset ovat yleensä mustavalkoisia ja yksi- tai kaksipalstaaisia. Tekstityylit ovat perinteisiä ja samantyyppiset muotoilut toistuvat. Symboleissa on valittavana ristejä ja muita uskonnollisia symboleja, erilaisia järjestöjen ja yhteisöjen merkkejä sekä muita kuvia. Valmiit kuvat ovat yleensä pieniä mustavalkoisia piirroksia. Kuvavalikoima on jonkin verran monipuolistunut parin vuosikymmenen takaisesta. Ristit, linnut, köynnöskuviot, ruusut, kielot, viljankorret, enkelit sekä vene- ja maisema-aiheet ovat valikoimissa parhaiten edustettuina. Joitakin harrastuksiin liittyviä kuvia on valikoimissa myös mukana.

Adresseissa on hyvin vakiintunut muoto ja paljon yhteneväisiä piirteitä kuvien ja tekstien muotoilussa, vaikka valikoima onkin runsas. Kuvamaailmaa hallitsevat kukat ja maisemat. Abstrakteja aiheita ja yksinkertaisia graafisia kansiaiheita on hyvin vähän. Valokuva on pääasiainen kuvitustapa, ja kuva-aiheen lisäksi käytetään runsaasti erilaisia sommitteluelementtejä, kuten kehyksiä, väripintoja ja koristeita. Viileät ja vaaleat sävyt dominoivat värimaailmaa, joskin lähes kaikkia värejä löytyi jossain muodossa. Värejä ylipäättään käytetään enemmän kuin mustavalkoisia tai niukkasävyisiä ratkaisuja. Pääväreiltään tummia tai mustia adresseja oli niukasti. Adressin kannen tekstit ovat vakiintuneet lyhyeksi kahden sanan otsikoksi, ja tekstien muotoilussa suositaan kaunokirjoituksen näköisiä kalligrafisia kirjaintyyppisiä. Joitakin yleisestä linjasta poikkeavia ja modernimpia muotoiluja löytyi joukosta, näistä suuri osa oli nimeltä mainittujen taiteilijoiden tai suunnittelijoiden töitä.

Myös suomalaisissa hautajaisissa on joitakin vakiintuneita ja tunnistettavia visuaalisia elementtejä, kuten kukkalaitteet sekä valkoiset pöytäliinat, vainajan kuva, kukat ja kynttilät muistotilaisuudessa. Arkkujen ja uurnien ulkoasussa on paljon vaihtelua. Tarjolla on myös perinteisestä vaaleasta ja hillitysti koristellusta ilmeestä poikkeavia värikkäitä ja/tai kuvioituja malleja.

Verkossa tapahtuva muistelu ja osanotto on muita tapoja uudempi ja on siihen liittyy erilaisia palveluita ja sivustoja, joten mitään selkeää yhtenäistä visuaalista linjaa ei ole syntynyt. Suomalaisissa muisteluvivustoissa ei lyhyen katsauksen perusteella erottunut erityisen toistuvia tai tunnistettavia visuaalisia piirteitä, kenties kauniiden lämminsävyisten maisemakuvien käyttöä lukuunottamatta. Tekstityypit, taittoratkaisut ja kuvien käyttö noudattelevat muista yhteyksistä tuttuja muotoja, eivät niinkään tiettyä surugenreä. Ilme on kuitenkin melko rauhallinen ja selkeä. Kovin erikoisia tai huomiota herättäviä muotoiluja käytetään. Reaalimaailman puolelta lainataan joitakin muotoja visuaalisiin elementteihin, kuten tai hautakivi ja muistokynttilät. Muissa viestintämuodoissa tavattuja symbolivalikoimia (ristejä, lintuja, ruusuja, kieloja, veneitä tai pieniä harrastuskuvia) ei sivustoilla näkynyt.

Hautamuistomerkki on noudatellut viime vuosikymmeninä melko yhteneväistä linjaa ja suosituin malli on ollut musta ns. matkalaukkumalli. Vaihtelua on alettu hakea, ja vaihtoehtoja värien, muotojen ja materiaalien suhteen on paljon. Perinteisillä ratkaisuilla on silti suosiota. Kiven teksteillä ja koristekuvioilla on vakiintuneet muotonsa, vaikka niiden laatimisesta ei ole erityisen

tiukkoja sääntöjä. Usein vaaditaan vain, että sisältö ei saa olla loukkaava. Kirjaintyypeissä ja koriste-kuvioissa on usein tarjolla samantyyppisiä perusvaihtoehtoja, joskaan valikoima ei rajoitu niihin. Kuvioissa toistuvat ristit, linnut, enkelit, kukat ja pienet maisema-aiheet. Kullatut ja pronssiset kirjaimet ovat tyyppillisiä. Tekstien muotoilu ei näytä olevan erityisen keskeisellä sijalla kivien markkinoinnissa.

Vainajan valokuva liittyy monin tärkein tavoin vainajan muisteluun. Muistotilaisuudessa sillä on oma vakiintunut paikkansa. On kuitenkin myös paikkoja, joihin valokuvan ei ole perinteisesti katsottu sopivan. Kuolinilmoituksissa käytetään harvoin vainajan kuvaa, ja hautakivissä siihen on usein suhtauduttu torjuvasti. Uudet toteutustekniikat saattavat lisätä kuvien käyttöä hautakivissä.

5.2.2 Värit

Vaikka värimaailmakin on kaiken kaikkiaan monipuolinen ja kovin selkeitä linjoja löytyy vähän, tuli ilmi on monia kiinnostavia ilmiöitä. Perinteisesti surun ja kuoleman väriksi mielletty musta esiintyy nykyään yleensä vain tietyissä elementeissä, kuten hautajaisasuissa ja hautajaisautossa. Aiemmin musta on ollut suosituin väri myös hautakivissä, mutta tämä on alkanut muuttua. Pääosa esimerkiksi hautajaisiin liittyvistä elementeistä on usein valkoisia tai vaaleita. Vainajan vaatteet, arkku, monet hautajaisissa käytetyistä kukista ja mm. muistotilaisuuden koriste-elementit ovat usein valkoisia. Myös osanottoadresseissa vaalea värimaailma on yleinen, kun taas mustaa ja tummia sävyjä esiintyy niukasti. Käytännössä värit voi valita esimerkiksi kukkalaitteisiin ja monein muihin tuotteisiin täysin vapaasti, ja esimerkiksi uurnissa oli tarjolla yllättävänkin kirjava värimaailma. Muutamissa elementeissä värivalikoimasta erottuu omana erityistapauksenaan sinivalkoinen värimaailma. Tällaisia ovat kukkalaitteet, arkut ja adressit.

Tässä kohtaa on syytä pohtia lyhyesti värien merkitystä viestinnässä ylipäätään. Väreillä on suuri rooli niin tunnelman luoja kuin erilaisten viestien välittäjänä, sillä niihin itseensä on kytkeytynyt erilaisia symbolimerkityksiä. Värisymboliikka on rikasta ja osa merkityksistä periytyy kaukaa. Toisinaan on myös uskottu, että väreillä olisi suoria fysiologisia tai psyykkisiä vaikutuksia. Tällaiset vaikutukset ovat kuitenkin nykytietämyksen valossa joko olemattomia tai vähämerkityksisiä. Värien voimakas vaikutus syntyy niihin yhdistettyjen merkitysten ja totuttujen käyttötapojen kautta. Esimerkiksi juuri mustaan yhdistetty kuoleman, surun ja pahuuden merkitys tulee opitun kulttuurisen kielen kautta. (Arnkil 2007.)

Tällainen koettu merkitys on keskeinen, kun tuotteita suunnitellaan tai valitaan, sillä valintoja tehdään usein sen perusteella. Esimerkiksi viileitä värejä, vihreää ja sinistä on totuttu pitämään rauhoittavina ja punaista kiihdyttävänä. Todellisuudessa värisävyä enemmän vaikutusta on kuitenkin värin vaaleudella ja kylläisyydellä: vaaleat ja keskikylläiset väripinnat koetaan rauhoittavina niiden sävystä (vihreä, sininen, keltainen, punainen) riippumatta. Tummat väripinnat puolestaan koetaan hyökkäävinä. (Arnkil 2007.)

Värien kokemiseen ja tulkintaan vaikuttaa lisäksi asiayhteys ja väriin liitetyn muodon tai hahmon merkitys. Väri ja muoto (symboli) vaikuttavat toistensa tulkintaan. Lisäksi värin täsmällisellä vivahteella, ympäröivillä väreillä, tekstuureilla ja muilla visuaalisilla tekijöillä on vaikutusta siihen, millaisia mielikuvia ja merkityksiä syntyy. (Arnkil 2007.)

Kokonaisuus on siis monimutkainen, eikä syitä tiettyjen värien käyttöön voi ulkopuolisella tarkastelulla päätellä. Uskoisin, että esimerkiksi adresseissa usein esiintynyt viileä ja keskimäärin melko vaalea värimaailma voisi perustua juuri ajatukseen tämän tyyppisten sävyjen rauhoittavasta vaikutuksesta. Valkoinen puolestaan kantaa niin kirkollisissa kuin maallisissakin yhteyksissä monia positiivisia merkityksiä, joten sen suosio surujuhlan värinä on helppo ymmärtää. Se on paitsi juhlava ja arvokas, myös toivon ja puhtauden väri, joka on siksi sopinut mustaa paremmin kuoleman ja surun esilläpitämistä vieroksuneeseen kulttuuriimme. Tämän tarkempia arveluita värien käytön syistä en edellä kuvatusta syistä uskalla tehdä ilman tietoa suunnittelijoiden tai käyttäjien näkemyksistä.

5.2.3 Kuva-aiheet ja symbolit

Kirjaan kuva-aiheista ja symboliikasta vielä muutaman kootun havainnon edellisten tuotekohtaisten kuvausten lisäksi. Täsmennän aluksi kautta työn käyttämiäni symbolin kuva-aiheen käsitteitä.

Symboli on merkki, joka edustaa jotain toista asiaa. Symboliksi voidaan lukea monia asioita, kuten hahmoja, asentoja, eleitä, muotoja, tai kuten edellisessä luvussa mainitsin, värejä. Esimerkiksi erilaisia luonnonelementtejä, maisemia tai vaikkapa ilmansuuntia voidaan tulkita symbolisesti. Symbolit ovat kulttuurisidonnaisia ja kontekstilla on merkitystä symbolin tulkintaan. (Väisänen 2011.)

Käytännössä symbolilla usein tarkoitetaan tiettyjä selkeitä, vakiintuneeksi merkiksi muotoiltuja kuvia. Monien erilaisten kuva-aiheiden mahdollinen symbolinen merkitys aiheuttaa kuitenkin sen, että kovin selvää rajaa kuvan ja symbolin välillä ei aina ole mahdollista tehdä. Tässä työssä tällainen jako ei ole keskeinen, ja siksi olenkin käyttänyt lähes synonyymisinä sanoja symboli ja kuva-aihe. Toisaalta näitä kahta sanaa rinnakkain käyttäessäni viittaa nimenomaan siihen, että symboli on jokin vakiintunut kuvio, kuten risti, tähti tai vaikkapa veteraanijärjestön merkki, ja kuva-aihe vapaammin tulkittava ja usein monimutkaisempi kuvallinen toteutus.

Kaiken kaikkiaan kuolemaan liittyvän viestinnän kuvamaailmaa leimaa toisaalta perinteinen uskonnollinen symbolikka risteineen ja toisaalta tietyt toistuvat ns. maalliset symbolit ja kuva-aiheet. Ristiaihetta olen käsitellyt hieman uskonnon roolia kuvaavassa luvussa 2.1.4 ja kuolinilmoitusten yhteydessä luvussa 4.1.4, enkä syvenny siihen tässä enää tarkemmin. On kuitenkin kiinnostavaa huomata, että tilanne uskonnollisen symboliikan suhteen on jollain tapaa kaksijakoinen. Toisaalta risti näyttää olevan joissakin tuotteissa yhä ikään kuin oletusarvoinen valinta (kuolinilmoitukset, hautakivet ja esimerkiksi arkkujen kiinnitysruuvit). Toisaalta taas itse uskonnollinen symboliikka on näyttänyt tyypistyvän hyvin niukkaan aihevalikoimaan. Yleisimpien ristimallien (latinalainen ja ortodoksiristi) lisäksi esiintyy lähinnä enkeleitä ja muutamia raamattuaiheisia kuvia. Enkeliaiheista merkittävä osa on tavalla tai toisella lapsenomaisia tai lapsille suunnattuja.

On kuitenkin huomattava, että valtaosa yleisimmin tarjolla olevista kuva-aiheista ja symboleista on siinä määrin monitulkintaisia, että niihin saattaa käyttäjä tai katsoja hyvinkin ladata uskonnollisia merkityksiä niin halutessaan. Tällaisia ovat esimerkiksi suosittu lintuaiheet, kukka- ja kasviaiheet sekä myös monet maisemat. Esimerkiksi lintuaiheissa usein tarjolla oleva kyyhkynen on tulkittavissa yhtä lailla kristillisen näkemyksen kautta Pyhän Hengen symboliksi kuin maallisella tavalla kauniiksi valkoiseksi linnuksi, joka voi kuvastaa esimerkiksi vapautta huolista ja elämän raskaasta taakasta. Lintuaiheet ovat lisäksi olleet käytössä taivaallisten ja jumalallisten voimien ja sielun vertauskuvina monissa varhaisissa kulttuureissa. Ajatus sielulinnusta, joka on kuljettanut kuolleen ihmisen sielun pois maan päältä, on ikivanha. Usein juuri meren yli lentävät valkoiset vesi- tai muuttolinnut ovat saaneet tällaisen roolin. Ei siis ihme, että linnut ovat suosittuja niin kuolinilmoituksissa, osanottoadresseissa kuin hautakivissäkin: niiden symboliikka sopii yhtä lailla kristilliseen kuin maalliseenkin käyttöön. Lisämerkityksiäkin voi liittää vaikkapa tiettyihin lintulajeihin. Esimerkiksi joutsen voi kantaa kansallislintunamme lisäksi merkitystä suomalaisen luonnon symbolina. (Lempiäinen 2002.)

Toistuvien kuva-aiheiden joukkoon kuuluvat siis kukka-aiheet, jotka dominoivat erityisesti osanottoadresseja, mutta myös kuolinilmoituksissa ja hautakivissä niitä oli tarjolla runsaasti. Useat suosituimmista kukka-aiheista esittävät valkoisia kukkia – mustavalkoisista tai muuten värittömistäkin kuvista tunnistaa helposti esimerkiksi kielon, kalkan tai liljan. Näilläkin on monia merkityksiä. Liljan ja kielon voi kevätukukina katsoa viittaavan uuteen elämään ja kuoleman voittamiseen ja kukkien värissä toistuu monista yhteyksistä tuttu valkoinen. Kielolla Suomen kansalliskukkana saattaa olla oma tärkeä merkityksensä. Ruusu puolestaan on jo kaukaa historiasta periytyvä ja monissa kulttuureissa suosittu rakkauden symboli. Monissa tuotteissa toistuvat viljantähkä- ja heinäkorsiaiheet taas kertovat omaa kieltään luonnon kierrosta, sadosta ja sen korjuusta ja elämän katkeamisesta. Kaikilla näillä on myös monia nimenomaan kristilliseen perinteeseen liittyviä symbolisia merkityksiä, mutta näistä harvoilla lienee keskivertosuomalaiselle erityisen syvällistä merkitystä. Niin ruusu, valkoinen lilja kuin kielokin on eri tavoin yhdistetty Neitsyt Mari-

aan, ja esimerkiksi vilja-aihe voi saada kristillisessä symbolikielessä viitata ehtoolliseen. (Lempiäinen 2002, Väisänen 2011.)

Maisematkaan eivät ole vapaita monitulkintaisuudesta. Vaikka erityisesti valokuvana esitetty maisema saattaa hyvinkin tulla valituksi puhtaasti kauneutensa tai miellyttäviä mielikuvia herättävän sisältönsä vuoksi, voi niihinkin latautua symbolisia merkityksiä. Esimerkiksi vesiaiheet ovat kautta eri kulttuurien käytössä olevia symbolisia aiheita, ja myös Raamatussa on käytetty meri- ja virta-aiheista symbolikieltä. Vene voi olla myös osa tällaista vertauskuvaa. Purjehtiminen merellä elämän vertauskuvana tai virran ylittäminen siirtymänä rajan yli ovat selkeää symbolista sisältöä. Maisemat, vesi ja erilaiset veneet olivatkin runsaasti edustettuina eri viestintämuodoissa. Myös esimerkiksi tiet, polut ja vastaavat kulkureitit voi hyvin tulkita maallisen vaelluksen ja sen väijäämättömän etenemisen vertauskuvaksi. (Lempiäinen 2002.)

Eräs luontosymboliikan muoto ovat vuorokauden- ja vuodenajat, joista erityisesti ensinmainittua on tarjolla runsaasti. Erilaisia auringonlaskuaiheita on niin kuolinilmoituksissa, adresseissa kuin hautakivissäkkin. Kyseessä saattaa toki usein olla yhtä lailla auringonnousu, mutta kuvan tulkinta illaksi luo selkeämmän vertauskuvan elämän lopusta. Vuodenaikasymboliikkaa on käytetty melko vähän. Syys- ja talvimaisemia tai muita näihin vuodenaikoihin viittaavia kuvia oli adresseissa jonkin verran, kuolinilmoituksissa ja hautakivissä aihe on harvinainen. Tällainen luontainen kuolemansymboliikka ja hieman muista aiheista synkempi aihe erottuu tunnelmaltaan neutraalien tai varovaisen positiivisten kuvien joukossa.

Luontoaiheiden rinnalle on tullut jonkin verran erilaisiin harrastuksiin tai muihin kiinnostuksen kohteisiin viittaavia symboleita ja kuva-aiheita. Näissä on toisinaan hyvinkin kirjavia kuvavalkoimia, mikä on toki tarpeenkin, jos yritetään kattaa mahdollisimman monien henkilökohtaiset mieltymykset. Tällaiset aiheet ovat vähemmän monitulkintaisia, mutta vertauskuvallisuutta voi näistäkin löytyä.

Symboleita tarkasteltaessa on kuitenkin otettava huomioon, että usein symboleitakin käytetään vain sommitelman osana esimerkiksi koristeellisuutensa, värinsä tai geometrisen muotonsa vuoksi. Aina symbolin käyttö ei siis suinkaan perustu siihen ladattuun merkitykseen, vaan symboli voi olla vain osa esteettistä ilmaisua. Katsoja tai käyttäjä ei kuitenkaan voi tekijän tarkoitusta tietää, ja tulkinta tapahtuu katsojan mielessä suunnittelijan tai taiteilijan tarkoitusteristä riippumatta. Katsoja voi toisaalta hyvinkin jättää tulkitsematta sellaisia merkityksiä, joita tekijä on kuvaan saattanut ladata. Symbolien lukutaito on kenties menneistä ajoista heikentynyt. (Väisänen 2011.) Ehkä on myös on voinut syntyä aiempaa pirstaloituneempia osakulttuureita, joilla on omat kuvakielensä.

Mahdollisten tarkoitusterien ja tulkintojen kirjo tekee joka tapauksessa symbolien ja kuva-aiheiden käytön ja valinnan syistä mahdottomia arvella. Suunnittelijoiden/taiteilijoiden ja toisaalta käyttäjien/asiakkaiden syyt symbolien käytölle ja niiden tulkinnat voivat olla monenlaisia ja toisistaan poikkeaviakin. Näistä syistä en lähde symbolien ja kuva-aiheiden avaamisessa edellä kuvattuja perusmerkityksiä syvemmälle. Tietämättä valintojen todellisia syitä on vaara sortua ylitulkintoihin. Aihe olisi hyvin mielenkiintoinen kuolemaan liittyvän viestinnän herkän luonteen vuoksi, mutta siitä olisi tehtävä oma erillinen selvityksensä.

5.2.4 Typografiset muodot

Typografisia valintoja, kuten kirjaintyyppejä ja niiden leikkauksia tai tekstien asettelua käsittelen tässä vain lyhyesti, sillä näistä löytyi melko niukasti toistuvia ja tyyppillisiä muotoja. Tällaisia piirteitä ilmeni lähinnä osanottoadresseista.

Kuolinilmoituksissa on toki omat muotoilukonventionsa, mutta tekstien muotoilut ovat niissä hyvin neutraaleja ja ovat lisäksi sidoksissa lehden omaan graafiseen tyyliin. Hautakivissäkkin tekstien asetteleminen ja muotoilu on yleensä ollut perinteistä ja asiallista – kivi on harvoin kovin keikeilevan tai persoonallisen typografian areena. Koska en kuitenkaan tutkinut hautakivien typografiaa kuin hyvin pintapuolisesti muutaman liikkeen verkkotarjonnan perusteella, en voi tehdä päätelmiä kivien typografiasta.

Joitakin maininnan arvoisia tekstin muotoiluun liittyviä piirteitä löytyi siis osanottoadresseista. Esitin jo adressiluvussa arveluni siitä, että usein käytetyt kalligrafiset kirjaintyyppit saattavat liittyä juhlanan, arvokkaan tai kenties henkilökohtaiselta vaikuttavan ilmeen tavoitteluun. Myös tapa kirjoittaa joka sanan ensimmäinen kirjain suuraakkosin viittaa jonkinlaiseen juhlanuuden tavoitteluun. Tiukan geometrisia, moderneja, kokeilevia tai toisaalta erityisen koristeellisia tekstien muotoiluja ei osanottotuotteissa näkynyt – eihän edes tavallista groteskia ollut käytetty kuin muutamassa harvassa kansitekstissä. Tekstien muodot ovat enemmän herkkiä ja sieviä kuin jylhiä, vakavia tai arvokkaita. Juhlavuutta haetaan maltillisilla koukeroilla ja folioinneilla, ei niinkään esimerkiksi tekstien sommittelulla tai taiteellisilla muotoiluilla. Adressien typografia ei julista eikä vaadi huomiota, se kuiskaa hiljaa. Tämä noudattelee samaa linjaa kuvamaailman kanssa, mutta on vielä voimakkaammin nähtävissä teksteissä. Kuvissa ja värityksissä on sentään jonkin verran esimerkiksi voimakkaita värejä ja yleisestä linjasta poikkeavia aiheita.

Kiinnostavaa oli huomata myös se, että erityisesti adresseissa kuvallinen ilmaisu on kannessa keskeistä, ja tekstit näyttävät usein jäävän hieman toisarvoisiksi. Tätä toki selittää adressimuoto itsessään: kansi toimii ikään kuin kuorena sisäisivien tekstipohjaiselle osanotolle. Olisi kuitenkin mahdollista muotoilla kansiakin voimakkaammin tekstin tai esimerkiksi erilaisten yksinkertaisten graafisten kuvioiden ja ornamenttien ehdoilla esittävien kuvien sijaan. Nykyinen suomalaisissa osanottotuotteissa vallitseva tapa näyttää kuitenkin olevan toinen.

Havainnot liittyvät osin aiheelle tyypilliseen konservatiivisuuteen ja tiettyyn vaatimattoman ilmaisun tapaan, mutta kyse voi olla myös vakiintuneista tavoista tai muodista, jota noudatetaan ilman sen syvällisempää merkitystä. Tekstienkin osalta on huomattava, että käsittelen vain valmiiksi muotoiltuja tuotteita tai erilaisia perusratkaisuja. Kuolinilmoituksia lukuunottamatta lähes kaikkia ilmaisumuotoja voi valmiiden ratkaisujen sijaan muotoilla vapaasti omien toiveiden mukaan. Tämän tutkielman perusteella ei saa kuvaa siitä, käytetäänkö todellisuudessa myös modernimpia, rohkeampia ja persoonallisempia tekstimuotoiluja.

5.3 Viestintätapojen ja visuaalisten muotojen kehitys ja taustatekijät

Vaikka kuolemaan liittyvät perinteet muuttuvat hitaasti, on historian mittaan tapahtunut suuria muutoksia siinä, millaisia tapoja noudatetaan ja millaista visuaalista ilmettä suositaan. Selkeimmät muutokset näyttäisivät tässä suhteessa olevan tietynlainen tapojen yksinkertaistuminen ja esimerkiksi monien hautajaisrituaalien poistuminen käytöstä. Tällaisia ovat esimerkiksi surutalon koristelu, hautajaissaatto havukoristeineen, hautajaiskonvehtien käyttö ja suruasun käyttö hautajaisten jälkeen.

Toinen suuri muutos on ollut väri- ja symbolikielen ja itse asiassa kielellisten ilmaisujenkin muuttuminen. Muutamien vuosikymmenten aikana värimaailmaa on alkanut hallita yhä enemmän valkoinen ja muut vaaleat värit. Muutos koskee niin hautaustoimistojen ilmettä, arkkuja kuin hautajaisten koristelujakin. Mustareunaisia surukirjeitä ei käytetä eikä kuolinilmoituksia rajata paksuin mustin surureunoin. Muutos symbolikielessä on tapahtunut jo hieman aiemmin. Esimerkiksi luurankoja, pääkalloja ja luita on vielä 1800-luvulla voitu käyttää kuolinilmoituksissa, hautakivissä ja hautajaisten koristeaiheina. Ne ovat saattaneet jo tuolloin olla suhteellisen harvinaisia, mutta nykyään tällaiset ovat täysin vieraita vaihtoehtoja kuolemantapauksen yhteydessä. Vain taiteessa ja populaarikulttuurissa hyödynnetään tällaista kuoleman symbolikieltä, ns. oikean elämän henkilökohtaisissa yhteyksissä suositaan kauniissa, lohduttavissa ja vertauskuvallisissa aiheissa.

Taustalla voi epäilemättä havaita viime vuosikymmenten ns. vieraantuneen kuolemasuhteen vaikutuksia. Kuolemasta puhuminen ja surun ilmaisut ovat siirtyneet yhä yksityisemmiksi asioiksi, joihin ei ole ollut tapana viitata julkisesti. Toisaalta esimerkiksi valkoinen kuoleman yhteydessä käytettävänä värinä juontaa osin juurensa jo varhaisilta ajoilta. Kristillinen ajatus valkoisesta toivon ja ylösnousemuksen värinä on ollut nähtävissä esimerkiksi arkkujen tai hautaristien värivälinnassa. Jo varhaiskristillisissä perinteissä saatettiin esimerkiksi hautajaissaaton asuna käyttää

valkoista. Toisaalta mustan rajoitettu käyttö keskimääräisissä hautajaisjärjestelyissä on kiinnostavaa siksi, että muuten sillä on nykykulttuurissa melko keskeinen rooli ja neutraali merkitys. Musta esiintyy niin arkiasuissa ja asusteissa, autoissa, sisustuksessa kuin popkulttuurissakin aivan tavallisena valintana. Niinpä musta ikäänkuin aktiivisesti puuttuu kuolemaan liittyvästä viestinnästä aiemmin mainittuja tiettyjä erikoiskäyttöjä lukuunottamatta.

Yleisen kulttuurimuutoksen rinnalla myös konkreettisemmat seikat vaikuttavat erilaisiin valintoihin. Tilanteen erityislaatu on yksi. Kiire ja suru aiheuttavat sen, että resursseja kovin erikoisiin järjestelyihin ei välttämättä ole. Vainajan tahdon kunnioittaminen asettaa omat rajoitteensa. Jos tahto tiedetään, sitä halutaan yleensä noudattaa. Jos vainajan tahto ja toivomukset eivät ole tiedossa, tuntuu omaisista usein turvallisemmalta valita jokin totunnainen muoto kuin kovin erikoisen ratkaisu.

Oma vaikutuksensa voi olla myös sillä, että kuolema koskettaa meillä useimmin vanhoja ihmisiä. Sekä vainajat että myös heidän lähimmät omaisensa edustavat vanhempia ikäluokkia, joiden tavoissa, totumuksissa ja arvoissa on enemmän perinteen painolastia kuin nuoremmilla polvilla. Vaikka yksilöllisyyden korostaminen on kulttuurissamme nykyään keskeisellä sijalla, ei vanhimmissa ikäluokissa tällainen pyrkimys liene samassa määrin ajanut tietyn tapakulttuurin ja totuttujen muotojen edelle.

Joitakin käytännön rajoituksia ja eri tahojen asettamia rajoituksia on myös olemassa, mutta näitä on lopulta yllättävän vähän ja rajoitukset eivät ole niin tiukkoja kuin itse olin olettanut. Oma rajoittava tekijänsä ovat eri tuotteiden valmiit valikoimat. Nekin ovat toisaalta useiden tuotteiden kohdalla melko runsaat. Esimerkiksi arkujen, uurnien ja hautakivien kohdalla on tarjolla erilaisia, hyvin rohkeitakin vaihtoehtoja. Näiden käyttö on kuitenkin ollut vielä perinteisempiin vaihtoehtoihin verrattuna vähäistä. Muutos on kuitenkin käynnissä, ja on kiinnostavaa nähdä, mihin se johtaa.

10 YHTEENVETO

Pohdin tässä tutkielmassa kysymyksiä kuolemaan liittyvästä viestinnästä ja visuaalisuudesta. Selvitin, millaisia tapoja ja muotoja on käytössä, millaisia ne ovat aiemmin olleet ja mikä on vaikuttanut niiden muotoutumiseen.

Kuolemantapaukseen liittyvässä viestinnässä on paljon vakiintuneita käytäntöjä sekä toistuvia visuaalisia elementtejä ja kuva-aiheita. Musta ja valkoinen, kukat ja linnut, kynttilät ja auringonlaskut ovat esimerkkejä tällaisista. Yleensä ilmeellä haetaan esimerkiksi hillittyä, arvokasta ja kunnioittavaa vaikutelmaa. Erilaisia viestintätapoja ja -muotoja on kuitenkin paljon, ja ilme vaihtelee niiden luonteen mukaan.

Kuolemaan liittyvät tavat ovat yleensä perinteisiä ja hitaita muuttumaan. Myös viestintätavoissa ja visuaalisuudessa on nähtävissä samanlaisia piirteitä. Monet tavat periytyvät kaukaa historiasta, ja uusiin totuaan hitaasti tai niihin jopa suhtaudutaan epäillen. Esimerkiksi sähköisissä viestimissä tapahtuvaan suremiseen on Suomessa sopeuduttu hitaasti. Muutostakin silti tapahtuu: monia entisiä tapoja on jäänyt kokonaan pois käytöstä, ja useat nykyisistä tavoista ovat muotoutuneet melko myöhään. Muutaman vuosikymmenen aikana esimerkiksi valkoisen suosio on kasvanut ja kuolinilmoituksissa on alkanut näkyä entistä monipuolisempaa kuvastoa. Muutoksia asenteissakin on tapahtunut moneen otteeseen: varhaisemmasta, arkisemmasta kuolemankulttuurista siirryttiin 1900-luvulla etäänntyneempään suhtautumiseen. Viimeisin kehityssuunta on ollut uusi, entistä avoimempi suhtautuminen kuolemaan. Myös persoonallisten valintojen mahdollisuus on lisääntynyt.

Aihe on laaja ja johdattaa moniin kiinnostaviin suuntiin. Työn toteuttamisen kannalta tämä oli sekä hyvä että huono asia: mielenkiinto pysyi yllä ja käsitys erilaisista aihepiiriin liittyvistä tekijöistä kasvoi, mutta syvälinen tietämys mistään tietystä osa-alueesta jäi kenties saavuttamatta. Kokonaisuuden kattavaa katsausta toisaalta lähdin alun perin tekemäänkin, ja uskon että tästä on joitakin etuja. Monipuolinen tieto nykyisistä käytännöistä ja ymmärrys niiden syistä voi auttaa kehittämään viestinnän muotoja eteenpäin. Erityisesti näin arkaluontoisen aiheen äärellä on hyvä tietää, mitä ilmiöiden taustalla on ja millaisiin muotoihin yleensä on totuttu. Koska surun, osanoton ja vainajan kunnioittamisen tavat ovat monille tärkeitä ja melko vakiintuneita, löytyy niistä paljon sekä tarkemman tutkimisen että kehittämisen arvoisia piirteitä.

LÄHTEET

KIRJALLISUUS

- Aaltonen**, Pirjo; Palo, Harri; Rimpiläinen, Olavi; Rintala, Ahto; Ruotsalo, Pertti & Särkiö, Pekka 2005. *Hautaustoimen käsikirja*. Helsinki: Edita.
- Arnkil**, Harald 2007. *Värit havaintojen maailmassa*. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
- Ahjopalo**, Janne 2012. "Hautakivet voisivat olla persoonallisempia." Yle 9.12.2012. <yle.fi/uutiset/hautakivet_voisivat_olla_persoonallisempia/6407264> (luettu 14.5.2016)
- Aurejärvi-Karjalainen**, Anneli 1999. *Perheen omat juhlat. Siviiliseremoniat häistä hautajaisiin*. Porvoo: WSOY.
- Blummari** kukkasitomo 2013. *Surun hetkellä*. Blogikirjoitus. <blummari.wordpress.com/category/hautajaiskukat/> (luettu 14.5.2016)
- Bogdanoff**, Orvo 2003. *Auttavien kädet eivät köyhdy. Punaisen Ristin postikorttien, adressien ja kirjeensulkijoiden historia*. Omakustanne.
- Erjanti**, Helena & Paunonen-Ilmonen, Marita 2004. *Suru ja surevat. Surevien hoitotyön perusteet*. Helsinki: WSOY.
- Ekman**, Mirva 2016a. *Toivomalla saa haluamansa hautajaiset – jo alle kolmekymppiset räätälöivät omia hautajaisiaan*. Yle 25.2.2016. <yle.fi/uutiset/toivomalla_saa_haluamansa_hautajaiset__jo_alle_kolmekymppiset_raataloivat_omia_hautajaisiaan/8692061?ref=leiki-uu> (luettu 14.5.2016)
- Ekman**, Mirva 2016b. *Hautausalakin siirtymässä verkkoon – hautamuistomerkkejä voi suunnitella itse nettikaupassa*. Yle 25.2.2016. <yle.fi/uutiset/hautausalakin_siirtymassa_verkkoon__hautamuistomerkkeja_voi_suunnitella_itse_netikaupassa/8691279> (luettu 14.5.2016)
- Evankelis-luterilaisen kirkon verkkopalvelu** n.d. *Apua ja tukea: kuoleman lähellä*. <evl.fi/EVLfi.nsf/0/DDB67D564CC-162DCC2256FEB00256FF5?OpenDocument&lang=FI> (luettu 14.5.2016)
- Hakola**, Outi; Kivistö, Sari & Mäkinen, Virpi (toim.) 2014. *Kuoleman kulttuurit Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Hannula**, Eeva & Keski-Korpela Nina 2016. *Muistotilaisuudet nykyään yhä vaatimattomampia – paikaksi käy huoltoasemakin*. Yle 25.3.2016. <yle.fi/uutiset/muistotilaisuudet_nykyaan_yha_vaatimattomampia__paikaksi_kay_huoltoasemakin/8762687> (luettu 14.5.2016)
- Harsu**, Sari 1997. *Kaipauksella muistaen. Aamulehden kuolinilmoitusten tekstiaineksen tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Haverinen**, Anna 2014. *Memoria virtualis – death and mourning rituals in online environments*. Väitöskirja. Turun yliopiston julkaisuja, sarja B, osa 386. Turku: Turun yliopisto.
- Helsingin Sanomat** 21.10.2012. *Ruumisarkku on yhä yksilöllisempi*. <www.hs.fi/kotimaa/a1305608844163> (luettu 14.5.2016)
- Hintsanen**, Päivi n.d. *Värit kristinuskossa*. coloria.net. <www.coloria.net/kulttuurit/kristinuskossa.htm> (luettu 14.5.2016)
- Holt**, Emily 1901. *Encyclopaedia of etiquette: what to wriet, what to do, what wear, what to say. A book of manners for everyday use*. New York: McClure, Phillips & Co. Luettu sivulta: <babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.rsm9a8;-view=1up;seq=69> (luettu 21.5.2016)
- Huomioitsija** 1945. *Seuratavat*. Porvoo: WSOY.
- Huuho**, Esa 2015. *Kuolinilmoitukset ovat lehden suosituimpia sisältöjä – varmasti faktaa ja kuoleman kohtaamista*. Yle 17.10.2015. <yle.fi/uutiset/kuolinilmoitukset_ovat_lehden_suosituimpia_sisaltoja__varmasti_faktaa_ja_kuoleman_kohtaamista/8383694?ref=leiki-uu> (luettu 14.5.2016)
- Häggman**, Kai (toim.) 2007. *Suomalaisen arjen historia 1. Savupirttien Suomi*. Helsinki: WSOY.
- Hänninen**, Juha & Pajunen, Tapio 2006. *Kuoleman kaari. Sairastumisesta, luopumisesta, elämästä*. Helsinki: Kirjapaja.
- Kaleva** 11.7.2009. *Viimeisen matkan ammattilaiset*. Teksti luettu verkkosivulta <kirjastolinkit.ouka.fi/kaleva/hein%C3%A409/8464059.xml> (luettu 14.5.2016)
- Kasurinen**, Riina 2015. *Pyhäinpäivän muistokynttilät syttyvät netissä – "Lepää rauhassa, rakas isä"* Yle 31.10.2015. <yle.fi/uutiset/pyhainpaivan_muistokynttilat_syttyvat_netissa__lepaa_rouhassa_rakas_isa/8418700> (luettu 14.5.2016)
- Kervanto Nevanlinna**, Anja & Kolbe, Laura (toim.) 2003. *Suomen kulttuurihistoria 3. Oma maa ja maailma*. Helsinki: Tammi.
- Kettunen**, Jari 2010. *Ammattina kuolema. Kuolemankulttuuri hautaustoimistojen näkökulmasta 1893–2009*. Pro gradu -tutkielma. Turku: Turun yliopisto. <www.doria.fi/bitstream/handle/10024/63605/gradu2010kettunen.pdf?sequence=1> (luettu 10.5.2016)
- Kiiskinen**, Kyösti 1992. *Hautauskulttuuri Suomessa. Suomen Hautaustoimistojen Liiton 50-vuotisjuhlakirja*. Helsinki: Suomen Hautaustoimistojen Liitto ry.
- Kirkko ja kaupunki** 3.10.2006 *Kuolema sunnuntaiaamuna*. <www.valomerkki.fi/kirkko-ja-kaupunki/kirkko-ja-kaupunki-arkisto/3551> (luettu 10.5.2016)
- Koivula**, Veijo 2011. *Alfa ja Omega. Kristilliset symbolit, merkit ja tunnukset*. Rovaniemi: Väyläkirjat.
- Korpelainen**, Lore 2015. *Hautakiveen riittää lempinimi: "Sopimattomuuksiin ei ole tarvinnut puuttua"*. Yle 25.8.2015. <yle.fi/uutiset/hautakiveen_riittaa_lempinimi_sopimattomuuksiin_ei_ole_tarvinnut_puuttua/8249844?ref=leiki-uu> (luettu 14.5.2016)
- Lempiäinen**, Pentti 2002. *Kuvien kieli. Vertauskuvat uskossa ja elämässä*. Helsinki: WSOY.

- Lindgren**, Liisa 2009. *Memoria Hautakuvanveisto ja muistojen kulttuuri*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 1211, Tiede. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Linkman**, Audrey 2011. *Photography and death*. Lontoo: Reaktion Books.
- Lönnqvist**, Bo (toim.) 2000. *Arjen säikeet. Aikakuvia arkielämään, sivilisaatioon ja kansankulttuuriin*. Jyväskylä: Atena.
- Markkanen**, Kristiina 2015. *Arkkuun omissa vaatteissa, surunvälittely Facebookiin – hautausperinteekin muuttuvat*. Helsingin Sanomat 31.10.2015. <www.hs.fi/elama/a1446189482538> (luettu 14.5.2016)
- Naantalin museo** 2012. *Kuukauden esine: maaliskuun esine 2012*. <www.naantali.fi/kulttuuri/nlin_museo/kk_esine/2012_esineet/fi_FI/maaliskuu_2012/?u4.highlight=hautajaiskonvehti> (luettu 14.5.2016)
- naimisiin.info** n.d. *Kalla hääkimpussa*. Keskusteluketju hääaiheisella sivustolla. <www.naimisiin.info/yhteiso/topic/15669-kalla-h%C3%A4%C3%A4kimpussa-kuvia/?page=1> (luettu 14.5.2016)
- Nurminen**, Jussi 2015. *Pikahautajaisten suosio kasvaa Ruotsissa – seremonioita suoraan krematorion uuniin*. Yle 29.10.2015. <yle.fi/uutiset/pikahautajaisten_suosio_kasvaa_ruotsissa_seremonioita_suoraan_krematorion_uuniin/8418483> (luettu 14.5.2016)
- Oittinen**, Katja 2015. *Kuolleet merkittiin ristillä valokuvaan siunaukseksi tai haamuilta suojaamiseksi*. Yle 9.7.2015. <yle.fi/uutiset/kuolleet_merkittiin_ristilla_valokuvaan_siunaukseksi_tai_haamuilta_suojaamiseksi/8139762> (luettu 14.5.2016)
- ortodoksi.net** n.d. *Tietopankki: kuoleman kohdatessa*. <www.ortodoksi.net/tietopankki/tietous/kuolema.htm> (luettu 8.5.2016)
- Pajari**, Ilona 2014. *Suomen sisäiset kulttuurierot surussa ja kuolemassa*. Abstrakti vuoden 2014 surukonferenssin materiaaleissa. <www.surut.fi/2014materiaali/abstrakti2014.pdf> (luettu 14.5.2016)
- Pehkonen**, Marja 2008. *Hauraita muistoja Helsingin hautausmailta*. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.
- Pukkila**, Outi 2015. *Hautapaikkojen kysyntä kasvaa rajusti – viimeinen leposija lapsuudenmaisemista*. Yle 7.9.2015. <yle.fi/uutiset/hautapaikkojen_kysynta_kasvaa_rajusti_viiimeinen_leposija_lapsuudenmaisemista/8271309> (luettu 14.5.2016)
- Rautavaara**, Yazmine 2013. *Digitaalinen kuolema Facebookissa. Digitaalisen jäämistön nykytila ja tulevaisuus*. Opinnäytetyö. Metropolia Ammattikorkeakoulu.
- Ristkari**, Eeva 2015. *Lehdessä ilmoitetaan kuolemasta yleensä vasta hautajaisten jälkeen*. Etelä-Suomen Sanomat 27.12.2015. <www.ess.fi/uutiset/kotimaa/2015/12/27/lehdessa-ilmoitetaan-kuolemasta-yleensa-vasta-hautajaisten-jalkeen?ref=lssta> (luettu 16.5.2016)
- Ronkainen**, Anna 2012a. *Omat hautajaiset mielessä yhä useammalla*. Yle 26.7.2012 <yle.fi/uutiset/omat_hautajaiset_mielessa_yha_useammalla/6229866> (luettu 14.5.2016)
- Ronkainen**, Anna 2012b. *Hautakiviin haetaan inspiraatiota vainajan elämästä*. Yle 31.7.2012. <yle.fi/uutiset/hautakiviin_haetaan_inspiraatiota_vainajan_elamasta/6230720> (luettu 14.5.2016)
- Sarhimaa**, Jutta 2015. *Ex-radiojuontaja Jussi Heikelä perusti nettiin sivuston, missä voi sytyttää virtuaalisen kynttilän kuolleelle*. HS Nyt 28.10.2015 <nyt.fi/a1446004024130> (luettu 14.5.2016)
- Savela**, Sanna 2015. *Lippu keulassa hätkäyttää – saako ruumisauton ohittaa?* Yle 10.2.2015. <yle.fi/uutiset/lippu_keulassa_hatkayttaa_saako_ruumisauton_ohittaa/7787304> (luettu 14.5.2016)
- Selin**, Bruno & Viherjuuri, Matti (toim.) 1947. *Jokaisen miehen kirja*. Kivi.
- Seppänen**, Antti 2015. *Kaikki erilaisia – kaikki yksilöitä. Lapsivainajan aseman muutos suomalaisessa kuolinilmoituksessa vuosina 1910–2000*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto
- Sormunen**, Elli & Toijonen, Ville 2013. *Trendit hiipivät hautakiviin*. Yle 6.6.2013. <yle.fi/uutiset/trendit_hiipivat_hautakiviin/6674860> (luettu 14.5.2016)
- Suomen islamilainen hautausyhdistys** ry n.d. *Islamilainen hautaus*. Muslimien hautaustavat. <shk.fi/wp-content/uploads/2014/02/vantaa_jardi.pdf> (luettu 14.5.2016)
- Talve**, Ilmar 1979. *Suomen kansankulttuuri*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tilastokeskus** 2008. *Suomen virallinen tilasto*. Kuolleet iän ja sukupuolen mukaan 1980–2007. Verkkojulkaisu. <www.stat.fi/til/kuol/tau.html> (luettu 14.5.2016)
- Tilastokeskus** 2014. *Suomen virallinen tilasto*. Väestö uskontokunnan mukaan ja osuus väestöstä 1950–2013. Verkkojulkaisu. <www.stat.fi/til/vaerak/2013/vaerak_2013_2014-03-21_tau_002_fi.html> (luettu 14.5.2016)
- Tilastokeskus** 2016. *Suomen virallinen tilasto*. Kuolleet. Verkkojulkaisu. <www.stat.fi/til/kuol/tau.html> (luettu 14.5.2016). Käytetyt tilastot: Kuolleet sukupuolen mukaan 1751–2004 (julkaistu 2.5.2008) + kuolleet kuukausittain 2005–2014 (julkaistu 14.4.2015)
- Trettien**, Whitney 2012. *Tristram Shandy & the art of black mourning pages*. Blogimerkintä 7.9.2012. <blog.whitney-annetrettien.com/2012/09/tristram-shandy-art-of-black-mourning.html> (luettu 21.5.2016)
- Valonen**, Helena 2000. *Hautajaiskirja*. Helsinki: Ajatus Kustannus.
- Valonen**, Helena 2014. *Hyvä käytös. Kaikki mitä tulee tietää*. Helsinki: Auditorium.
- vauva.fi** n.d. *Miten kukat hautajaisiin?* Keskusteluketju lehden keskusteluforumilla. <www.vauva.fi/keskustelu/3425635/ketju/miten_kukat_hautajaisiin_mita_tekisit?page=1> (luettu 17.5.2016)
- Vingerhoets**, Ad 2013. *Why Only Humans Weep: Unravelling the Mysteries of Tears*. Oxford: Oxford University Press.

- Virtuaalinen vanha kirjasuomi** 2011. *Katsaus vanhaan kirjallisuuteen*. <www.helsinki.fi/vvks/katsaus_vanhaan_kirjallisuuteen/3_1640-1700/index.html> (luettu 14.5.2016)
- Vuorela**, Toivo 1977. *Suomalainen kansankulttuuri*.
Toinen painos. Porvoo: WSOY.
- Vähälä**, Anni 2011. *Viimeinen leposija on harvoin yksilöllinen*.
Yle 16.7.2011. <yle.fi/uutiset/viimeinen_leposija_on_harvoin_yksilollinen/5391705> (luettu 14.5.2016)
- Väisänen**, Liisa 2011. *Kristilliset symbolit. Ikkuna pyhään*.
Helsinki: Kirjapaja.
- Yle** 6.6.2009. *Valokuvat muistomerkeissä yleistyvät*.
<yle.fi/uutiset/valokuvat_muistomerkeissa_yleistyvat/5262512> (luettu 14.5.2016)
- Yle** 14.6.2010. *Hautakivikulttuuri muuttuu hitaasti*.
<yle.fi/uutiset/hautakivikulttuuri_muuttuu_hitaasti/6158715> (luettu 14.5.2016)
- Yle** 3.3.2011. *Kuolinilmoituksista tullut yhä persoonallisempia*.
<yle.fi/uutiset/kuolinilmoituksista_tullut_yha_persoonallisempia/5090685> (luettu 14.5.2016)
- Yle** 1.8.2011. *Luomuhautakivi muistuttaa vainajasta*. <yle.fi/uutiset/luomuhautakivi_muistuttaa_vainajasta/5400544> (luettu 14.5.2016)
- Yle** 15.2.2013. *Mitä sanot surevalle – otatko osaa vai oletko pahoillasi?* <yle.fi/uutiset/mita_sanot_surevalle_-_otatko_osaa_vai_oletko_pahoillasi/6497105> (luettu 17.5.2016)

Luvussa 3.2.2 mainittuja

ARKKUJEN JA UURNIEN VALMISTAJIA

Honkasan ruumisarkkuliike <ruumisarkkuliike.fi/>

SHT-Tukku <www.sht-tukku.fi/katalogi.tmpl?sivu_id=330>

Luvussa 3.3.2 tarkasteltuja

SUOMALAISIA MUISTOSIVUSTOJA VERKOSSA

Mistory <www.mistory.fi>

Muistopaikka <www.muistopaikka.fi>

Sytytä kynttilä <www.sytytakynttila.fi>

Will remember you <www.willremembereyou.com>

Luvussa 3.3.4 tarkasteltujen

HAUTAKIVIEN MYYJIÄ JA VALMISTAJIA

Kaavin Kivi Oy <hautakivet.kaavinkivi.fi>

HautakiviHalvemmallafi <www.hautakivihalvemmallafi>

Kiviveistämö Berglöf Oy <www.hautakivi.net>

Hautakivisuunnittelu.fi <www.hautakivisuunnittelu.fi>

Hautakiviverkosta.fi <www.hautakiviverkosta.fi>

Kiviveistämö Levander Oy <www.kivilevander.fi/index.html>

Luvussa 4.1 tarkasteltuja

KUOLINILMOITUSMALLEJA

Alma Media

<ilmoita.almamedia.fi/13/kuolinilmoitukset/>

Helsingin Sanomat

<ilmoita.hs.fi/1/kuolinilmoitukset/>

Hufvudstadsbladet

<annons.hbl.fi/dodsannonser>

Hämeen Sanomat

<ilmoitus.hameensanomat.fi/kuolinilmoitukset_hasa_tab.asp>

<www.hameensanomat.fi/sites/default/files/file-uploads/kuolinilmoitusopas_0_0.pdf>

Ilkka

<yksityisille.ilkka.fi/ilmoitukset/ilmoitukset-artikkelit/kuolinilmoitukset-ja-surukiitokset-1.1751582>

Kaleva

<asiakaspalvelu.kaleva.fi/lukijailmoitukset/kuolinilmoitukset.html>

Karjalainen

<www.karjalainen.fi/component/k2/item/99973-kuolinilmoitukset-2016>

Keskisuomalainen

<asiakaspalvelu.ksm.fi/ilmoitukset/kuolinilmoitukset/>

Savon Sanomat

<asiakaspalvelu.savonsanomat.fi/ilmoitukset/kuolinilmoitukset-ja-surukiitokset/>

kuolinilmoitus.fi

<www.kuolinilmoitukset.fi>

Dagens Nyheter

<kund.dn.se/annonsera-privat>

Dödsannonser, In memoriam och Tack

Göteborgs-Posten

<blogg.gp.se/ads/dodform.html>

Süddeutsche Zeitung

<trauer.sueddeutsche.de>

<anzeigen-buchen.sueddeutsche.de/adweb/anzeigen.do#a_muster_0_T_99_1B_Kli_08pt_2sp_S>

Wiesbadener Tagblatt

<www.wiesbadener-tagblatt.de/anzeigen/traueranzeigen/index.htm>

Luvussa 4.2 tarkasteltujen

OSANOTTOADDRESSIEN MYYNTIPAIKKOJA VERKOSSA

FSS, Finlands Svenska Synskadade

<www.fss.fi/sv/om-oss/kondoleanskort>

Kantolan Korttutuote Oy

<www.korttinurkka.com/tuotteet.html?id=7244/>

Karto Oy

<karto.soikea.com/shop/hyvantekevaisyysadressit/suruadressit>

<karto.soikea.com/shop/kortit/2-osaiset-kortit/osanottokortit>

Marika Lehti

<www.marikalehti.fi/new-page/>

Neuroliitto

<www.neuroliitto.fi/catalog/osanottoadressit>

<www.neuroliitto.fi/catalog/osanottokortit>

Ritva Salmi

<www.huoneetrum.fi/product/30/lilja---suruadressi-ritva-salmi>

Suomen Lähetysseura

<basaari.mission.fi/epages/Kaupat.sf/fi_FI/?ObjectPath=/

Shops/basaari/Categories/Adressit>

Suomen Piipliaseura

<www.piipliakauppa.fi/tuote-osasto/kortit-ja-adressit/>

Suomen Punainen Risti

<www.punaisenristinkauppa.fi/tuotteet/Kortit, adressit ja kirjat>

Suomen Sotaveteraaniliitto

<www.sotaveteraaniliitto.fi/catalog/14>

suru.fi

<www.suru.fi/>

Uudenmaan Partioliiitto

<uusimaa.partio.fi/myynnissa-suruadresseja/>

Veico Oy

<www.veico.fi/epages/Kaupat.sf/fi_FI/?ObjectPath=/Shops/

Veico/Categories/TUOTTEET/Kortit/AD>

<www.veico.fi/epages/Kaupat.sf/fi_FI/?ObjectPath=/Shops/

Veico/Categories/TUOTTEET/Kortit/PKOS>

saksalaisia osanottokortteja

<www.amazon.de/>

hakusanoja: trauerkarte, kondolenzarte, beileidskarte

brittiläisiä osanottokortteja

<www.amazon.co.uk/>

hakusanoja: condolence card, sympathy card

Hallmarkin osanottokortteja

<shop.hallmark.com/sympathy/sympathy-cards/>